

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Friderici Iacobi Beyschlagii, Gymnasii, quod Halæ Suevorum est, Adiuncti, & ad ædem S. Mich. Archangeli Catechetæ extraordinarii, Sylloge Variorum Opusculorum

(Programmatvm, Orationvm, Epistolarvm, Poematvm, Dissertationvm, Aliarvmqve Observationvm ...)

Fascicvlos I.II.III.IV.V. Ab Annis MDCC.XXVII.M.DCC.XXVIII.M.DCC.XXIX. Editos, Complexvs. Cvm Indice Triplici.

Beyschlag, Friedrich Jakob

Halae Suevorum, M.DCC.XXIX

Tomi I. Fascicvlvs IV.

urn:nbn:de:gbv:45:1-16134

FRIDERICI IACOBI
BEYSCHLAGII,
GYMNASII, QVOD HALAE SVEVORVM
EST, ADIVNCTI, ET AD AEDEM S. MICH.
ARCHANGELI CATECHETAE
EXTRAORDINARII,
SYLLOGE VARIORVM
OPVSCVLORVM,
PROGRAMMATVM, ORATIONVM,
EPISTOLARVM, POEMATVM, DISSERTA-
TIONVM, ALIARVMQVE OBSER-
VATIONVM,

QVAE VEL ANTE EDITA, OB RARITA-
TEM, ALIASVE CAVSSAS, RECVDVNTVR,
VEL ADHVC INEDITA, IN LVCEM PRO-
FERVNTVR, VEL RECENS ELVCVBRATA
CVM ORBE ERVDITO, IN QVALECVN-
QVE REI LITERARIAE INCREMEN-
TVM, COMMVNICANTVR.

TOMI I. FASCICVLVS IV.

*De Appendice & Indicibus in Tomum I. locupletissimis
L. B. ultima huius Fasc. pagina admonebit.*

PROSTAT IN OFFICINA
IOH. WILHELMI ROENNAGELII
BIBLIOPOLAE NORIMBERGENSIS.

HALAE SVEVORVM,
TYPIS GEORGII MICH. MAYERI:
M. DCC. XXVIII.

VIRO
Nobilissimo, Amplissimo atque
Gravissimo,
DOMINO
IOANNI IACOBO
BEYSCHLAGIO,

S. R. I. Liberæ & Inclytæ
Reipublicæ Suevo-Halenſis

SPLENDIDISSIMO SENATVI
per plura annorum lustra
a Secretis,

Et hoc ipſo die, quo huic Fasciculo
Patronum, cui eum dedicaturus eram, quæ-
ro, a Spectatiſſimis Patriæ Patribus in Incly-
tum Senatorum Ordinem non ſine ſin-
gulari auspicio & omine
cooptato,

Parenti meo optimo, & innumeris in-
de ab ineunte hoc, quod vivimus, Seculo, collatis
liberaliſſime in me beneficiis plus quam pater-
nis, de me longe meritiffimo, atque
etiamnum optime merenti,

Præsentem Quartum
Variorum Opusculorum
Sylloges

FASCICVLVM,

consecro, atque inscribo, ad publice significandam pietatem meam erga ipsum filialem, quæ amore, cultu, honore & veneratione continetur,

Idemque ut publicus sit interpret sinceræ meæ gratulationis, qua honorem recens in eundem collatum, excipio, Inclyto & Gratioſo Senatorum Ordini, nostro communi nomine, omne hinc genus felicitatis exoptatissimæ, Nestoreos in annos fruendæ, ex toto pectore comprecatus,

Annexo pio voto, ut & ipsi hoc honore, in familiæ decus & solatium, curarumque ac laborum, quibus prioris, quod missum nunc facit, muneris, qua potuit, fidelitate ab eo administrati, rationes innexæ sunt, aliquale sublevamen, ex animi sententia diu satis perfrui, divinitus contingat,

Paternum eius amorem porro enixe mihi expetens, obsequentissimus filius

Hale Suv. d. 19.

Iul. 1728.

FRID. IAC. BEYSCHLAG.

Series Contentorum Fasciculi IV.

- I. Sigism. Iac. APINI Schediasma de nimio eoque noxio *Historia Literaria studio*. p. 705.
 - II. - - - Oratio inaug. de *Philosophia Polemica sobrie in docendo pertractanda*. p. 716.
 - III. - - Meditatio de incremento *Physices per Medicos facta*, ad D. Io. Iac. Baierum. p. 733.
 - IV. Andr. Sam. GESNERI Programma de nonnullis *Bibliotheca Rotenburgensis ad Tubarim memorabilibus*. p. 743.
 - V. Io. Matthiæ GESNERI Epistola ad Illustriss. Dn. Frid. Gothilff MARSCHALLVM, dictum Greif, de PROBI cognomine Sereniss. Duci Saxoniae WILHELMO ERNESTO in posterum, si ita videatur, tribuendo. p. 765.
 - VI. Ge. VOGLERI Epistola ad Superattendentes Onoldinos, 1534. scripta, de *Visitatione Ecclesiarum solenni instituenda*. p. 787.
 - VII. Brevis Commonefactio de recurrente *Memoria Saculari* celebris *Conventus Suobacensis* A. 1528. d. 14. Iunii, instituti. Accedunt notitiæ de quibusdam *Theologis Onoldinis eius ævi*. p. 825.
 - VIII. NOVA LITERARIA, cum observationibus variis. p. 870.
 - IX. SUPPLEMENTA, Illustrationes atque Emendationes Fasc. I. huius Sylloges. p. 924.
- I. SCHE-

I.

SCHEDIASMA

De

NIMIO EOQUE NOXIO

HISTORIAE LITTERA-
RIAE STUDIO

Quo

LECTOREM BENEVOLVM

Ad

ORATIONEM SOLENNEM

De

Philosophia Polemica sobrie
in docendo pertractanda

In

Auditorio Aegidiano habendam

submisſe & decenter

invitat

M. SIGISMVNDVS IACOBVS APINVS,

Log. & Metaph. Prof. Publ. (*)

Tom. I. Fasc. IV.

Y y

Q. D.

(*) Schediasma hoc, quod illis addi poteſt, quæ
de eodem argumento in præf. huius Sylloges
ſcripſimus, rogatu huius Viri celeberrimi
nobisque faventiſſimi, cum oratione eiſdem
& Epistoſa grat. huic opellæ inferimus.

Q. D. B. V.

INter dona prorsus singularia & verbis non satis deprædicanda, quæ omnium rerum laudandarum auctor & conservator maximus, largissima manu in nos contulit, haud immerito numerari debet optimarum litterarum exquisitissimus cultus, qui tanta cepit incrementa, ut iure suo hoc ævum *fecunda omnis sanioris doctrinæ mater* saluari queat. Quod si enim ego nunc diffuse dicerem de illustribus seculi nostri inventis, de profligata barbarie Philosophiæ Scholasticæ, deque singulari omnium fere disciplinarum augmento, in quibus certatim cultiora ingenia sese exercuerunt, easque a scoriis suis, ut ita dicam, purgarunt, levis earum recensio iusta volumina sibi postularet, & a quam plurimis est præstitum. (a) Quemadmodum vero ea rerum humanarum est conditio, ut si in summo quasi felicitatis gradu positæ credantur, zizania
tacite

(a) Conf. JOH. BYRCHARDI MAII Oratio ausp. de scribenda Historia Univ. seculi XVII. & GE. PASCHII Inventa Nov. Antiq. Lips. 1700. in 4.

tacite irrepant & sperandos fructus iterum
supprimant; ita vehementer doleo vicem
orbis litterati, quod multi Musarum filii ex
nimio Historiae litterariae studio, dum nucleum
quærunt, nil nisi putamina reportent, quia
nimis sero, huic auro multum ignobilioris
metalli admistum esse suo damno intelli-
gunt.

Non equidem is sum, qui *doctas enar-
rationes fatorum, quæ scientiis earumque paren-
tibus obtigerunt*, contemtui tradere velit,
utpote cui optime constat, tam longe la-
teque se eius notitiæ utilitatem diffundere,
ut teste Celeb. MORHOFIO (b) *nulla tam sit exi-
gua disciplina, cui illa non faces præferat: ne
quid dicam de ipso Intellectu, qui in contempla-
tione τοῦ ὅλου magis perficitur*; sed hoc saltem
brevissimis ostendere animus est: NIMIAM
HISTORIAE LITTERARIAE CVLTVRAM, QVAE
EX PARTE SCRIBENTIVM ET DISCENTIVM NON
SINE MAGNO SOLIDIORIS ERVDITIONIS DECRE-
MENTO HODIE OBSERVATVR, FRENIS COM-
PESCENDAM ESSE.

Superflua equidem hæc mea videri pos-
set animadversio, quia iam iam nonnulli

Y y 2

ex-

(b) Polyhist. Lit. L. I. c. II. §. X.

extitere, (c) qui huic malo medelam afferre laborarunt. At enim vero inveterati morbi multis remediis & secundum illud tritum: VIS VNITA FORTIOR, coniunctis plurium Medicorum consiliis debent depelli. Hinc a cepto proposito abstinere nolui, sed ita susceptum argumentum pertractare constitui, ut præiudicatis opinionibus liberati homines amplio rem rei declarationem non amplius sint desideraturi.

Quare nunc omnium primum attendendi sunt SCRIBENTES. O quam multi eorum sunt, qui non habita vel dignitatis materiae vel publicæ utilitatis ratione, scribendi occasionem desumunt mox a *prænominibus*, mox a *cognominibus*, (d) mox a *variis fatis & specialissimis*

-
- (c) v. gr. Celeb. MENCKENIUS in præf. ad Lex. Erud. & Cl. Jo. LAVR. de MOSHEIM, qui similes fere cogitationes Tomo VI. Miscell. Lips. p. 63. inferuit, contra quem vero personatus GRATIANVS AGRICOLA AVLETES in den sonderbaren Reisen in unbefandte Länder / Part. II. p. 238. nonnulla monuit. Adde, si placet, D. G. C. SHELHAMERI Orat. de augmentis & decrementis Scientiarum, ut & GE. HEINR. ZINCKII schediasma de re Litteraria & Bibliothecaria.
- (d) vid. Miscellanea Lipsiensia. T. VI. p. 1. & T. VIII p. 162.

lissimis circumstantiis eruditorum (e), quæ deinde sine omni momentorum delectu excutiunt protrahuntque in lucem, cum tamen sapientum iudicio domi satius latere potuissent. Sed quis non videt hodie multos secundum Alamodalitatem (f) scripta sua emittere, h. e. genio seculi se scribendo accommodare? Et certe, si verum est, quod de antiquis Græcis memoratur, eos, quando viderint inutilium chartarum scriptorem, dixisse: ἐστὶν ἱερεὺς τῶν λεπτοτάτων λήρων, multos eiusmodi hodie reperiri Sacerdotes, qui subtiles vel tenues nugæ pro mysteriis venditant, nemo adeo facile negabit. (g)

Y y 3

Alii

(e) v. gr. an Taubmanni mater Sybillæ vel Vriullæ nomen gesserit? an Xantippe bona vel mala Vxor fuerit? an Hollstenius & Leo Allatius viginti annos una penna scripserint? an Epicteti lucerna vel Protei Stoici baculus sint in rerum natura etc.

(f) vid. GEAMOENVS de Alamodalitate scribendi in Miscell. Lips. T. V. p. 67.

(g) introducendum igitur esset linguarium, de quo MURETVS in variis lect. L. XII. c. V. p. 458. dicit: „linguarium erat, quod pro lingua, quæ temere locuta est, penditur. „ Applicentur hæc verba ad scriptores nominatos & conf. Observ. Hall. T. II. p. 1. de intempestivo libris scribendi pruritu.

Alii quicquid vel ullo modo ad Historiam Litterariam pertinere hariolando coniciunt, corradunt, ex decem libellis undecimum conficiunt, ex iudiciis aliorum & relationibus parum sæpe sinceris & ex affectu sinistro prognatis sapiunt, hisque freti subsidiis, *Introductiones in Historiam Litterariam, Adversaria Litteraria, Libros in ANA, Compendia, Analec̃ta historico-Litterario-Curiosa, &c.* orbi erudito obtrudunt, sed accurata libelli inspectio, non nisi *dispendia* esse, docet. Multi doctos impostores agunt, & data opera ea consignant litteris, quæ in cerebro tantum nata sunt. Provocant ad rara Manuscripta, quorum vidend. copia illis nunquam data, sicque fictis eiusmodi circumstantiis magnam H. L. partem incertam reddunt. Alii denique de civitate litteraria optime se mereri putant, quando non sine labore omnes auctores, qui de hoc vel isto argumento scripserunt, certis titulis, secundum ordinem Alphabeti locatis, subscribunt, sed nullo iudicio addito, quinam ex his omnibus primario evolvendi & comendandi veniant, quidve unus præ aliis eximium habeat aut singulare. Plura de scriptoribus ipsis monere, nostrum excederet pro-

propositum, & fines schediasmatis transgrederetur. Nemo tamen inficias ibit, qui saltem e longinquo rem litterariam salutavit, librarias tabernas eiusmodi scriptis tumultuaria opera compositis abundare, ut facili negotio *Historia Historia litteraria critica* conscribi posset.

AD DISCENTES progredior, quos menstruis illis collectionibus, vulgo *Journal* dictis(h) vel aliis similis farinae libris ita defixos deprehendes, ut istis submersi, sepositis gravioribus studiis, nihil extra se curare videantur. Nonne adeo trita est *Historia Litteraria*, ut etiam Iuvenes vix ex ephebis egressi, alios eam docere non dubitent? Rectius facerent, meo iudicio, si GVIL. SALDENI tractatum *de libris varioque eorum usu*, MALEBRANCHII librum *de inquirenda veritate* & similes autores legerent, vel fideli praeceptorum suorum instructioni se submitterent. Sed haec omnia nasutulis hisce fordent. Se stellas dinumerare posse autumant. Nihil loquuntur, nihil chartis tradunt, nisi

Y 4

quod

(h) de copia horum scriptorum vid. H. P. L. M. Gründl. *Nachricht von Journalen* / Lips. 1718. cum continuatione, licet nondum perfecta, A. 1720.

quod pipere & sesamo litterario conspersum. Putant exhausta librorum & virorum eruditorum notitia sese omnem eruditionem ebibisse, & omni data occasione centum pluresque autores nominant, sicque non sine ostentatione, ut bene iudicat Cl. de MOSHEIM l. c. aliis persuadere volunt, se esse *Musagetas*, se esse *Hercules* & *ambulantes Bibliothecas*, cum tamen prudentes rerum censores facile intelligant, quod hæc industria summo cum studiorum decremento & damno suscipiatur, id quod paucis adhuc a nobis declarandum erit.

Sciant itaque isti Polyhistores (ita enim vocari volunt) quod tempus, cuius tamen debeant esse observantissimi, hoc modo negligant, & studiorum rationem inverso plane ordine suscipiant. Quod si enim secum cogitarent, ad Academias, tanquam bonarum artium mercaturas, se esse profectos, non ut studiis, quæ in deliciis habentur & animum pascunt, sed gravioribus negotiis operam dent, non video, quid excusationis loco preferre possint. Certe si ad hunc usque diem male audit XENOCRATES, quod maximam vitæ suæ partem in copulandis litteris & syllabis subducendis impenderit,

et

et ARISTOMACHVS SOLENSIS risum mover,
quod in natura muscarum indaganda puli-
cumque saltibus metiendis totos sexaginta
annos insumserit; (i) stultorum hi profe-
cto constituunt numerum, qui mediis ad
eruditionem delectantur, sed eam nunquam
aggrediuntur, libros sciunt, nec legunt, de
præstantia librorum iudicant, nec intelli-
gunt. Egregius hanc in rem habetur locus
in BERNH. Serm. xxxvi. in Cant. qui præci-
puos eruditionis fines, tum spurios, tum
veros enumerat; *sunt namque, inquit, qui
scire volunt, eo tantum fine, ut sciant, & tur-
pis curiositas est. Et sunt qui scire volunt, ut
sciantur ipsi, & turpis vanitas est. Et sunt qui
scire volunt, ut scientiam vendant, verbi causa,
pro pecunia, pro honoribus &c. & turpis questus
est. Sed sunt quoque, qui scire volunt, ut edi-
ficent alios, & charitas est &c.* Non vereor
addere: *Et sunt qui scire volunt Historiam
Litterariam, ut omnis humana sapientie cen-
sores iudicentur, & turpis iactantia est.* Por-
ro tales homines a nimio H. L. studio avo-
care deberet mediolorum insufficientia, sine
Y y 5 qui-

(i) Vid. RICHERIVS in Obstetrice animorum,
c. II. p. 22. sq.

quibus, etiamsi dies noctesque insumant, valde exiguos & sæpe nullos profectus facere possunt. Nam si secundum BACONEM de VERVLAMIO (k) *Historia Litteraria circa doctrinam & artes, libros & scholas, & denique eruditos* versatur, quomodo quæso quis de doctrinarum & artium origine, augmento & decremento, fatis &c. de librorum & scholarum præstantia, de eruditorum rebus præclare gestis iudicium solidum formare poterit, qui disciplinarum experts earum nomina saltem novit? Sunt certe magis muti quam pisces, cum a verbis ad rem ipsam deventum est. Potest quis optime in H.L. versatus & tamen gnaviter indoctus esse. (l) Et ut paucis dicam, quod res est, ea iam vivimus tempora, ubi non licet autoritatibus pugnare, sed accedere debet rerum soliditas & accurata quæstionum scitu necessariorum evolutio, eaque clara & evidens, ut in assensum homines, quantum fieri potest, rapiat, quam vero nunquam assequuntur, qui vel ad unam aut alteram classem referendi sunt.

Hæc

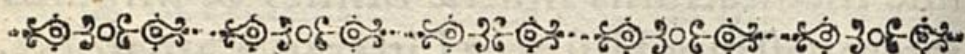
(k) In libro de augmento & dignitate scientiarum.

(l) Quod docte ostendit Cl. MOSHEIM. l. c. p. 72.

Hæc autem dum scribo, simul observo, hunc litterariæ historiæ pedantissimum non ab ipsa Historia, sed a cultore præiudiciis occupato derivandum esse. Et quemadmodum ab initio statim monui, quod non satis studium Historiæ Litterariæ recte & suo tempore institutum, commendari possit; ita in fine meditationis nostræ omnes & singulos intempestivos Historiæ Litterariæ amatores, quibus possum precibus, exoro, velint hoc meæ petitioni dare, & sobria eius tractatione rebus suis melius prospicere, ne damno suo aliquando, sed nimis sero experiantur: in omnibus aliquid, in toto nihil scire.

Hæc invitatoriæ epistolæ loco scribenda putavi, cum ex more laudabili & perantiquo cras, Deo Volente, mihi publice facienda sint verba muneris auspicandi gratia, posteaquam unanimi suffragio *Perillustum Dominorum Curatorum* Logicæ Metaphysicæque scientiæ profitendæ in florentissimo Auditorio Aegidiano gratiole mihi iniunctum sit officium. Vt igitur Orationem meam DE PHILOSOPHIA POLEMICA SOBRIE IN DOCENDO PERTRACTANDA, *Perillustres Reipublicæ Norib. Proceres atq; Patres, Magnifici Dnn. Consiliarii, Summe & Plurimum Reverendi, Prænobilissimi*

simi, Amplissimi, Experientissimi, Clarissimi, Theologi, Iurisconsulti, Medici, & quotquot sunt, quibus Sapientia & Litterarum Studia sunt cordi, benevole audire dignentur, ea qua par est observantia, modestia & humanitate rogo & contendo. P. P. NORIBERGÆ
D. III. CAL. NOVEMBRIS CIO MDCCXXII.

II.

Eiusdem ORATIO (*) inauguralis
De
Philosophia Polemica sobrie
in docendo pertractanda.

P. P. Tit.

Dispicienti mihi de idoneo primi sermonis argumento, plurima, nec ab hoc loco & tempore, nec ab officio gratiose de-

(*) Nondum edita hæc est oratio, auspicando in auditorio Ægidiano Noriberg. muneri Professorio a Cel. Apino præmissa. Damus vero eam ex apographo, ab eodem nobis benevole transmissa, & nitidissime accuratissimeque exarato Noribergæ a persona sexus feminini, quod idem per literas nuperrime nos docuit.

demandato aliena, de quibus verba facerem, animo meo obversabantur; sed omnia ista in aliud potius tempus differre, & hoc, quod intimavi, præ reliquis eligere placuit, tum ut Vobis, Domini & Auditores spectatissimi, suscepti negotii ratio constaret, tum ut iis, quibus nihil, nisi quod novitate sua se commendat, rectum atque gratum est, opinionem de me adimerem, ac si rem dudum explosam atque tritam, ab orco, ut ita dicam, revocarem, sicque Iliada post Homerum canerem.

Mitius tamen, spero, de qualicunque opera nostra iudicium dabunt illi, quibus haud obscure constat, quanti hodie sit æstimated ita dicta *Philosophia Polemica*, a diversarum opinionum recensione earumque refutatione veritatem plausibili satis successu deducens, quæ certe docendi methodus primo intuitu se commendat egregie & auditoribus ideam viri multæ magnæque lectionis adumbrat. Cœpit autem non heridemum vacillare apud me hæc interpretandi ratio, cum viderem, has recensioni, ubi ad ipsam veritatis investigationem ventum est, vel omnino nos deserere, vel saltem discentibus inanes opiniones loco veri-

veri-

veritatis præter voluntatem nostram instillare, quarum nullus omnino datur usus.

Quemadmodum vero ab eo tempore, quo instituendæ moderandæque iuventutis provinciam nactus sum, nihil prius, nihil antiquius habui, quam ut, si quid ingenii, si quid laboris & diligentiae, si quid in liberalium artium studiis consecutus essem, id omne in publicam utilitatem liberaliter effundere possem; ita non incongruum duxi, ad Vos, Domini & Auditores venerandi, de mea hætenus consueta & in posterum continuanda docendi methodo, in quantum controversiarum studium concernit, ea, qua par est, brevitate differere. Quo studiosius autem discentium commodis hoc ipso consultum iri, cognitum ego habeo, eo firmiorem spem ex honorifica vestra præsentia concepisse me profiteor, fore, ut pro summo vestro in bonas litteras amore, æquas ac benevolas aures dicenti mihi præbeatis, imbecillitatem vero meam favore atque attentione vestra benignissime sublevertis.

Si vere recteque, Domini & Auditores honoratissimi, a sapientissimis & eruditionis laude valde conspicuis viris traditum est,

est, eam demum veram & efficacem esse rerum notitiam, cuius in vita civili singularis datur usus: rectissime profecto verissimeque dici poterit, sapientis titulo minus dignum esse, qui de multis rebus multa cognoscit, ac de iis loqui didicit, ne tamen iis ad vitæ huius felicitatem promovendam uti vult & potest. Mittamus ergo de numero stellarum inter se altercantes, exoptemus nonnullis imaginatione sua captis desiderata hætenus immensa telescopia, turbas plusquam stentoreas, & machinas per ærem navigaturis accommodatas, ut incolas lunæ videant, cum illis loquantur & habitent, reducesque maiorem assertis suis fidem concilient. Observent, nostra pace, alii Diabolum & infernum in ipsa solis facie, nos, meliora edocti, non curamus eiusmodi vanas & inutiles speculationes, ne animum quidem, utpote meris opinionibus nixas, oblectantes, sed ad ea studium, operam, mentem denique omnem applicabimus, quæ utilitate sua se commendant. Ex horum numero autem esse susceptum orationis meæ argumentum, luculenter patebit, modo ea, qua dignum esset, gratia & dicendi copia, a me parum diserto oratore exponi posset.

Vt

Vt autem ab ovo, quod aiunt, rem exordiar, audivistis iamiam, Auditores omnium ordinum honoratissimi, me Philosophiæ Polemiciæ nomine intelligere accuratam disquisitionem solidamque refutationem contentionum super quæstione dubia, ubi tres, quatuor pluresve contrarias & repugnantes de re eadem habemus sententias eruditorum. Observatione dignum hic existimo, quod non omne statim sit controversum, quod est dubium & incertum. De cuius enim veritate nondum constat, illud est dubium & adhuc indeterminatum; neutiquam tamen est controversum, nisi quando determinatione facta, alter in negativam partem pronunciat, alter in affirmativam, & uterque suam determinationem tanquam veram & rerum naturæ conformem defendere audet. De eiusmodi ergo quæstionibus controversis nunc quæritur: *an discantibus, si non ex instituto desiderant earum solutionem, in collegiis cum fructu & utilitate possint proponi?*

Non vereor quæstionis negativam tueri, quanquam multos, qui ad eruditionem ex omnibus auctam partibus contendunt, mihi obiicere videam: opposita iuxta se posita
magis

magis illucescere, sacratissimarum litterarum arcana a sordibus monstrosarum opinionum esse purganda, discentiumque denique animos eo flectendos, ut in tempore ex multis opinionibus optimam eligere discant, rationibusque confirmatam ad vitæ usque exitum defendant. Quæ cuncta quidem & alia plura ex tractatione Philosophiæ Polemicæ redundantia commoda, si mecum perpendo, haut contemnenda eruditioni omni inde elucet accessio, & a me etiam eiusmodi studium maximopere commendari solet, sed non advenis & recens natis studiosis, verum illis, qui iam sunt maturioris iudicii & fundamenta rerum, ductu præceptorum suorum, locarunt. Sic negandum non est, primis Ecclesiæ repurgatæ temporibus, omnino de necessitate fuisse, ut studium polemicum præ cæteris excoleretur, atque Doctores nostri tam in scholis quam in scriptis publicis in armis essent, non carnalis quidem, sed spiritualis militiæ, donec adversarii, si non κατ' ἐξω tamen κατ' ἐσω convincerentur. Quare Paulus etiam ad Titum capite I, 9. postulat, ut quisque Ecclesiæ Doctor sit δυνατὸς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν, quia

Nunquam bella piis nunquam certamina de-
sunt,

Et quocum certet, mens pia semper habet.

Interim tamen ex sapientissimo præstantis-
 simorum Theologorum consilio factum vi-
 demus, ut, qui ad pedes eorum sedent, non
 prius in hoc studiorum genere informatio-
 nem capiant, quam Theologiæ Theticæ suf-
 ficientem possideant cognitionem. Est enim
 boni patrisfamilias, non tantum fructus per-
 cepti rationem habere, sed ea etiam con-
 ferre & redigere in computum, quæ ex bo-
 nis male sint collecta. Agite igitur Domi-
 ni & Auditores perquam colendi, hos imi-
 temur nunc, & quid damni patiantur di-
 scentes ex nimio Polemicæ Philosophiæ stu-
 dio, brevi oratione perputemus. Conci-
 pio autem mihi auditores, ut arbuscu-
 las nuper plantatas. Quemadmodum enim
 vix radices agere possunt, si non diligen-
 tissime a ventis impetuosius custodiuntur;
 ita discentes, utpote περιφερόμενοι παντὶ ἀνέ-
 μω τῆς διδασκαλίας Eph. IV, 14. raro ad soli-
 dam eruditionem pervenient. Nam expe-
 ctant auditores ea tantum, quæ explican-
 do auctori sunt idonea. Hinc fieri aliter non
 potest,

potest, quam ut, cum desint iudicandi vires, summa imis misceant, & in toto studiorum circulo confundantur. Deinde doctrina in se conceptu facilis, coacervata hypothesium diversarum allegatione earumque refutatione, difficilis redditur, & nausea studiorum inde in animis discipulorum conciliatur, quæ cum sua luce radiant, prolixiori non opus habent probatione. Porro discipuli ad similes altercationes movendas & lites aliquando ferendas præparantur. Nam credunt in aliorum placitis refutandis veram positam esse sapientiam, sicque aliter fieri non potest, quam ut a veritatis investigatione plus iusto detineantur. Nam nihil magis veritati obest, quam litigium, audiunt sæpe decem & plures, plerasque speciosas, sententias, nec solide refutatas, hinc pessimam quandoque eligunt, sicque se & alios cum die & tempore decipiunt. Sed venio ad ultimam rationem, qua evincere studebo, prolixam hypothesium enarrationem neque utilem neque necessariam esse. Quid enim iuvat, aliorum noscere errores? quid iuvat, in hac vel ista doctrina Aristotelis, Cartesii, Clerici, Leibnizii aliorumque adducere sententias easque omnes reiicere, melioremque

deniq; substituere? Cur non statim ab initio animi sensus declaro, si veritatis studium, hoc ut in fine faciam, legem imponit. Prudenter itaque & pro ea, qua pollet, iudicandi facultate, egregie iudicat celeberrimus Hallensium Mathematicus, Christianus Wolffius, in præfatione ad Partem II. Physicæ Experimentalis, quando dicit: *In veritatis investigatione non eram sollicitus, quid alii statuunt. Multiplices aliorum sententias malo nescire quam scire. Et parum refert, an digito enumerare possim, quid alii somniaverint. Nec decet, ut ibi mendicæ aut mente capti hospicio excipiantur, ubi Reges aut Principes se quieti tradunt.* Quibus ultimis præcipue verbis docere voluit, veritatem in nobilissima hominis parte, mente puta, residentem, effusa quasi opinionum diversarum plaustra respuere. Ad Philosophiæ Polemicæ studium, omni laude dignum, hæc omnia referenda esse, nemo non videt. Hinc oprandum esset, ut, quæ in systematibus, compendiis, & aliis libris Philosophicis, inspersæ leguntur controversiæ, solícite colligerentur, & sub titulo Logicæ, Metaphysicæ, Ethicæ Polemicæ ederentur, quarum deinde peculiaris institutio desiderantibus dari possit

Qua

Qua propter mediam hic observans viam sapiens doctor, neque in servitutem alienarum cogitationum, multo minus verborum, se adigi patitur, sed præmissis ad conciliandos auditores, laudibus auctoris, quem prælegendum sumsit, argumenti iucunditatem & utilitatem ostendit, doctrinæ summam explicat, controversias ortas indicat, & auctores, a quibus illæ solutæ reperiuntur, commendat, cordata libertate ubicunque cum modestia temperata, dissensum suum, ubi opus est, declarat, operamque simul dat, ut auditores magis rationum ponderibus, quam auctoritate sua, aut ullis aliis modis, speciem coactionis habentibus, in suam sententiam perducatur. Et si hoc modo exemplis, parabolis, dictatis discursui intermixtis res aliqua illustratur, confirmatur, corroboratur, non video, quid amplius desiderari possint auditores, præcipue, si meditatione privata veritatem dictorum examinent, controversas sententias in commendatis auctoribus legant, & a præiudiciis vacui sapientiam magis in voluntatis quam solius intellectus emendatione quærant. Possem hanc meam sententiam, secundo per singulas disciplinarum classes,

uberius confirmare, dum ostenderem, quomodo missis & posthabitis omnibus controversiis, Logica, Metaphysica & ceteræ moralis doctrinæ partes cum fructu doceri possent; verum hæc res est maioris conatus & amplioris spatii. Quamobrem ista omnia iam a me præteriri, quam attacta deserui, satius esse opinor. Modo illud mihi concedatur, quod ex veris certisque principiis, adhibito quoque in subsidium veritatis criterio, omnis sit derivanda veritas, & qui hanc tenet, quæsitamque invenit, poterit erroneas quascunque sententias facili negotio diluere, ita, ut proluxa earum recensione atque refutatione tempus perdere non sit opus.

Vereor aures vestras, Auditores honorandi, iam audiendo fessas, amplius fatigare, unum tantum, pace vestra, adhuc proferam, quod taceri non potest, deinde desinam. Mirari nempe subit, *cur nihilominus nonnulli recensendis aliorum hypothesebus, iisque refutandis, adeo sint occupati?* Venit hoc, si quid iudicare valeo, ex nimio isto, quod in litteris meis, ad hunc actum invitatoriis, argui, Historiæ Litterariæ studio. Hoc enim non permittit, ut multum inquirent in ipsam veritatem

tatem

tatem, sed iudiciis aliorum & diversarum opinionum recensione freti, optime interpretis officio se satisfecisse, credant. Hinc est, quod ea interdum adscribi doctissimis viris audias, quæ ipsis ne in mentem quidem venerunt unquam. Sed quis non videt, variam multæ lectionis ostentationem, & polyhistorias affectationem, inseparabiles huius studii esse comites. Accedit, quod non raro ignorantia docentium sub hac multarum rerum affectata scientia tegatur, ut, si minus præparati ad docendum accedunt, vel materiæ gravitas explicandi vires superat, in prælegendis autoribus, iisque refutandis, tempus consumant.

Cur igitur eiusmodi ostentatores non similes dicamus iis, qui vino malo suspendunt hederam; quique de navi onusta vitiosis mercibus suspendunt magnificam tabulam, ibi omnia esse sana, pretiosa, integra, restantem. Nihil nunc dicam de iis, qui sæpius aliorum placita reiciunt, quia vel cum suis præconceptis opinionibus alterius sententiam conciliare nequeunt, vel mentem eius & principia, ex quibus ille veritates deducit, non assequuntur.

Nulla autem spes erit controversiarum

finiendarum, nisi ubique ex studio veritatis philosophari & progredi didicerimus. Quamdiu enim illa caoethes iudicandi de re qualibet, sive distincte, sive confuse cognita, tantum culpatur, non autem emendatur: quamdiu ratiunculis quibuscunque uti licet in argumentationibus nostris, & integrum relinquitur, qualicunque glaucomatum apparatu, ad determinandum aliquid provolare: tamdiu contentionum & litigiorum non potest esse finis, sed perpetuas habebimus accusationes, inculpationes, defensiones, iurgia, rixas.

Dum enim quilibet suo sensu vult abundare, & id, quod temere semel affirmavit vel negavit, maiori temeritate postmodum, conquisitis undique ratiunculis topicis, defendit, tandem hoc argumentorum nihil probantium cumulo, affectus, qui mentem & rationem obfuscant, & pestis iudicii sunt, excitat, conscientiae vero & intellectui sereno parum satisfacit. Vnde plerumque illae conditiones in aperta iurgia & accusationes gravissimas resolvuntur, ita, ut nimium altercando veritas utrinque tandem haud raro amittatur.

Sed ne longius auribus vestris, Domini

et

et Auditores colendissimi, prolixitate verborum sim molestus, ad Deum, ad quem omnia referre decet, mea refluit oratio.

Quas ergo Tibi laudes, o Pater optime! quas gratias & quibus verbis dicam, non invenio, qui me miserum coram Te & abiectum hominem sola tua providentia, ad eam, quam nunc tuis auspiciis aggredior, provinciam, evocasti. Quare cum Te auctore cuncta sint gesta, ad Te, o praesidium meum unicum confugio, qui & muneris impositi gravitatem & meam infirmitatem satis intelligo sentioque, Te peto, Te obsecro, velis mihi animi corporisque vires largiri, ut discipulis meis veram sapientiam instillare, concreditumque talentum in aliorum usus expendere valeam, quod ut feliciter multoque fiat cum foenore, Tu dabis o benignissime Deus! qui haec actionibus meis clementer benedixisti. Et quemadmodum TUA non mea res agitur, sic TUA non mea erit unica & sempiterna gloria. Annue o Sancta Trias voto!

- - - *nostrasque manus quas tendimus ad TE,*

Felices fac esse operum, fac esse laborum.

Z z s

Per-

Permittite vero etiam, Perillustres atque Generosissimi Domini, Reipublicæ Proceres, Patriæque Patres optimi, Mæcenates gratiosissimi, ut Vobis non quas debeo, sed quas possum devotissimas nunc publice agam gratias, pro benignissime in me collato munere, cui omni tempore omnibusque viribus ita præesse studebo, ut præclaræ huius voluntatis & collati beneficii nunquam Vos pœnitere queat. Servet modo, qui nutu suo omnia regit, Deus, Vos semper incolumes, felices, fortunatosque, concedatque ex alto, ut gloria & splendor vester in dies magis magisque amplificetur. Hoc ut fiat, sancta religio, quam hic fovetis, Numen exorabit propitium, Astræa fori facilitabit negotia, Hygeia vos civesque vestros præstabit integros, Philosophia denique Rempublicam vestram felicem reddet, ut porro tantum reliquas inter caput exerat urbes,

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Ad vos me nunc converto, ceterorum ordinum Auditores honorandi, & gratissima declaro mente, quantopere me obstrictum sentiam, quod sepositis gravioribus negotiis

tiis vestris, paratissimo studio, ore gratulante, animisque faventibus mihi dicenti adesse volueritis. Est certe hoc magnum favoris vestri argumentum, eoque magis mihi omnia bona, iucunda & facilia auguror, quo certiori fiducia vestro patrocinio licet niti. Nullam ego manibus elabi patiar occasionem, qua testificari possim, quanto studio cuiusvis beneficia demereri cupiam.

Vos vero seorsim compellare liceat, a quorum salutari opera & auxilio auditorium hocce doctrinae melioris luce collustratur, & ad quorum latus cathedram occupare, perquam honorificum mihi duco. Vos publice rogo & obtestor, velitis mihi illam benevolentiam, quam plus vice simplici erga me declarare voluistis, conservare integram. Ego certe omne id praestabo, quod collegio tam nobili adscripto dignum videbitur, & dabo operam, ut vobis meam observantiam & honoris cultum quavis data occasione declarem.

Tandem & paucis vos volo, Generosi, nobilissimi atque eleganter docti Viri Iuvenes, qui optimis studiis haecenus graviter operati, ea amplius pervestigare cupitis

tis; Vobis me dabo totum, vobis mea officia semper præsto erunt, & commodis vestris invigilabo totis viribus, ut sic nobilem vestrum impetum constanter foveam & magis magisque accendam. Inprimis, ut, missis subtilitatibus scholasticis, quæ in Logica atque Metaphysica occurrunt, ad vera sapientiæ fundamenta vos deducam, cura mea erit, propterea omnes terminos exemplis perspicuis illustrare constitui, atque sic animos vestros disponere decrevi, ut veri indagationi maturi assuescant, &, quod finis vester erit, divinarum humanarumque rerum cognitionem, veris fundamentis superstructam, cum die & tempore ex voto acquiratis. Habebitis me si non strenuum Ducem, fidum saltem, qui latus vestrum non derelinquat, Achatem. Vestrum erit, studia mea benevolentia atque assiduitate excitare. Hæc votorum meorum summa est, quam ut a Deo T. O. M. consequar, Vos quæso, Domini & Auditores, mecum precamini.

D I X I.

III. Me-

III.
MEDITATIO
DE
INCREMENTO PHYSICES PER
MEDICOS FACTO,

QVA
MEDICO DE EADEM SCIENTIA OPTI-
ME MERITO VIRO MAGNIFICO EX-
CELLENTISSIMO ATQVE EXPERIENTISSIMO

DN. IOANNI IACOBO
BAIERO

PHILOS. ET MED. DOCTORI
PRAX. BOTAN. ET CHIMIAE PROFESSORI
PVBLICO ORDINIS SVI SENIORI PHYSICO NORIMB.
ET POLIATRO ALTORF. NEC NON ACAD.

IMPER. NAT. CVR. COLLEGAE

SPONSO

Cum Virgine Sexus Sui Virtutibus Ornatissima

SOPHIA MAGDALENA
SCHOENERIA

SPONSA

NVPTIAS SECUNDAS CELEBRANTI

INTER PIA VOTA GRATVLATVR

M. SIGISMVNDVS IACOBVS APINVS,

DESIGNATVS

ALVMN. NOR. ET OECONOM.

INSPECTOR.

VIR

Vir Magnifice atque Experientissime.

EXsolvo hodie & ego inter eos, qui nuptias secundas Tibi vere secundas esse cupiunt, officium, quod præter affinitatis vinculum multis amoris Tui documentis obstrictus, iam dudum præstare laboravi. In eo autem dum versari animus est, non incommodum fore putavi, si hoc ipso die sacro nuptiali pias inter preces faustasque acclamationes in lucem ederem meditationes meas, *DE INCREMENTO PHYSICES PER MEDICOS FACTO*, diu mecum susceptas. Nam & Te, Vir Experientissime, tam nobilissimæ disciplinæ Amplificatorem solertissimum omnes norunt & ex merito venerantur.

Mea enim sententia multum refert ad veram culturam Physices ea Historiæ Literariæ pars, qua, quid rerum naturalium periti in rerum contemplatione atque inventionem earumque dispositione ad vitæ humanæ usum, perfecerint, monstratur. Sicuti autem in naturæ scrutinio duplici potissi-

tissimum ratione peccatur, vel sensibus nimium tribuendo, vel nimiam arguendi subtilitatem sectando; ita duplicem hunc errorem aliosque plures defectus detegit Historia Physica (a), quæ quomodo sit instituenda, & quos jamjam scriptores habuerit, docet MORHOFIVS (b), qui vero omnes ita eam tradidere, ut, vel quæ incrementa & decrementa a condito genere humano usque ad Aristotelem & nostra tempora passa fuerit hæc disciplina, vel qui duces ex antiquioribus & recentioribus sint eligendi, exponerent; quantopere vero illa hoc in seculo a multis, & quibus, sit restituta & aucta, altum silentium est.

Inter illos vero, qui singulare quid hac in scientia perficienda præstiterunt, non postremum sibi locum vindicant MEDICI, qui inventis suis præclaris scientiæ naturali novam quasi lucem reddiderunt, quam ideo BACONIS, HAMELII, BOYLEI, CARTESII, STURMII, aliorumque præstantissimorum virorum merita non sua laude

(a) Ut bene monet M. A. N. HÜBNER in diff. de Cultura Philos. natural. Halæ Magd. 1713.

(b) Polyhist. T. II. L. II. c. 2. p. m. 152.

laude sint defraudanda. Digna certe hæc esset materia, quæ fufius paulo exscribere-
tur, sed chartæ spatium iubet in *σκιαγραφία*
saltem tradere, quæ alia occasione proli-
xius enarrare, εἰάν ὁ Θεὸς θελήσῃ καὶ ζήσωμεν,
mecum constitui.

Cum autem Homo, utpote nobilissi-
mum Physices obiectum, sibi notissimus
esse debeat, naturam corporis humani ac-
curatius rimati sunt Philosophi, postea-
quam illis via quasi monstrata est per Ana-
tomix studium. Nolo nunc recensere, quæ
de HARVAEO, ASELLIO, BARTHOLINO,
GLISSONIO, MALPIGHIO, PEYERO, WAR-
THONO, SCHWAMMERDAMMIO, NEED-
HAMO, aliisque Medicis famigeratissimis
doctissime iam collegit S. R. BVDDEVS (c);
neque etiam inventionem microscopio-
rum, quæ maxime ad detegendam corpo-
ris humani structuram inserviebant, LVD-
SEPTALIO tribuam, cum alii DREBBELIO
vindicare malint; sed illud potius ex ad-
ductis concludam, ante horum celeberr-
morum virorum studium cognitionem
no-

(c) Capite I. Philos. theoreticæ præmissio. Conf.
PASCHIVS de Inventis - NovAntiquis.

nostram de nobismetipsis & animalibus
fuisse admodum mancā & imperfectā,
adeoque in plerisque antiquioribus com-
pendiis Physicis plane prætermittam. Ni-
hil ibi legimus de *structura animalium*, nihil
de *bombycis*, *insectorum*, *piscium*, *testaceorum*
natura, nihil de *plantis* &c. At enim vero,
si WILLUGHBEII, RAI, REDI, RONDELETH,
BLASII, LYSTERI, HERMANNI, MORISONI,
TOVRNEFORTII, aliorumque Medicorum stu-
pendam industriam in describendis *variis* auc-
unius generis animalibus, plantis, notisque
earum characteristicis indicandis paulo at-
tentius considerabimus, facile, quantum
Medicis debeamus, iudicabimus. Si porro
CORPORA PARTIALIA INANIMATA intueor,
quæ Physicus, quæ talis, præterire non de-
bet, v. g. *fossilia*, *salium varia genera*, *succos*
oleosos & *sulphureos sub terra reperiundos*, *lapi-*
des & *saxa*, certe & in horum natura dete-
genda, Medici ætatis nostræ nihil fecerunt
reliqui, ita, ut, quicquid solidi de his omni-
bus ad nostram hætenus pervenit notitiam,
id tantum non omne ex Medicorum ac-
curatori inspectione atque observatione ad
nos dimanasse, asserere non dubitem. Quid
dicam de QUALITATIBVS CORPORVM NAT.

INSENSIBILIBVS, quæ in sensus ipsos immediate non agunt, effectus tamen edunt in sensus incurrentes? Profecto neque ARISTOTELES neque SPERLINGIVS, neque alii antiquiores naturæ interpretes sibi & aliis satisfaciunt. Nesciunt quid dicant de *Rhabarbari vi purgante*, nesciunt quid sentiant de *Medicamentorum, Venenorum, Antidotorum facultatibus & operationibus*, & aliarum plurimum rerum ita sunt expertes, ut vel occultarum qualitatum, h. e. talium, qualium ratio genuina sit inexplicabilis, appellatione ipsis venire soleant, vel aliis confictis, utcunque tamen speciosis vocabulis *Αντιπερσάσεως*, Sympathiæ & Antipathiæ ignorantia occultandæ potius velum, quam occultæ cuiusdam qualitatis necessarium tegumentum quærant. (d) At enim vero longe penitus in absconditos quasi naturæ recessus penetravit recentior ætas, posteaquam ARS CHIMICA per Medicos accuratius, quam olim fuit exulta. Testantur hoc varia Medicorum monumenta a IAC. MANGETTO (e) collecta, & insensibilium qualitatum vim

(d) ut loquitur STVRMIVS, *Phys. Erot.* p. 129.

(e) in *Bibliotheca chimica curiosa*.

& operandi rationem non inexplicabilem esse, per singula medicamentorum genera pro eruditione sua egregie demonstravit illud Angliæ decus TH. WILLISIVS. (f) Quanto pere hodie consultum fuerit rei naturali per tota COLLEGIA instituta in GERMANIA, GALLIA, ITALIA, ANGLIA, DANIA, unde tot *observationes* vel *menstruæ* vel *annuæ* olim prodi-erunt, & nunc prodeunt, nemo nisi rei literariæ imperitus, negabit. Ex quibus omnibus, si quis Medicorum observationes ex aliis velit colligere, facile systema physicum confecerit. Rectissime etiam huc referuntur ITINERARIA nonnulla MEDICORVM præstantissima, v. g. RAVWOLFI, BELLONII, BROWNII, KAEMPFERI &c. in quibus diligenter notarunt, quicquid rerum naturalium apud omnes gentes observarunt, de quibus nos doceri interest. Facile intelligo, paucissima me hic attigisse, quæ Medicis hac in parte debemus. Illud tamen corollarii loco hic adiiciam: *inesse omnibus Medicorum scriptis, quod ad culturam Physices & nostros usus seponi possit.*

A a a 2

Hæc

(f) in aureo tractatu, quem Pharmaceuticen rationalem inscripsit.

Hæc vero omnia non ideo scripsi, quasi ad Tuam, VIR Magnifice, pervenirent notitiam, qui rei litterariæ peritissimus es; sed ut inde dicendi occasio mihi nasceretur de Tuis meritis in hoc studiorum genere amplissimis, quæ, etsi modestia Tua, si intacta relinquerem, facile mihi condonaret, filere tamen non potui, cum exteri de iis loquantur. Quanta enim in perscrutandis rebus naturalibus Tua sit cura atque curiositas laudabilis, satis abunde testatur *Oryctographia Norica*, qua de lapidibus, in agro Norico passim occurrentibus, erudite differis, accuratam lapidum divisionem, quam frustra hætenus omnes Physici quæsi-
runt, suppeditas, ultro duodecim varietates Lithoxylorum ostendis, & alia plura valde curiosa & utilia de lapidibus figuratis refers, & ita nodum Gordium, in sententia hætenus valde dubia, feliciter dissolvis. Nihil nunc dicam de varijs dissertationibus Academicis Tuo auspicio & consilio editis, regnum tum vegetabile tum minerale illustrantibus; nihil de singulari Tua peritia, quam in studio chimico quotidie Tuis Auditoribus comprobas, edisseram, sed Musei Tui, vario doctrinæ monimen-
torum

torum apparatu repleti, mentionem tribus, ut aiunt, verbis faciam. Conservas ibi ex omni fere terrarum tractu metalla & fossilia. Ostendis curiosis spectatoribus universalis diluvii rudera, omni exceptione maiora, varii generis insectorum, papilionum aliorumque animalium balsamo conditorum corpora ut viva producis, & hæc omnia naturali ordine nitidissime locata quotidie auges & confirmas. Multos certe peregrinantes hæc Tua solertia Altorfium traxit, Tu vero nullum, quem Te & Tua vidisse poeniteret, dimisisti. Plura non addam. Scio enim Te nec laude mea indigere, nec ea delectari. Ad illud potius me nunc accingam, ut SPONSVM Te alloquar, & magnopere gratuler institutum, quo & spes & res domestica Tua, præmaturo obitu dilectissimæ coniugis valde perturbata, de novo fulciuntur. Ea enim a casti coniugii autore Tibi iterum servata est virgo, quæ digna, ut in nomen & decus familiæ asciscatur, vitæ socia salutetur, auspicatoque domum transferatur. Quæ vota secunda ut latissimo comprobentur eventu, suspiria mea cum omnibus bene Tibi cupientibus iungo, & ex animo precor,

A a a 3

velit

velit SPONSA Tua ætati esse subsidium,
 domui robur, curis levamentum & vitæ
 universæ gaudium perpetuum atque stabile.
 Tuam vero inprimis salutem, VIR Magnifi-
 ce, tueatur DEVS, Teque in Academia nostræ
 decus porro conservet saluum & incolu-
 mem, easq; Tibi vires donet, quas nulla tem-
 porum iniuria facile labefactet. Vale, & me
 porro Tibi commendatum habe. (*) Scri-
 bebam Altdorf I d. III. Nonarum Februarii,
 A. R. S. clō lccc xx.

(*) Fructum huius voti tulit postmodum Auctor
 doctissimus, quem ad Professoris Norimber-
 gensis munus A. 1722. ut ex eiusd. program-
 mate, quod sectione prima exhibuimus, pa-
 tet, vocatum, dignissimum habuit Cel. Dn.
 D. Baierus, ut generum suum, ab illo tem-
 pore, esse voluerit; conf. huius Sylloges Fasc.
 III. p. 543. Cæterum epistolam hanc gratul.
 ex unico, quod Cl. Apino superest, exempla-
 ri, cum reliqua dudum distracta sint, recudi
 ad votum ipsius iubemus, quod ita amicis
 suis, qui ipsum iterum iterumque de hac epi-
 stola adhuc interpellarunt, gratificari lubens
 promptusque voluit.

IV.

ANDREAE SAM. GESNERI,
Reſtoris (*) Gymnafii Rotenbur-
genſis ad Tubarim,

PROGRAMMA

De nonnullis Bibliothecæ
Reipublicæ Rotenburgenſis
memorabilibus.

PRæſtantiffima quæque veterum recen-
tiorumque ſcriptorum monumenta di-
ligenter colligi, atque ad communem ho-
minum ſtudioſorum uſum deſtinari, & ve-
hementer utile, & , pro locorum tempo-
rumque conditione, plane neceſſarium in-

Aaa 4

terdum

(*) Huius viri doctiffimi, qui frater eſt illius
GESNERI, qui Vinariam ſuam, imo orbem li-
teratum, tantopere ornat, aliud Programma
laudavimus in Syllog. noſtræ Faſc. I. p. 183. ſqq.
Præſens eruditus non minus probatum iri,
iudicamus, etſi ille, qua eſt modestia, per
litteras nobis ſignificavit, non eo conſilio id
ſcriptum a ſe eſſe, ut ab omnibus legeretur.

terdum esse, nemo fortasse, qui universam rei litterariæ rationem æqua perpenderit lance, inficias iverit. Quot enim insignia prisca temporis volumina, quot egregii libri, quibus omnis ævi, omnium rerum pace belloque gestarum, omnium artium disciplinarumque, omnium magnorum virorum, continetur memoria, aut periissent omnino, aut peritura forent, nisi publica quædam custodia æternitatem illis daret? Quot eruditissimis hominibus, quot præclaris ac fructuosis ipsorum laboribus, orbi carendum esset, nisi multorum ingenia, quæ bonæ mentis soror paupertas premit, in Bibliothecis tanquam prytaneis alerentur. Nunquam Martinus Chemnitius, clarissimum illud Ecclesiæ nostræ fidus, nunquam Ianus Gruterus, nunquam Claudius Salmasius, celebratissima nomina, ut ex multis paucos memorem, ad tantam doctrinæ laudem, qua ille puriori fidelium cœtui, hi litterariæ reip. tantum profuerunt, fuissent perventuri, nisi Bibliothecarum publicarum præsidio potuissent uti. Neque ullo propemodum alio testimonio certius constat, publice magni fieri bonas artes, quam si necessaria his recte digneque tractandis supellex haud
parce

parce subministretur. Qua re excitari necesse est studiosæ adolescentiæ animos, ut præclare de litteris sentiant, & cupiditate quadam cognitionis atque doctrinæ incendantur, ac rerum argumentis revicti sciant, quemadmodum armamentaria instruuntur in civitatibus, ex quibus tela & arma, cum opus est, peti possint ad hostes repellendos, sic librarias haberi, barbariei insultibus, quæ ingeniis est infesta, avertendis compescendisque. Neque est ut eos hic audiamus, qui suos cuique libros, quos suo comparaverit ære, eosque paucos, sufficere debere existimant, ut Melanchthonem tribus quatuorve libris contentum fuisse, mendax fama vulgavit. Satis est ad bonam mentem, & ad communia vitæ civilis officia, aliquot bonæ notæ auctores ad manum habere: ad eruditionem vero comparandam, ad litteras docendas, ad religionem tuendam, ad publicum usum, ad reip. dignitatem, ad sæculi ornamentum, instructioribus opus est copiis: in hac præsertim doctrinæ luce, quæ, divino beneficio, meliorem orbis partem illustrat. Si quis veteres scriptores, quos Græcia pariter ac Latium tulit, tum eos, qui a sacris christianis alieni fuerunt, tum, qui

res atque doctrinam Ecclesiæ illustrarunt; si porro ex medio, & postremo nostroque ævo, vel præcipuos tantum, & qui talia tradunt, quæ apud alios frustra quæras, recensere instituat, eundo per omnia disciplinarum, sectarum, nationum genera: quantum quæso librorum copiam inveniet, non supervacaneorum, sed quibus divinæ omnis & humanæ sapientiæ studia carere nullo modo possint. Iam in hac tanta multitudine delectum instituamus, & excerpamus eos, quibus consulendis nemo, cui universum disciplinarum orbem lustrare animus est, quod sane ab iis, qui ultra vulgus sapere cupiunt, omnino faciendum, superledere potest, nam qui uni tantum arti, tanquam glebæ est adscriptus, neque liberaliori quodam sciendi desiderio movetur, cum paucis etiam rem suam gerere posse, non negamus, vel hi tamen numerum efficient satis amplum, ut ad eos comparandos paucorum facultates, ut plerumque in re tenui *Φιλομαθείς* esse solent, satis magnæ sint. Ac posteritatis etiam ratio habenda est, ad quam præclara virorum eruditorum opera, Bibliothecarum publicarum ope, commodissime transmittuntur.

Priva-

Privatorum enim libros ea plerumque fata manent, ut, ubi in secundi tertiive hæredis pervenerint manus, aut male dispergantur, aut thuris piperisque cuculli fiant; aut angulo aliquo abditi, a tineis, blattis, muribus, corrodantur, vel humore situque corrumpantur, aut tanquam fœnum a canibus custodiantur. Quod si vel maxime, ingenua possessorum, innoxiaque, liberalitate, uni alterive aditus ad eos concedatur, ad omnes tamen ex iis redundare utilitatem, & publici usus eos fieri, res ipsa non sinit.

Exempla si quem magis forte quam ratio moveant, oculos per cultiorem Europam circumferat, & hanc semper curarum publicarum partem, a maximis sapientissimisque populorum rectoribus, fuisse habitam deprehendet, ut Vrbes, Academiæ, Scholæ, ornarentur Bibliothecis, quantum fieri posset, instructis, atque ad variæ eruditionis usum accommodatis, ad quas aditus pateret volentibus: quas nominatim commemorare huius loci atque propositi non est. Nostra etiam Resp cui nec optima instituta, nec prudentissimi Magistratus, unquam defuerunt, adornandam iam olim Bibliothecam suscepit, atque a tenui profectam

Etiam initio liberaliter auxit: quæ, ne obscuritate sua ipsa sibi obsit, sed in notitiam civium nostrorum, adolescentiæ præsertim studiosæ, perveniat, & fautores amicosque paret, arrepta hac publicæ scriptionis occasione, breviter de ea, quæ memoratu quidem digna videbuntur, exponam. De prima eius origine nihil habeo certi: id satis mihi compertum est, paullo ante finem sæculi XV. iam habuisse clerum urbis nostræ apparatus quendam librarium, cui legatis ac donationibus, sed non nisi singulorum voluminum, præter ea, quæ emta fuerunt, paullatim accessio quædam facta est. Non defuisse libros manuscriptos, tum alia quædam, tum trium quatuorve codicum reliquiæ suspicionem faciunt. Est in his chartæus, in fol. quo continentur 1. *Speculum B. Mariæ Virg.* i. e. CLXII. sermones in eius laudem. 2. *Distinctiones exemplorum novi & veteris Testamenti, abbreviatæ & reductæ ad diversas materias secundum ordinem alphabeti, per Fr. B. de Senis.** 3. *Speculum humanæ salvationis,*

*Hic liber alias inscribitur AVREA BIBLIA, ut ex clausula patet. Typis etiam descriptus, latine & germanice, exstat. vid. Schelhornii V.Cl.

tionis, cuius singulae paginae rudibus ridiculisque figuris pictae sunt. Descriptus est totus codex una manu 1452. ** Alius codex, forma chartae in quatuor folia complicatae, complectitur. 1. *Directorium per Ioh. Aurebach, Doct. compositum, pro instructione simplicium Presbyterorum in cura animae.* 2. *Anonymi tractatum de arte moriendi.* 3. *Orationem ad Barones & Nobiles Bohemiae adversus Rokyzanam, Iohanne Capistrano,*
nisi

V. Cl. amoenit. litt. T. III. p. 142. Abstinentum esse Religiosis & Clericis ab esu carniū, ex eo probat auctor, „ quia uxor Ieroboami, „ vadens ad Achiam Prophetam, tulit panem, „ & mel, carnem vero non legitur attulisse, „ item, quia pulmentum & panes, sed non carnes, per Abacuk transmisit Dominus Danieli.

** Prima huius codicis pagina habet aliquot formulas absolvendi excommunicatos, in quarum una notatu digna sunt verba: „ restituo „ te innocentiae baptismali, „ Est & in eo libellus de conceptione Mariae Virg. item Casus papales & episcopales, i. e. enumeratio peccatorum, quorum venia a Papa & Episcopis petenda est: ex quibus apparet, nunquam Pontifices Ro difficiliore se in expiandis peccatoribus praebere, quam, ubi ipsorummet dignitas, opes, auctoritas, in contemptum discrimenve adduci videntur.

nisi fallor, auctore. Rokyzanæ epistolam ad Capistranum de colloquio Crumlovix habendo, & Capistrani ad hanc responsionem, scriptam anno 1452. *** 4. *Auream Bullam.* 5. De coronatione Friderici III. Imp. & Augustæ narrationem, non nisi quinque constantem foliis. **** *Index in D. Hieronymi opera, per Ioh. Teuschlinum Th. D. & Concionat. Rotenb. congestus, nondum editus, similis ei, quem idem Teuschlinus in Augustinum confecit, ac Norimb. 1517. fol. excudi curavit. ***** Accessit his anno 1621 codex Terentii manuscriptus, sed parum vetu-*

*** Reperiuntur hæ, ut ex dissertatione exasciata de Ioh. Rokyzana, quam Vir Celeb. Ioh. David. Kœlerus edidit, coniicio, apud Cochläum in Hist. Hussitarum.

**** Nondum editam putabat vir quidam Clarissimus, qui eam hic vidit. Saltem particulæ eius quædam leguntur in Sigism. a Bircken *Spiegel der Ehren* &c.

***** Huic indici orationem ad D. Augustinum præmisit Teuschlinus, in qua his verbis utitur: „Nescio finem meum, nescio si sim dignus amore vel odio, quare tremens & pavens quotidie mortem expecto, &c. Quæ quanquam ex sententia ecclesiæ pontificiæ scripsit,

vetustus, ex dono hæredum Ioh. Offneri, Viri
Consul. Inter impressos invenias satis anti-
quos, ex quibus, quænam typographiæ ali-
quanto post eius exortum facies, quæ in-
crementa fuerint, non sine voluptate, co-
gnosci potest. In horum numero sunt,
Psalterium germanicum, cum glossa, auctore
Lyra, ut habet præfatio, fol. min. *Augustinus*
de civitate Dei, cum commentariis sane bar-
baris & inficetis, fol. *Catena aurea* s. continuum
in IV. Evangelia Tho. de Aquino, fol. *Liber de*
consolatione Theologia, Ioh. de Tambaco, fol. Boë-
thii imitatione sic inscriptus, cæterum illi
valde dissimilis. *Cæsarii Heisterbacensis dialogus*
miraculorum, fol. min. *Didascalon Magistri Hu-*
gonis, fol. min. *Speculum morale Vincentii*, item
Speculum eius naturale, fol. mai. *Catholicon* Ioh.
de Ianua, fol. ***** *Disputatio inter Clericum*

&

scripsit, tamen rusticana seditione implicitus,
capite pœnas luit. Edidit quoque Diffinitio-
nes editionis Donati minoris, Lips. 1505. in 4.

***** Liber grammaticus, cuius maximam
partem Lexicon, partim verbale, partim rea-
le, ut vulgo loquuntur, occupat. Sæpe enim,
occasione unius vocabuli, locum e theologia
vel philosophia pertractat.

& militem, super potestate praelatis ecclesiae, atque principibus terrarum commissa, sub forma dialogi, libellus facetus & mordax, in 8. Innocentius de miseria humanae conditionis, in 8. qui plerique in magna typorum ruditate, nitore tamen non carent, neque ullam typographi, loci, temporisve mentionem habent adiectam. Clementis V. Constitutiones, Argentorati, 1471. per Henr. Eggestein. Consuetudines feudorum, ibid. per eund. 1472. Institutiones Iustinian. cum Glossa, Mogunt. per Petrum Schoyffer, 1472. Decretales Gregorii IX. cum Glossa, 1473. ib. per eund. * Authentica

* Subiecti sunt huic libro sex epigrammata, quorum alterum inscribitur: „Apologia vel excusatio Cleri de ignorantia & carentia librorum, cuius utriusque causam, auctor reiicit praecipue in caritatem manuscriptorum, quae praeterea plerumque sint mendosissima, & longinquitatem Scholae Parisiensis, tandem sic concludit:

*Has ob res libros clerus non comparat, immo,
tantis pertesus abstinet incommodis.*

*Et sic depascit pastor dum pascere nescit,
ductor seducit, nomen habens reducis.*

*Hinc erit ut populus, sic princeps, sicq. sacerdos,
quos ne fungantur, pelle sacerdotio.*

Tertium

Program. de memorabilibus Biblioth. Rotenb 753
tica, & tres libri postremi Codicis, cum Glossa,
1477. ib. per eund. Speculum aureum decem
præceptorum Fr. Henrici Herp, ibid. per eund.
1474. Speculum iudiciale Durante, non cala-
mo, ut prisci quidem, nec penne tractu, quo ipsi
fruiuntur, verum exsculptis ere litteris, divino
suggesta Spiramine imprimendi arte transpi-
ctum — in celebri Argentinorum urbe, factori-
bus Iorio Hussner, & Ioh. Bekenhub, Clerico
Moguntino, 1473. Hæc in calce leguntur.
Historia scholastica a Petro Comestoris edita, per
Tom. I. Fasc. IV. Bbb Gunthe-

Tertium est excusationis repulsio, & artis im-
pressoriæ commendatio, in quo paupertatem
prætexenti sic respondet:

Pauper es. & lodex tibi pulchra. vorans quo-
que liber,

(i. e. concubina.)

te ditet codex, nil comedensque liber.

Postremum, quod est omnium maxime me-
morabile, de primorum artis magistrorum
typo, & Petri scil. Schoyfferi præconio, legi-
tur etiam in calce institutionum, & insertum
est a Cl. Schelhornio Amœnit. litt. To. IV. p.
303. In omnibus, quos commemoravi, a
Schoyffero excusis, Moguntia typographiæ
repertrix celebratur, quod si res secus se ha-
buisset, sine dubio Eggestein aut Hussner con-
tradixissent.

*Guntherum Zainer, 1473. Speculum Historiale Vincentii Bellovac. 1474, sine mentione loci & typographi. Rainerii Pantheologia 1474, Norimb. per Anton. Koburger. Summa Galensis s. comuniloquium, Augusta per Anton. Sorg, 1475. Codex Iustinianus, Norimb. iussu Andrea Frisner, Bunsidelensis, & Ioh. Sensenschmid, 1475. ** Fr. Hugonis opus de prato florido intitulatum, per Ieorium Hufner, Argent. 1476. Iacobi lanuensis Legenda sanctorum, per Ant. Koburger, Norimb. 1478. Summa Astexani de casibus, Colonia, 1479. Omeliarium, cum prologo Karoli M. Spiræ, per Petrum Drach, iuniorum, 1482. fol. quam primam omnium postillam credunt. Biblia germanica, per Antonium Koburger, Norimb. 1483. fol. Historiale Antonini, 1491. per A. Koburg. fol. Hartmanni Schedelii Chronicon, Norimb. 1493. fol. Revelationes Brigittæ, Lubecæ, 1492. fol. impressit Barthol. Gothan. Eadem germanice, Norimb. 1502, per Ant. Koburg. fol. Epistolæ Ciceronis familiares cum comment. Hubertini Crescent. & Martini Philetici, Lugduni, per Iac. Zachon.*

** In quo litteræ rubræ, item lineæ rubræ versibus subductæ, non sunt manu pictæ, ut tum moris erat sed impressæ.

Zachon. 1505, fol. *** *Missale Herbipolense*, 1509,
nitidus liber. *Missale germanicum*, Basileæ
1518, fol. *Antonii de Gislandis opus aureum su-*
per Evangelii totius anni, cum octo millibus
dubiis exactissime declaratis, Lugduni, 1508,
fol. *Stella Clericorum* 1494, in 8. **** *Liber*
de vita & morte Aristotelis metricè conscripta,
cum glossa interlineali, in 8. ***** *Ein schon*
bewerts Lied von der reynen unbesleckten
Entpfengnuß Marie — Und dabey die
wor Histori von denn fier feheren prediger
ordens der observanz zu Bern inn Eydges
nossen verbrannt / kurz noch der Geschicht
*begriffen / in 8. ***** Libri IV. de Imita-*

Bbb 2

tione

*** Nulla fit mentio huius edit. in Bibl. Lat. Viri
summi I. A. Fabricii, in fronte Iacobi Hugve-
tani Bibliopolæ Paris. nomen gerit, ac præ-
missa sunt epistolis alia opuscula.

**** Lit. B 1 hæc verba habentur: „Cum ergo,
tantæ dignitatis sit sacerdos, quod creator,
fit sui creatoris, & totius creaturæ, ipsum,
perdere vel damnare inconueniens est. „

***** Alia est hæc editio ab ea, qua Celeb.
Heumannus usus est, qui hoc Poëma recudi
curavit in Actis Philol. P. XV. confirmat ea
aliquot sagacissimi Critici emendationes.

***** Lit. A 11 in præfat. hæc leguntur: *Vin-*
dest

756 IV. Andr. Sam. Gesneri, Rect. Gymn. Rotenb.
tione Christi, qui, & in fronte & in calce,
nomen Ioh. Gerson, tanquam auctoris, præ-
ferunt. Augusta, 1488, per Erhardum Ratdolt,
in 4. Cui bono, dicat fortasse aliquis, ista
obsoletorum librorum recensio, quos qui
legere vellet, oleum & operam perderet,
quosque adeo satius est æternis tenebris
damnare. Sed mitiorem sententiam pro-
nuntiabunt, qui sic existimant, ubi confi-
deraverint, non alio modo rectius nos de
toto rei litterariæ & ecclesiasticæ statu, qui
fuit, ante sacrorum a Luthero coeptam in-
stitutionem, posse cognoscere, quam si
illa ipsa monumenta, quorum auctores
odii & amoris, editiones vero corruptionis
aut interpolationis, suspicione carent, per-
otium inspiciamus, & illorum sæculorum
ingenia, mores, studia, virtutes, vitia, ce-
tera, oculis nostris quasi coram usurpemus,
quæ res magnam utilitatem simul ac volu-
ptatem adferre potest intelligentibus. Sed in
viam

dest du fleissiger Leser in diesen Büchlein ein
schöns Lied — das dir augenscheinliche und wort-
terschaft thut / wieder alle beslecker oder
beschr..... der reynigheit Marie. vid. Some
Letters — Written by G. Burnet. Rotterdam.
1687. p. 29 — 40.

enb. *Program. de memorabilibus Biblioth. Rotenb. 757*
ce, viam est redeundum. His quos enumera-
ræ- vimus, & horum similibus libris, constabat
dolt, Bibliothecæ nostræ rudimentum, cum Lu-
ista, therus scriptis suis omnium animos quasi e
qui somno excitaret, & eruditio nitidior in
ret, Germania faciem nancisceretur. Sequenti-
oris, bus temporibus, melioribus paullatim aucta
ro. est, ex quibus indicare quosdam instituti ra-
nfi. tio iubet. Dignum est, quod primum in sce-
de nam producat, *Nov. Test. græcum*, cum ver-
qui sione & annotationibus primum ab *Erasmo*
in. *1516, in fol. editum*, opus raritate comendabi-
fi. le, & Bibliothecæ ornamentum. Huic comi-
res tem damus *Novi Test. a B. Luthero nostro ger-*
nis *manice conversi editionem primam, Vitemb.*
bet *1522. in fol. editam*, etsi eius nomen nus-
um quam appareat. eodem volumine contine-
ce- tur etiam prima *Pentateuchi editio germanica*,
us, quæ titulum Veteris Testamenti, & nomen
lu. Lutheri, in fronte gerit. nulla hic anni men-
in tio. in fine adiectæ sunt emendationes. Est
am etiam *N. T. germ. cum Notis Hieronymi*
— *Emseri, Coloniae 1529, in fol. qui confecit,*
ein vel compilavit potius, hanc translationem
ore iussu Georgii Saxoniae Ducis, & Schley-
bet niorum, Misenensis & Merseburgensis Epi-
me scoporum, ut Lutheri versionem e manibus
m.

Bbb 3

homi.

hominum eriperet, cui &, quæ passim annotavit, sunt opposita. it. Biblia germanica Lutheri integra 1541. Vitemb. per Ioh. Lufft in fol. excusa. Sequatur iam turba promiscua. Lutheri *Auslegung der Episteln und Evangelien vom Advent bis auf den Sonntag nach Epiphanie.* Colmar 1523. fol. Quinquaginta circiter volumina in 4. *Miscellaneorum Theologicorum*, in quibus multa istius temporis scripta germanica, paucis fere plagulis constantia, insunt, quæ nunc rarioribus, & dignis, quæ curate asserventur, merito annumerantur. *Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, Origenis, Theophylacti*, aliorumque Patrum, Ioh. Hussi, Lutheri, Brentii, Melancthonis, Urbani Rhegi, opera, in Tomos digesta, *Centuria* item *Magdeburgica*. Nec prætereundi libri haud ubivis obvii, quos *Primus Truber*, cuius præcipuæ in eo opere partes fuerunt, *Antonius Dalmata*, & *Stephanus Consul*, in Croaticum sermonem transtulerunt, & *Baronis Vagnadii*, aliorumque, sumtibus, annis 1562. & 1563. Tubingæ in 4. excudi curarunt, ut loci *Melancthonis*, litteris croaticis, tum & cyrulicis; *Augustana confessio*, cyrulicis, dein etiam glagolicis; *quatuor Evange-*
listæ

lista & Acta Apostolorum, litteris glagolicis, cum præfat. germ. memorabilia quædam eius gentis pandente; *Brevis explicatio Evangeliorum dominicalium*, caractere croatico, & eadem cyrulico. * *Postilla Bohemica Ioh. Huss in Evangelia, & Iacobelli in Epistolas, 1564. fol. Postilla Sclavonica Mart. Lutheri, per Primum Truberum, Tubingæ, 1595. litteris latinis.* Maxima incrementa supellex nostra libraria cepit, nisi fallor, iis annis, quibus *Andreas Libavius & Elias Ehingerus* huic bonarum artium officinæ recens instauratæ, & in novum domicilium translata præfuerunt. Horum enim, ut arbitror, consiliis effectum est, ut veteres præcipui auctores græci, qui hætenus penitus exulasse videbantur, historici item nonnulli, & alia item rei scholasticæ necessaria compararentur. Inde nobis est *Homerus* cum enarrationibus *Eustathii*, edit. *Basil. Euripides, Xenophon,*

Bbb 4 phon,

* De litteris Cyrulicis & Glagolicis, vel Glagoliticis potius, vid. Ioh. Leonh. Frischii, Viri Cl. commentatio, de origine characteris Sclavonici, Berolini anno superiori edita. Litteræ croaticæ & glagoliticae eiusdem plane figuræ sunt.

phōn, *Isoocrates*, *Demosthenes*, *Lycophron*, *Polybius*,
Pausanias, *Thucydides*, *Sophocles*, *Plato*, *Apol-*
lonius Rhodius, *Plutarchus*, *Diogenes Laertius*,
 & hi sex postremi quidem ex officina *Henr.*
Stephani, *Strabo Casauboni*, & alii. Inde *Vrsti-*
sii, *Pistorii*, *Reuberi*, *Freheri* Scriptores rerum
 germanicarum, *Helmoldus*, *Albertus Kranzius*,
Aventinus, *Saxo Grammaticus*, *Bonfinius*, *Cro-*
merus, *Sabellicus*, *Annales Baronii*, *Zuvingeri*
Theatrum, *Gruteri inscriptiones*, & quæ pri-
 mo loco commemoranda fuere *Biblia regia*
Antvverpiensia, splendidum illud & sumtuo-
 sum opus, & alia, quæ enumerare longum
 est. Inciderunt deinde luctuosa illa cum
 toti Germaniæ, tum Civitati præsertim
 nostræ, tempora, quæ conticescere iube-
 bant Musas, & summa imis miscebant, ut,
 quod præclare coeptum erat, Bibliotheca
 ornandæ ditandæque opus, non solum in-
 terrumperetur, verum etiam multa volu-
 mina dissiparentur & interirent. Neque
 vero Prænobilissimus Reip. Senatus, ubi
 spes meliorum temporum redierat, omnem
 huius alumnae curam abiecit, sed idemti-
 dem ei benigne prospexit, ** neque dubium
 est

** Ex iis, quæ quarta hac periodo Bibliotheca
 nostræ

est ullum, quin, otium concedente, Deo Germaniæ perpetuum, etiam illa huius felicitatis aliquem perceptura fructum, & testimonio futura sit posteritati, nunquam refrixisse in urbe nostra litterarum amorem, sed semper fuisse, qui, pro insigni sua sapientia, foverent eas amplificarentque, ac nomen ea re suum æternæ consecrarent memoriæ. Ac huius adeo, dignissimæ sapientii Magistratu, curæ specimen his diebus

B b b 5 vidit,

nostræ illata sunt, ob raritatem memorabiles habentur, „ Hieronymi Vecchietti, de an- „ no primitivo mundi ad annum Iulianum „ accomodato, & temporum sacrorum ratio- „ ne libri octo. Augustæ Vindel. 1621. fol. mai. „ pontificia auctoritate proscripti, propter quos auctor multis annis in carcere detentus fuit. Vid. Iani Nicii Erythræi Pinacoth. P. I. p. 196. conf. Tho. Campanella de libris propriis & recta ratione studendi Syntagm. c. VI. art. 3. Iob. Ludolfus Comment. ad Hist. Æthiop. p. 20. Item „ Ph. Melanchthonis Lo- „ ci communes rerum theologicarum, seu hy- „ potypothes Theologicæ, „ quarum duas antiquissimas editiones nuperrime nacti sumus, primam videlicet, anni 1521, in 8, paucis eruditorum

vidit Lyceum nostrum, quibus solemni examine in profectus adolescentiæ scholasticæ inquisitum est, cuique die craftini, habendis orationibus, more recepto, finis est imponen-

ditorum visam, & iam Leonhardo Huttero desideratam, cui, quanquam cel. Hardtius eam recudi fecerit, tamen pretium suum constabit; & secundam, charactere minuitiori, itidem in 8, quæ inscribitur: Theologicæ hypotyposes, recognitæ ab Auctore. Wittenbergæ, nec anno, nec typographi nomine, expresso. Multa in ea, more suo, Melanchthon immutavit. Nec omittere hic possum, de quibus multi, sed pauci testes oculati, tradiderunt, „Andrææ Hyperii de „recte formando Theologiæ studio libros „III, primum Basileæ per Ioh. Oporinum 1556. in 8. impressos, deinde omisso Hyperii, alienoque præscripto nomine, reculos. Integer titulus sic habet: „De recte formando „studio theologico libri quatuor, ac de for- „mandis sacris concionibus libri tres, omnes „collecti & restituti, per fratrem Laurentium „a Villavincenzio. Xerezanum: Doctorem „Theologum: Augustanum Eremitam. Nunc „denuo diligentissime correcti & emendati, „cum indice rerum & verborum locupletissimo,

ponendus. VIR igitur SUMME REVERENDVS
& EXCELLENTISSIMVS DN. CHRISTOPHO-
RVS LVDOVICVS HARTMANNVS,
SS. TH. D. ECCLES. ROTENB. SVPERINT. CON-
SIST. & SCHOLARCHA LONGE GRAVISSIMVS, *de*
Targumim sermonem habebit. Nos de rei
litterariæ vicissitudine verba faciemus. De-
nique IOH. WILHELMVS FREY, Reip. Alu-
minus, merita *Caroli M. in rem ecclesiasticam*
& litterariam edisseret. Quem Actum ut
Generosi

„tissimo. Coloniae Agrippinae, apud hæredes
„Arnoldi Birckmanni, MDLXXV. cum
„gratia & privilegio S. Cæs. Mai. „ Sed
nostrum Exemplum, in quo tamen nullum
mutilationis indicium, non nisi III. priores
libros Hyperii de recte form. stud. theol.
continet, passim quidem, ut magis ad pa-
latum Romanensium essent, interpolatos,
omissis ceteris, quæ titulus promittit, item
dedicatione ac præfatione priore Hyperii.
Non alienis pennis superbire, sed pia fraude
suis prodesse voluisse videtur bonus ille fra-
ter Laurentius, cuius nomen nusquam nisi
in titulo comparet. Qui de hoc plagio, ut
existimatur, mentionem fecerunt, citan-
tur a Viro consummatissimo, I. F. Buddeo,
in *Isagoge Hist. Theol.* p. 13.

Generosi, Magnifici, & Prænobilissimi Reip.
Proceres, ceterique omnium ordinum, suis
quisque honoribus titulisque ornatissimi
præstantissimique Viri, & quidquid littera-
torum in urbe nostra est hominum, fre-
quenti conventu splendidiorum velint effi-
cere, ea, qua par est, observantia, peti-
mus atque contendimus. Rotenburgi ad
Tubarim P. P. d. VIII. April. clo lccc xxviii.

* * * * *

*Paucula verba ab ipso auctore in Progr. hoc
mutata, & p. 749. not. ** addita quedam es-
se, monere hic liceat, & pace V. Cl. exiguam
hanc observatiunculam adicere. Ad p. 754.
Caroli M. rariss. Homiliarium recensetur in
Seelenii Select. Liter. n. VII. p. 252. -- 297.
coll. I. D. Kæleri Comment. de Bibliotheca Ca-
roli M. Altorf. 1727. ed. §. VI. p. 14. sqq. ubi &
recensio Seeleniana omnibus aliis præfertur. Ad
p. 761. not. ** de Hier. Vecchiotti opere vid.
omnino Schelhornii Amæn. liter. T. III. p. 155.
sqq. coll. T. IV. p. 562. Ad p. 762. sq. de Andr.
Hyperii libro conferri merentur Io. Tilemanni,
dicti Schenck, vitæ Prof. Theol. Marburg. p. 59.*

V. De

V.

DE

PROBI

COGNOMINE

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

WILHELMO ERNESTO,

DUCI SAXONIAE, IVLIACI,

CLIVIAE AC MONTIVM, ANGA-

RIAE ET WESTPHALIAE,

RELIQVA

PATRIAE PATRI INDVLGEN-

TISSIMO,

IN POSTERVM, SI ITA VIDEATUR,

TRIBVENDO,

AD

ILLVSTRISSIMVM DOMINVM

DOMINVM

FRIDERICVM GOTTHILF

MARSCHALLVM,

DICTVM GREIF,

SVPREMVM AVLAE SAXO-VINA-

RIENSIS MARSCHALLVM ET CONSI-

LIVM PRINCIPEM

EPISTOLA

IO. MATTHIAE GESNERI.

VINARIAE, LITTERIS MUMBACHIANIS.

PAtere, ILLVSTRISIME DOMINE, ut tibi narrem, quæ non ignoras, & ad quæ potius testimonii tui religionem auctoritatemque, quam attentionem & suffragium mihi expeto. Patere partem aliquam & specimen sermonum nostrorum a me foras eliminari, quod ut intra meam solius conscientiam diutius contineam, nescio quo instinctu prohibeor. Meministi, plus semel, cum de Serenissimo Principe inter nos ageretur, qui hanc, qua fruimur, civibus felicitatem præstat, præstiturus, sua si bona norint homines, longe etiam maiorem, mirum nobis videri, nondum prolatum a quoquam cognomen aliquod esse, quod præstantiam tanti muneris divini indicet, nec tamen a quoquam, Saxonum certe, occupatum sit. Licet enim præstet meruisse cognomen, quam habere, licet etiam nullum fere cognomen sit in Saxonibus, quod quidem ad laudem & decus pertineat, quo non suo iure ornari etiam queat WILHELMVS ERNESTVS, princeps omni omnium laude dignissimus: videbatur tamen æquum esse, ut is, qui & diuturni imperii (quod
ultra

ultra exempla & comparationem producat Deus!) felicitate, & suis in cives suos benefactis, quicunque bonis Principibus haberi potest, honorem meruit, illa quasi laurea cognominis vivus & videns fruatur: qua si nihil ipsi accedat, tamen hoc posterius nanciscantur commodi, ut una & brevi significatione & quis fuerit Serenissimus, quem nunc veneramur, Patriæ Pater, & qualis fuerit, indicare possint. Vt autem in rebus aliis fieri non nunquam solet, ut casus plus valeat quam industria, & fortuna quædam offerat, quæ frustra quæseris diligentia, ita hic etiam accidit. Offerebatur mihi auctumno superioris anni venalis nummus aureus memoriæ sæculari annicio 1000 xxx. cusus, decem ducatorum pondere, quo carebat adhuc numophylacium Serenissimi Principis Saxonicum. Eum ego nummum, cum literulis quibusdam meis Germanico versu exaratis, mittebam ad Serenissimum Principem, interrogandi causa, an liceret illum præstinare. Cumque nec liberalis ioci impatiens sit gravissimus alioquin Princeps, non modo ipsas literulas tanquam a numophylacio scriptas, filia ipsius, informavi, quod paullo ante in gratulatione

tulatione natalicia iam factum a me non indignante ipso fuerat; verum etiam cum literis dies esset adscribendus, & is decimus Novembris esset, qui Martino nostro Luthero sacer, in fastis antiquioribus nomen PROBI habet, Ravennatis Episcopi & martyris, scripsi datas a me literas, eo die, qui & Serenissimi Principis, & Lutheri, quem nummus respicit, nomen habeat. * Ea res in memoriam & tibi revocabat, ILLUSTRIS-
SIME DOMINE, & mihi illum priorem sermonem nostrum, fecitque ut ab eo tempore subinde cogitaverim, essetne forte nomen illud eiusmodi, quo & honor, quantus quidem a pietate viribus destituta proficisci potest, haberi Optimo Principi, & ita ut modo dicebam posteris posset consuli. Observare igitur aliud agens & legens, quod adhuc non feceram, coepi, quomodo usi essent veteres illa voce, & quibus proprie rebus illam applicuissent, ut deinde facilius constitui posset, PROBVMNE vocare Serenissimum WILHELMVM ERNESTVM, & illo quasi cognomine ipsum afficere, par esset.

Eam

* Da dein und Luthers Nahm' in dem Kalender steht.

Eam porro disputationem apud te instituere, ILLUSTRIS DOMINE, & te quasi arbitro de usu vocis Latinæ disceptare, nihil dubitavi, non tantum quod de cognomine illi principi tribuendo ageretur, cuius tu gloriam & commoditatem tuis antevertere soles omnibus; sed quod nec verborum curam infra fastigium tuum habes, & quidquid videatur aliis, qui Grammatici & Critici nomen sufficere ad contemptum putant, cum Socrate sentis, cui sapientiæ laudem summo consensu tota tribuit, a bis mille inde annis, antiquitas. Is autem ita rationem solebat subducere, (a) *Qualis cuiusque animi affectus est, talem esse hominem, qualis autem ipse homo esset, talem eius esse orationem, orationi autem facta similia, factis vitam.* Quæ cum ita sint, cumque nihil aliud sit oratio, quam ipse foras prodiens animus; vel inter maximas ingenui hominis curas hanc referendam arbitraris, ut commode loquamur, sapienterque tibi videntur coniuncta ab Homero (b) quæ male

Tom. 1. Fasc. IV.

Ccc

a qui-

(a) apud Cic. Tuf. 5, 16.

(b) Ἰλ. 1. Μύθων τὴν πρώτην εἰσεναι, περὶ κτήρεα δὲ ἐργων.

a quibusdam disiunguntur, verborum cura & perfectio operum. Porro de toto laudandi genere ita existimas, ut eius, qui nasum stili apud Gallos felicissime exercuit, (c) sententiam unice probes, quam videbo an Latino versu dicere possim, *Nil pulchrum nisi quod verum est, nec amabile quidquam*: eosque vel contemnas vel miserere, si qui etiam in te laudando aliter versentur. Hæc igitur omnia facile animum meum impulere, ut cum te potissimum instituerim alloqui, tum nihil verear, etiam disputationi de nomine, quam, quod scholam & libros veteres oleat, indignam tua persona non nulli forte iudicent, arbitrum te & iudicem adhibere. Quid igitur PROBI appellatione intelligatur, age breviter videamus. Hic non commorabimur in origine nominis indaganda, quod primigenium arbitror equidem, & fontem potius aliorum, quam ut ipsum aliunde ductum videatur; meras autem nugas, quæ Festus habet, cum, *probi*, inquit, *quasi prohibi, qui se a delinquendo prohibent*: quem nihil iuvat, quod ex Lucretio (d) adfertur, *Nam siue est aliquid quod probeat,*

(c) Boileau Ep. 9, 43. Rien n'est beau que le vray, le vray seul est aimable. (d) l, 976.

probeat, officiatque. Vt enim nihil aliud, modus certe syllabæ, & Pedia lex, aperte nimis repugnant. Magis refert significatio- nem nominis ex usu bonorum auctorum, exquirere & declarare, ut constitui deinde possit, dignumne illud tanti Principis vir- tutibus aliquo modo indicandis videatur. PROBVM igitur illud video dici ab Romanis, quod post examen & explorationem bo- num, & illud esse apparet, pro quo vendi- tatur. Ipsum autem examen etiam *probatio- nem* vocari, & utramque vocem coniuga- tam PROBI esse, eiusdemque generis, aper- tum est. Itaque sedem & locum proprie & forte primum habet in metallis nobilio- ribus, quibus tanquam pretio eminenti u- tuntur gentes, quoties illud suæ naturæ esse, & minime adulteratum, indicare volumus. Ita in stipulationis formula apud Plautum, (e) *Ducentos nummos aureos, Philippos PRO- BOS, Dabin'?* Et in cautione, quam in au- ditorio Papiniani Præfecti Praet. lectam refert Paullus ICtus, (f) *L. Titius scripsi me accepisse - - - quindecim PROBA, &c.* Et in
Ccc 2 simili

(e) Bacch. 4, 8, 41.

(f) l. 40. de rebus creditis.

simili epistola, (g) *Remanserunt apud me quinquaginta - - quos tibi reddere debeo idibus Maiis* PROBOS. Neque in privatorum modo negotiis ita cavere sibi solebant, verum in foederum quoque publicorum tabulis. Verbi causa, in foedere cum Antiocho, apud Livium (h), *Argenti PROBI XII. millia Attica talenta dato.* Quæ vis huius verbi fuerit, idem Livius (i) præclare docet. *Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt, id quia PROBVM non esse, quaestores renunciaverant, EXPERIENTIBVSQVE pars quarta DECOCTA erat, pecunia Romæ mutuo sumpta INTERTRIMENTVM argenti suppleverunt.* Ex his igitur satis superque apparet, credo, quid sit apud Plautum, (k) *PROBVM & numeratum ut accipiat face*, & recte Salmasium (l) *asperum & PROBVM* Senecæ (m) *numum* interpretari ex Polluce (n) *δόκιμον καὶ ἐπίσημον*. Breviser PROBI nummi sunt *probat*i, ut apud Plautum, (o) *PROBATI hic argenti sunt sexaginta*

(g) l. 24, de pecu. constit. (h) Liv. 38, 38, extr. (i) Liv. 32, 2. pr. (k) Pers. 4, 3, 57. (l) Salm. ad Lampridii Alex. Sev. c. 33, extr. p. 942. (m) Sen. ep. 19, extr. (n) Poll. 3, 10. f. 86. (o) Pers. 4, 6. 1.

ginta minæ. Sed, ut fieri solet, ad alia etiam pluscula translata est PROBI appellatio, quorum experimento vel iudiciis certis cognita bonitas indicatur. Ita apud Plautum, quem sæpiusculè laudare tanto minus piget, quod is germanum sermonis Romani penu, & maxime idoneus vocum arbiter suo merito habetur, (p) PROBA *merx facile emptorem reperit, tametsi in abstruso sita est.* Et apud Ciceronem, (q) ut aliquis ex sententia naviget, PROBVM ante omnia *navigium, tum gubernator bonus & tranquillitas* requiruntur. PROBVM, quod decumanorum fluctuum sustinere experimenta possit. Nec ab hoc intellectu receditur, cum PROBI *coloris matrices* in gallinaceo genere legi vult Columella (r) meus, h. e. quem cum fecunditate coniunctum experientia docuit, sicut PROBVS *ager* eidem (s) ille est, qui spem agricolæ periculum facientis non fefellit. Ab rure & agris transeamus ad politiora humanæ artis opera, & quid PROBVM in his appelletur, videamus. In oratione omni PROBÆ *res* ut sint & *lecta oratio*, Ro-

Ccc 3

manus

(p) Poen. 1, 2, 120. (q) Cic. Acad. 4, 31. med.
(r) Colum. 8, 2, 8. (s) Colum. de arb. 3, 6.

manus Orator (t) idemque rhetor præstantissimus postulat, quod aliquis de schola superioris ævi, & *materiale* bonum esse debere diceret, & *formale*; & quidem non bona tantum iudicio ipsius Oratoris, sed talia, quæ auditorum auribus & animis probari queant, *Nam talis fercula cœnæ Mælim convivis quam placuisse coquis. Iam in poematibus & picturis evenit*, Tullio (u) dicente, *in aliisque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sunt, ob eam credo causam, quod insit in his aliquid PROBI quod capiat ignaros, qui iidem quid in una quaque re vitii sit, nequeant iudicare.* PROBVM igitur illud est, quod nativa illa sua & genuina bonitate ita se oculis & animis hominum ingerit, ut inter ipsa etiam vitia, quibus circumdatur, eluceat, eaque resili-entibus a se quasi radiis ab oculis eorum, qui non nimis acres sunt, occultet. His veluti gradibus sublata vox etiam ad mores tandem hominum refertur, & primo quidem generatim PROBOS dictos esse video, in quibus τὸ καλὸν illud deprehenderetur, nativa illa pulchritudo, quam non possunt
non

(t) Cic. Orat. c. 51. pr. (u) de Offic. 3, 3. extr.

non laudare & probare etiam dissimiles. Hinc enim *probitas* dicta est, quam accusatorie magis quam vere algere dixit Satiricus, (x) etiam cum laudatur, & de qua haud paullo verius est Ciceronis (y) præconium, *Quod si tanta vis PROBITATIS est, ut eam vel in iis quos nunquam vidimus, vel, quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur; cum eorum, quibuscum usu coniuncti esse possunt, VIRTUTEM & BONITATEM PERSPICERE videantur.* Quare cum summa felicitatis sæculari carmine expetenda esse, *PROBOS mores docili iuventæ* a Dis dari optat Horatius (z). Mores autem oratoris, quibus ille commendari debet auditoribus, (quæ quidem præceptio, quod obiter dicendum est, pessimo exemplo hodie fere omittitur, frivola de causa, in libellis oratoriis) mores igitur oratoris ita describit Orator maximus, (a) ut primo loco illud nomen ponat, cui deinde interpretando alia assumit, *Vt quasi mores oratoris effingat oratio, - - ut PROBI, ut bene morati, ut boni viri esse videamur: quor-*

Ccc 4

sum

(x) Iuven. Sat. 1, 74. (y) de amic. c. 9, pr.

(z) versu 45. (a) Cic. de orat. 2, 43. extr.

sum etiam illud pertinet, (b) quod *in ipso iaco aliquid PROBI ingenii vult elucere*. Cum igitur *mores* oratoris PROBI esse debent, hoc est orator ipse; tum oratio, quæ imago animi est, quin, quod ante iam commemorabam, foras prodiens animus, PROBAM dicitur, quæ nos illud PROBI hominis refert & exprimit. Quare *poëta peccat*, Tullio, (c) quin ratione ipsa auctore, *cum probam orationem affingit improbo*. Et cum animi notæ quædam in vultu quoque hominum sint impressæ, quæ res in disciplinæ etiam quandam viam formamque ab aliquibus redacta est, hinc intelligitur, quid sibi voluerit Plinius (d) cum *os PROBVM Pompeii* laudat & iterum (e) eidem *os PROBVM ac venerandum per cunctas gentes tribuit*. Atque in his quidem omnibus non unam aliquam virtutem i. e. eius partem significat, siquidem una proprie est, in multos quasi ramos ex una simplicique stirpe distributa; sed totam, quanta quanta est, ambitu suo complectitur, quatenus ea examen sustinet, & certis notis sincera & germana esse probatur. Sunt tamen etiam loca veterum, ubi
magis

b) Cic. de off. 1, 29. (c) Orat. c. 22. post med.
(d) 7, 12. f. 10. (e) 37, 2, f. 6.

magis ad partem aliquam s. speciem virtutis referri videtur, quod de *frugi*, *pudoris* item appellatione constat. In quo tamen illud discrimen inest, quod in his a peculiari quadam laude parsimoniae & verecundiae, ad genus ipsum transitus factus est; in PROBI nomine generalis honestas ad partem quandam decoris est translata. Nimirum pro casto non nunquam poni PROBVM volunt, ut cum PROBVM vocat Cicero (f) *adolefcentem* in C. Marii exercitu, qui interfecto tribuno vim pudicitiae ipsius inferenti *facere periculose, quam perpeti turpiter maluit*. Ita verecundum & modestum notat in illo Horatii, (g) *PROBUS quis Nobiscum vivit; multum demissus homo ille est*. Quemadmodum enim magno animo, & honestae libertati, fastus in vicinia adiacet atque improbitas, pudori in primis adversaria: sic modestiam & verecundiam PROBI hominis facile est calumniari humilitatem & nimiam animi demissionem. Ita simplicitatem quandam honestam notat in illo Ciceronis (h) *Hoc ne homines quidem PROBI, i. e. aperti*

Ccc 5 alio-

(f) pro Milo. c. 4. pr. ubi plura in hanc rem congeffit Abram. (g) Horat. Ser. 1, 3, 56.

(h) de Divin. 2, 25.

alioquin & simplices, sed iidem prudentes
& benevoli faciunt, ut amicis impendentes
calamitates significant, quas illi effugere nullo
modo possint, quod hoc nimirum non tam
monentis videatur esse, quam mœrore, qui
nihil profit, amicum afficientis. Satis credo
apparet, ILLUSTRISIME DOMINE, quæ vis
fuerit apud veteres nominis, de quo quæ-
rere lubuit; superest, ut, virone principe
dignum putaverint? videamus. Hic non
barbati illi in consilium adhibendi sunt,
qui non indignum putarunt summo in rep.
viro *Bubulcum* dici, aut *Scropham* adeo: quos
eosdem si PROBI cognomen in Aemilia,
Falconia, Valeria familiis amasse dicam,
non multum profecero. Verum excitemus
ex illa Roma testes, quæ iam in fastigio
elegantiarum & politissimi cuiusdam fasti-
dii stabat, quæque fastu potius adscitorum
cognominum peccabat, quam humilitate.
De Aurelio Valerio Probo, cui iam tum
orbis terrarum destinaretur imperium, ma-
gno postea & præclaro principe, qualem
(si Vopisco (i) fides est) *historia Romana*
non novit, Valerianus imperator ipse *sui no-*
minis

(i) Vop. in Probo, c. 3. extr.

minis virum cum dicit(k) magnifice a se laudatum putat, cuius etiam hæc de ipso verba erant, (l) *Si Probum cogitas, adolescentem vere PROBVM. Nunquam enim aliud mihi, quum eum cogito, nomen occurrit. Quod nisi nomen haberet, POTVIT HABERI COGNOMEN.* Hoc præiudicium secuti videntur paullo post milites. *Cum* (m) *enim Aureliano successor quæreretur ab exercitu, & tribuni manipulatim alloquerentur milites, dicentes, requiringdum esse Principem aliquem fortem, sanctum, verecundum, clementem, PROBVM* (quo quidem nomine completi videntur voluisse, quæ præcedunt reliqua) *idque per multos circulos, ut fieri assolet, diceretur, quasi divino nutu undique ab omnibus acclamatum est, (qui scilicet omen PROBI nominis sequerentur) PROBE AVGVSTE DI TE SERVENT.* Neque aliud spectarunt, qui inscriptionem sepulcro ipsius fecere, (n) *Hic PROBVS IMPERATOR ET VERE PROBVS SITVS EST. Dignum Principe magno cognomen esse, nemo forte qui ista legerit, dubitandum putabit.*
Neque

(k) in Epistola quam Vopiscus servavit. l. c. c. 4. pr. (l) in alia epist. ibid. (m) Vopiscus, c. 10. (n) Id, c. 21.

Neque vero, cui illud præter cæteros tribuendum sit, magnam quæstionem habere potest apud eos quidem, qui Serenissimum WILHELMVM ERNESTVM, patriæ nostræ Patrem norint. Quemadmodum enim, cum versiculi (o) quidam ab Aeschilo facti de Amphiarao in theatro Atheniensium recitarentur, quorum ea erat sententia, *non velle illum videri optimum, sed esse, ex profundis mentis illius sulcis præclara germinare consilia*; confestim omnes qui aderant oculis in Aristidem coniectis, illum ipsum hoc præconio mactarunt: ita si quis hanc de Probi appel-

(o) Plut. Apophth. p. 186. Crus. Αἰσχὺλος δὲ ποιήσαντ' εἰς Ἀμφιάρεον

Ὅου γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει, βαθεῖαν ἄλκα διὰ φρενὸς καρπόμενος, ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βλέμματα, καὶ λεγομένων τέτων, πάντες εἰς ἀρετὴν ἐβλεψαν. Repetit in vita Aristidis, p. 320, ubi addit, ὡς ἐκείνῳ μάλιστα τῆς ἀρετῆς ταύτης προσηκῆσθαι. Non nego, mihi in mentem venisse, Vinariæ si quis recitet Aeschili versus, vix futurum quemquam, qui non ad te, ILLUSTRISIME DOMINE, eos apud animum suum referat.

appellatione disputatiunculam cognosceret, cui Serenissimi WILHELMI ERNESTI virtutem paullo intueri propius, & perspicere aliquo modo licuerit, ille ante etiam, quam nomen hoc æternitati debitum hic videret, ipso sibi subiiciente animo, in eam sententiam venturus videtur, illum unum dignissimum esse, cui PROBI nomen cum ab his, qui cum ipso vivunt, tum multo magis ab omni posteritate tribuatur, atque adeo quidem, ut velut Tullio sæpe *magnum* simpliciter dicente, nemo adfuit, quin Pompeium cogitaret, ita si quis PROBVM laudet, non magis Serenissimus WILHELMVS ERNESTVS, Saxoniae Dux, quam si hoc ipso suo nomine vocatus esset, intelligatur. Neque dubito, quin pluribus usu venturum sit, quod mihi in hac ipsa scriptiuncula accidisse, vere confirmare possum. Obversabatur, quoties de intellectu nominis huius aliquid in chartam coniiciebam, augusta Serenissimi Principis imago, non corporis ea tantum, & PROBVM illud os quod Pompeio tribuisse Plinium vidimus, sed simulacrum animi ipsius, quod per præclaros non sermones modo, verum etiam actiones ad omne ævum memorandas, per longam, ut
sunt

sunt mortalia, annorum seriem prodiit, in quo spectare nobis licet, sincerum illum & probum, purissimi auri instar, Saxonici sanguinis splendorem, pietatem illam adversus summum numen nihil fucatum habentem, nihil adulteratum aut subdolum; illam adversus cives suos benevolentiam, constantiam illam in adversis, in secundis moderationem, par in utraque fortuna fastigium; eaque singula experimentis probata plurimis: tum si ad angustiores etiam illos intellectus descendere lubeat, castitatem admirabilem, cuius nunc in viridi & valentula senectute fructum percipit uberimum; porro generosam illam simplicitatem, & pompæ omnis immoderatæ in verbis & factis contemtricem, qua quidem luxuria potius quam magnificentia, vel maxime, quam infirmi sint, produnt viri principes, infirmos certe se reddunt, nedum veram sibi magnitudinem concilient; illam denique abhorrentem a simulatione comitatem, quæ ipsa etiam causa est, ut non ita promiscuos amet, ac videntur quidam optare, hominum congressus. Non profecto, quo meditandum demum illi sit, cum Terentiano illo Demea, ut videatur esse

esse affabilis, ac difficile sit ipsi blande aliquid dicere. Potius enim dixeris in optimum Principem illud alterum Terentianum, *At tu ecastor morem antiquum atque ingenium obtines, Ut unus omnium homo te vivat nunquam quisquam blandior.* Idque norunt, quibus vel semel contigit serenum illum Serenissimi Principis vultum coram, venerari, & alloquio frui, quo nihil potest esse mitius. Verum, uti modo significabam, illam simulandi artem dicam an necessitatem? qua in tempore nemo ipso utitur sapientius, ita vel refugit PROBVS noster, vel prudenter dispensat, ut malit cum paucioribus agere, quam ea præter rem adhibita probitati suæ vim aliquam inferre. Verum plus forte quam par est, umbraticus homo de his rebus disputo, de quibus non nisi tui similes, ILLUSTRISIME DOMINE, loqui par est. Et ipse profecto tum ab his, quæ modo dixi, tum universo genere laudandi Principis abstinuissem, cui maiorem deberi reverentiam novi, quam ut imperitorum hominum laudibus gloriæ ipsius, quantum quidem in iis situm est, officiatur: nisi & tua, ILLUSTRISIME DOMINE, commendatione, & ipsius Serenissimi Principis voluntate,
in

in eum locum productus essem, ubi ne tacere quidem semper sine impietate possum: & nisi viderer mihi ex tua, qua nihil in vita maioris facio, consuetudine hoc affectus, ut homines non plane me a disputatione eiusmodi removendum putent, quo iure putent, ipsi viderint: nisi denique ple-
rorumque omnium, quæ de WILHELMO ERNESTO PROBO dicta a me sunt, auctorem te ipsum haberem. Itaque & hæc in plurimum manus venire patior, & illud porro profiteor, me dum vita suppetet, neque venerationem Optimi Principis, neque studium ipsius, quantum per ingenii nostri angustias licet, laudandi, & tam sancti nominis ad posteros prodendi, depositurum. Qua quidem re neque tibi, ILLUSTRIS-
SIME DOMINE, quidquam gratius a me fieri posse, exploratum mihi est, qui tanto tibi magis unum quemque complectendum ornandumque putes, quo illum senseris Deo, eiusque inter mortales personam gerentibus, præter cæteros autem WILHELMO ERNESTO PROBO fideliores. Adeo te tui in aliis mores delectant, qui ut quam diutissime, te salvo, patriæ universæ emolumento,
Serenif.

Serenissimo autem illius Patri gloriæ & voluptati sint, ex animi mei sententia & votis omnibus precor.

Vin. a. d. viii. Maii, A. R. G. cio 1666 xxviii.

* * * * *

Cum renunciaret typographus, fore ut pagella vacet, non abs re futurum putavi, si adiicerem literulas illas, quas occasionem huic scriptiunculæ dedisse, paullo ante dicebam, quarum levitatem non excuso, cum lusum esse, iam fassus sim.

MEin Vater, Fürst und Herr, sieh deine
Tochter an,
Die deiner Gnade sich ganz neulich rüh-
men kan,
Dass ihren Wärter Du so gnädiglich be-
schencket,
Daran er Lebenslang mit tiefsten Danck
gedencket:
Sie untersteht sich auch, *mein Vater*, zürne
nicht,
Zu ihrem Fürsten-Schmuck um etwas an-
zuflehen.

Tom. 1. Fasc. IV.

Ddd

An

Ein Stück vom Iubel-Jahr, das nächstens
 neu anbricht
 Wird, wenn zu solcher Zeit sie sich wird
 lassen sehen,
 Auch Dir, *Durchlauchtigster*, zu einer Zier-
 de seyn. (ein.
 Ich weiß Du willigst gern in meine Bitte
 Der Himmel wolle dich auch allezeit er-
 hoeren,
 Und, was dein Fürsten-Hertz sich wün-
 schet, stets gewehren.

Dein

Da dein und Luthers Nahm'
 in dem Kalender steht.

unterthänigst Kind
 und Magd

Müntz-Cabinet.

x&x x&x

*Cum elegantissima hac Cel. Gesneri Epistola,
 primo loco, nisi præcedentes philyra iam impressa
 fuissent, cum ea potiremur, ponenda, comparari
 meretur illud ad eundem Illustriss. MARSHAL-
 LVM eiusdem carmen, quod non sine insignis be-
 nevolentia plena incomparabilis huius Macena-
 tis approbatione, Fasc. III. p. 674. sqq. insertum a
 nobis fuisse, libentissime nuper edocti sumus.*

VI.

VI.

GEORGII VOGLERI EPI-
STOLA (*) AD SVPERATTEN-
DENTES ONOLDINOS, DE VI-
SITATIONE ECCLESIA RV M
SOLENNI INSTITV-
ENDA.

i. e.

Schrift an die Superatten-
denten zue Onoltzbach ainer Star-
lichen Visitation halben. Frei-
tags nach Andree
Anno 1534. (**)

Ddd 2

An

(*) Fidem in Fasc. III. p. 531. & 567. datam libe-
raturus, ex liberalitate Exc. Dn. D. Io. LAVR.
a IEMGVMER CLOSTER, & hanc Epistolam fide-
lissime tecum B.L. communico. Apographum
quidem est Amanuensis Vogleri, sed quod
ipse Voglerus accurate recognovit, & sua
ipsius manu passim emendavit.

(**) Hunc titulum ipse Voglerus extrinsecus
adscripsit, ut rubricæ loco esse posset.

An Herr Bernharden Zigler,
 Herren Anndressen Althamer, Mai-
 ster Sigmuden Schneweisen, vnd
 Herr Hanffen Rurer. (†) *Alls Su-
 perattendenten in des Glaubens
 vnd Religion-Sachen zue
 Onoltzbach. (††)*

* * * * *

Gottis gnad, fride, sterck, trost, schutz
 vnnnd schirm, durch Cristum vnnsern
 liebenn Herren vnnnd Hailand. Auch mein
 willig freuntlich diennst vnnnd alles gut
 zuvor. Gunstigen liebenn Herren. Gevatter
 vnnnd bruder. Nachdem ich euch ains tails,
 bisher mer dann ainmal, muntlich vnnnd
 schriftlich ermanet, vnnnd gebeten habe,
 zu rathten, zu furdern vnnnd zu helfen,
 das

(†) De hisce infra quædam annotabimus.

(††) Hæc inscriptio in calce epistolæ reperitur,
 & Amanuensis refert scripturam; ea vero,
 quæ cursivis literis excusa vides, sua manu
 Voglerus adiecit.

das auf die aufganngen Cristlichen Kirchen-Ordnung (a) jerlich vnnd jedes jars besonnder, ain statliche Visitation jm Lañde

D d d 3

furge-

(a) De hac Ordinatione Ecclesiastica, quam A. 1533. Georgius Marchio Brandenburgicus publicavit, agit Ill. Seckendorffius in Historia Luther. L. III. §. XXV. Add. IV. p. 71. sq. edit. lat. & p. 1356. sq. vers. germ. addit Seckendorffius, Georgium cum Senatu Norimbergensi de hac ordinatione, in urbe & ditione Norica etiam servanda, convenisse. Andreas Althamerus, Theologus Anspacensis, (qui & unus ex illis est, quibus hanc ipsam Epistolam, quam ex MSto exhibeo, Voglerus inscripsit,) illi editioni Conciliationum locorum scripturæ, specietenus inter se pugnantium, quæ Norimbergæ apud Io. Petreium M.D.XXXIII. 8. prodiit, epistolam dedic. ad D. Baltassarem, Abbatem in Haidenhaym præfixit, quam Onolzbachii mense Iunio 1534. exaravit, in cuius fine ita scribit: „Hanc conciliationem reliquis vestri cœ- „nobii dominis fratribusque meis com- „munices. Inprimis domino Petro ad D. „Mariæ fontem præposito, ac dominis Hen- „rico Cellario, Ioanni Mutschellero, Iaco- „bo Durico, syncera dilectione amantissi- „mis venerabilibusque, qui una tecum, or- „natissime Pater, CHRISTIANAM ET ECCLE-
SIA-

790 VI. Ge. Vogleri Epist. ad Superattend. Onold.
forgenomen vnnnd gehalten werde. wie
jnn dem Loblichenn Christlichen Churfur-
sten.

„ SIASTICAM ORDINATIONEM AB PIO ILLV.
„ STRISSIMOQVE PRINCIPE NOSTRO SUPERIORI
„ ANNO PROMVLGATAM, repudiata abomina-
„ tione pristina, pie & candide receperunt
„ ac amplexati sunt: quæ res vobis omnibus
„ apud Deum atque Ecclesiam eius magnam
„ peperit laudem, & si porro perrexeritis,
„ sempiternum pariet regnum., Hæc ille.
Cæterum primum hæc Ordinatio Ecclesia-
stica locum obtinet in Bibliotheca Agendo-
rum, quam ex insigni eiusmodi librorum ap-
paratu Rev. Christ. Iul. Bokelmanni, Archi-
Diaconi Eccles. Cellensis & Consistor. Cellæ
1726. 4. edidit Cl. Herm. Casp. Kœnig, SS. Th.
St. qui & in notis adiectis ex Seckend. & Chy-
træo nonnulla ad Historiam illius Ord. Eccl.
pertinentia affert; uti & in recensione huius
Bibliothecæ Agend. Rev. Colerus illam non
reliquit intactam, adducto & eiusdem titu-
lo, qui sic habet: Kirchen-Ordnung / in mei-
ner gnädigen Herrn der Maragraven zu Bran-
denburg / und eines Erbarn Raths der Stadt
Mürnberg Oberfent / und Gespielen / wie man
sich beyde mit der Lehr / und Ceremonien halten
solle. Fol. 1533. vid. eius auserlesene Theolog.
Biblioth. Tom. II. p. 808. sq. conf. & Ven. D.
Verpoortennii sacra superioris ævi Ana-
lecta p. 73.

stenthumb zue Sachssen (b) geschieht. Nit allein die berürten Kirchennordnung zu handhaben, Sonnder alle Mißbreuch vnd Gottlofs Lebenn, so dawider strebt, Souil möglich mit Gottis hilffe abzustellen, zu straffen, vnnnd allennthalbenn gute Christliche Pollicej anzurichten vnnnd zu erhalten.

Vff welich mein hertzlich wolmainend anregen, euch auch der Durchleuchtig Hochgeborn Fürst vnd Herr, Herr Georg Marggraf zue Brandenburg, etc. mein gnediger Herr, gleichwol bevelch gebenn hat, ain ordnung oder eur bedenncken ainer solichen nottorfftigen Cristlichen Visitation zu
Ddd 4 stellen.

(b) Egregia sunt, quæ nuper ad veterem historiam visitationis sacrorum in terris Electoratus Saxonici illustrandam, observavit & publicavit Cel. Kappius in der kleinen Nachlese einiger zur Reformation-Geschichte nützlicher Urkunden / (ad cuius præstantissimi libri partem primam in huius Syllog. Fasc. II. p. 457. sqq. nonnulla a nobis annotata leges.) Ea quæ huc pertinent, diligenter in indicem P. I. & II. relata sunt, voce: Visitation; inprimis P. I. p. 173. plures adducit Scriptores, qui de laudata visitatione evolvi mereantur.

stellen. Nit wais ich ob es gescheen, Dann
 das ich durch manncherlaj clage viler gut-
 hertziger Pfarherren(c) vnnnd annder Christ-
 lichen Personen vernim, Das noch kain
 Visitation furgenomen ist, Sonnder allennt-
 halben offenklich, zue mercklicher grof-
 ser ergernus, vnnserm seligmachennden
 Euangelion erfunden, Das nit allain bei
 dem gemainen Volck kain Christlich Le-
 ben oder Wesen angericht vnnnd erhalten
 wirdet, (zugeschweigen, das man alle of-
 fennliche Gotslesterung, Sünde vnnnd
 Schande, jm Fürstenthumb ungestraft les-
 set,) Sonnder auch kain achtung hat, Ob
 die so zue Pfarherrn vnd Selforgern aufge-
 nomen werden, gelert, gotzforchtig vnnnd
 geschickt sein, (d) oder wie sie Ir Pfar-
 uolck

(c) Videfis, quæ paullo post in nota (d) ha-
 bentur.

(d) Supra, in nota (a) laudatus Andr. Althamerus,
 in libro ibi citato, & cit. dedic. scripta Onolz-
 bachii eodem hoc anno 1534. mense Iunio,
 adeoque aliquot mensibus ante, quam Vo-
 glerus hanc epistolam ad Althamerum, alios-
 que Onoldinos Theologos, dedit, similem
 fere movet querelam, quam tunc sine dubio
 Voglerus legerat. Non pigebit ipsa Altha-
 meri

uolck leren vnd vnderweisen, wann sie nur
gelt für die Pfarren geben, vngeacht, das
auch die Armen Scheflein, durch Christus
plut erkaufft, daneben (im Wort Gottis
vngewaident) jnn der Weltlichait, mit
mancherlay neuen Beschwerung werden
beladen, welichs sie geren leiden solten,

D d d 5 wann

meri verba transcribere, etsi paulo prolixio-
ra: „ Omne tempus, inquit, Theologiæ Can-
„ didatis Scripturarum lectioni & exercitio
„ impendendum. Non sunt veri pastores,
„ qui seponunt Bibliorum lectionem, qui mi-
„ nime afficiuntur sacrarum literarum stu-
„ dio: & tamen multos invenias, quibus Bi-
„ blia nec sint, nihilominus pastorum curam
„ receperunt, nulla alia ratione, nisi ut ven-
„ trem alant, ne cogantur laborare, igna-
„ vum fuci genus: qui pueri nihil didicerunt,
„ & viri facti Missis tantum legendis student:
„ pro concionibus vero cum dominicum ver-
„ bum esset docendum, præter legendas &
„ fabulas sanctorum, aut contiunculam ex
„ sermonibus Dormi secure (de hoc aliisq; hu-
„ ius farinæ libris conf. Cl. Schelhornii Amœn.
„ Liter. T. VII. p. 119.) Discipuli, Thesauri,
„ Pomerii, Gritsch, Mephret, Dunckelspu-
„ hels, Biga salutis, aut sermonibus per selo-
„ quentibus, vel aliis Spermologis, non ha-
„ bent, quod declament, &c.

wann sie nur zu jrer sellen haile bass bedacht, fursehen vnnnd regirt würden.

Nun kan ich nit glawben, das mein gnediger Herr Marggraf Georg, etc. wider ain Christliche Visitation sey, dieweil sein Fürstlich Gnad vor der aufgangenn Kirchenn ordnung, ain Visitation zu halten fürgenommen, vnnnd etlicher mas jnn der Eyl haltenn lassen; Euch auch jüngst beuolhen hat, noch besser ordnung zu stellen. Ob sein Fürstlich Gnad gleichwöl sonnst, alls auch ain mensch, jnn vil Dingen, zue ainem rechten christlichen gotseligen Wesen, noch allerlaj mangels haben oder gedulden.

Vnnnd dieweil es dann je, alls ich nit annderst waifs, an eur verzaichnus ainer Neuen jerlich nottorfftigen Christlichen Visitation mangelt, Ich aber solichen mangel So manigfeltiglich clagen hore vñd erkenne, Auch alls ainer, den unser lieber getreuer Herr Got, außs manicherlaj Versuchung, anfechtungen vnnnd verfolgungen wunderbarlich errethtet hat, vnnnd gegenwertiglich bewaret, schuldig vnnnd genaigt bin, vnnser Cristenthumb, meins armen Verstannds vnnnd vermogens, getreulich zu furdern, vnnnd empfangner
gotli-

gotlicher Wolthaten nit vndannckpar noch vergeslich zu sein. Darzu mich nun der allmechtig warlich vnbegert vnnd vnuersehen mit ainer abschrift der gemainen Artickel vnnd Instruction der Visitation vor ainem Jare jm Churfürstenthumb zue Sachssen gehalten, wenig vergangner Tage gesteuert hat. Hab ich dieselben mit vleiss gelesenn, vnnd an etlichen orten daneben verzaichent, wie es laider nit allein inn vnnser gnedigen Herren der Marggrafen Lande, Sonnder auch an mer orten, do man danocht auch Cristen sein will, So gantz widerwertig gehalten wirdet, alls jr hiebei zuuernemen habt.

Vnnd so dann der Heilig Gaist euch zuuorderst, vnnd anndere jm Fürstenenthumb zue Bischöffen, Superattendenten vnnd Lerern gesetzt, zue waiden die gemain Gotis, weliche er (alls vorgemelt,) durch sein plut erworben, wie Paulus zue seinen Ephefern (*Acto. 20.*) Sagt, Wolvvissennd, das nach seinem abschied greüeliche Wolfe vnder sie kommen, die der herde nit verschonnen, auch aufs jnen selbs aufsteen werden Menner, die do verkerte Lere reden, die lünger nach sich ziehen, etc. Wie jtz auch

auch durch die rottengaister vnnnd vnnser abfallende oder Phariseische Cristenn geschicht.

Ermane ich euch vmb Gottis vnnnd seins liebsten Sonns vnnfers ainigen Herren vñd Hailands Ihesu Cristi willenn, (dem Jr auch als dem ainigen gerechten vnd gestrengen richter umb eure vil empfangne Cenntner oder Pfunde, mer rechnung zethun habt, dann gemaine Kirchen- oder Schuldienner, noch allain wie Jr Eure Pfründen oder Stipendia habenn vnnnd solanng Jr zue allem gotlosen vvesen stilschvveigt, oder je nit das thut, so euch vnangesehen ainicher personn oder zeitlicher forchte, davvider zuredenn vnnnd zu hanndeln geburt &c. Ir vvollet vorgenantem meinem gnedigen Herren Marggf. Georgen &c. oder seiner Fürstlichen Gnaden abvvesenns derselbenn Hauptman vnnnd verordennten rechten, hiebei vberschikte abschriefft der jüngst gehaltenen Sechssischen Visitation (e) zustellen, nit als ain volkomme ordnung, vvie

(e) De hac 1533. instituta visitatione Saxon. vid. Kappius l.c.P.I. p.222. & 232. qui & locum eopertinentem ex Seckend. Hist. Luth. p.1352. vers. germ. profert, & Visitatorum nomina recenset, variique generis articulos exhibet.

vwie jtz ain statliche Visitation jnn diesem Fürstenthumb fürgenomen vnnd volzogen vverdenn soll, nachdem solichs nur ain repetyrung voriger Visitation vnnd zu handhabung derselbenn *im Churfürstenthumb zue Sachssenn* (f) fürgenomen, Also das vonn notten, vwie auch leichtlich zethun ist. Aus diesen Artickeln ain statliche volkommene Visitation-ordnung zuuerfassen, vnnd die hiebei vberschickt verzeichnus auch zue ainer *vviderholung* oder handthabung derselbenn zugebrauchenn. Derhalben weder mein gnediger Herr Margf. Georg &c. vnd seiner Fürstlichen Gnaden Haubtman vnd rehte, noch vil vveniger jr ainich entschuldigung haben mogt, ain statliche Visitation fürzunehmen vnd zuuolziehenn. Man vvolle dann allenenthalben offennliche nit allain nachlessig, Sonnder auch ganntz gotlofs erscheinen vnnd erfunden vwerden.

Ich vvill auch das mein gethan, vnnd hiemit darzue am jüngsten gericht offennlich

(f) Hæc Ge Voglerus sua manu in margine addidit, adiecto signo, quorsum ista verba, textui inferenda, pertinerent.

(g) Ita Voglerus in marg. Eadem vox, sed vitiose scripta, in apographo legitur.

lich beheugen, das an mir kain hertzliche er-
 manung noch vleis bisher gemangelt hat,
 Noch fürter manngeln soll. Dann ich bin
 vrpütig, vvoe ich zue solicher Visitation
 ferner rethlich, furderlich, hilfflich oder
 diennstlich sein kan, das ichs getreulich
 vnnd geren thon, mich auch vnzveifelich
 versehenn vnd getrosten vvill, vvo jr allein
 das eur darzue thut, das zuuorderst an
 meinem gnedigen Herren, noch an seiner
 Fürstlichen Gnaden Haubtman vñd Rethen
 nichtz ervvinden vverde, das|zue solicher
 statlichen Cristlichen Visitation gehort, ob
 gleich ain zimbllicher Cost auf diesen rech-
 ten gotsdiennst geen vvurdt, do man doch
 zuuor vil mer *dem teuffel zu dienen* (h)
 gelegt hat, Auch noch vil mer auff zer-
 genngklichen, zum tail verdamblichen,
 oder je süntlichen vberflüssigenn wollust
 legt, vnnd jnn bedacht, das sich je der from-
 Fürst hieuor myt freyer wagnus seiner fürst-
 lichen gnaden Leybs, Lebens, Lannd vnd
 leute zue Gottis rainen wort, vnd rechtem
 liebeichen wolthettigen glauben offenn-
 lich

(h) Sic correxit Voglerus in marg. Apogra-
 phum habet: *vs teuffels dienst.*

lich bekannt, Auch dem gemels Christlich Kirchenordnung (i) aufgeen lassen, vnnnd vor dem allain noch jnn lebenn weylundt meins gnedigen Herrn Marggraf Casimirn seligen, euch Herrn Hansß Rurer ainen gantz Christlichen briefe geschrieben hat. Laut *beiligennder abschriefft*, (k) vwie dann dergleichen briefe seiner Fürstlichen Gnaden aigen hanndtschriefft mer aufzulegen findt, Darinn sein Fürstlich Gnad *jn cristlichen fürsatz gestanden*, (l) bei Gottis ewigen wort vnnnd rechtgeschaffnem glaueben zu besteen, (m) vnnnd gleichvvol selbst besorgt, das primi ultimi vwerden mochten. Got vvolle das es jtz, do sein Fürstlich Gnad selbst jm regiment sein, vnnnd auf kainen eltern Bruder sehen dorffen, nic vvarhe vverde.

So

(i) Vide, quæ de hac Ordinatione Ecclesiastica supra annotata sunt, in nota (a)

(k) Sic in ipso textu mutavit hæc verba Voglerus. MS. lectionem hanc ostendit: **laut** inliegennder Copej mit A. signirt.

(l) Hæc, præfixo asterisco, Voglerus in marg. notavit, textui addenda, qui & ipse illud signum refert.

(m) Sic Voglerus. In MS. lego: **glaueben bes** steen wolen.

So hoffe ich je, Es soll Gottis vvort, oder zum wenigsten der Rum dauon, bei dem Herren Haubtman vnnd verordenten Rechten zue Onnoltzbach, auch nit vergebens oder gar verloschen sein, Ob es vvol ein zeitlanng nit fast geschiennen, vnd sich das widervvertig gegen Gottis diennern, vnnd jnn ander wege, hat sehenn lassenn. Sunderlich bei den jhenen, die vor mir vnnd andern euangelisch sein, vnnd wie sie sich (zuuermainter beschonung *Meins unuersachten hochsten Feinds* (n) vngnaden gegen mir, als ob mir der nit vmb fürderung vvillen Gottis vvorts feindt vvere,) haben horen, das sie Ir leib vnnd gut auch bei dem evvigen vvort Gottis lassen vvoltten, auf maynung, vvo der *selbig mein Feindt* (o) jemand darvmb anfeinden vvollte, das er jnen auch feind sein muste, gleich als konnth nymanndt solicher leut heucheln, vnnd da-
gegen

(n) MS. habet, des Thumbbrobsts zue Bürgburg/ quæ verba Voglerus delevit, & in margine ea substituit, quæ nos cursivis, ut vocant, literis excudenda curavimus.

(o) Loco horum verborum, quæ Voglerus margini adscripsit, Apographum exhibet vocem Thumbbrobst/ ab illo oblitteratam.

gegen vvarhe, bestendige Liebe vnnd furdung Gottis Worts versteen vñd vrthailn. Vber das mir auch mein gnediger Herr Marggraf Georg &c. mer dann ains (alls durch schriftlich vrkunt vñd sonnst darzethun) selbs zeugnus geben, das mich gedachter *Mein hochster Wideruvertiger* (p) allain vmb des vvillenn, vwie obsteet, anfeindet. Wiewvol er sich on allen grundt ains anndern horen lassenn, vnnd noch redet, vvas Inn gelust, das er noch seins gleichen nit aufsum konnen, Sich auch jnn solichem allain vff sein vermainte gaistlichait entschuldigt, Alls ob jm nit gebüre, vvider jemand (den er schilt) derselben beschuldigung gründe vnnd vrsachen anzusaigen, aber frum redlich leut, vnbeveislich zu schelten, schadet jm an seiner gaistlichait nit, *jnmassen* jm (q) mein gnediger Herr Marggraf Georg &c. meinen-
Tom. I. Fasc. IV. Eee halbenn

(p) Sic rursus Voglerus in marg. deleta voce *Thumbrobt* in MS.

(q) Sic Voglerus mutavit, litura facta horum verborum in MS. *Alls jm sein Bruder.* Intel-
ligit vero Voglerus, hic & paullo supra, *Georgii Marchionis Brandenb. piissimi Principis,*
fratrem

halbenn selbst, do er mich durch sein vn-
ordennlichen gevvalt zue Onnoltzbach
verjagt, eingehalten hat, mit mer Wor-
ten zu meiner entschuldigung diennstlich,
wie jr zum tail wol wist.

Do

fratrem, Marchionem Fridericum, qui ex Ca-
nonico Moguntino Præpositus Würceburgen-
sis factus est. De eo hæc lego in Genealogia
Synoptica Illustrissimæ Domus Marchionum
Brandenburgens. Curia Variscorum MDCX.
in 4. edita, p. 30., FRIDERICVS, Nat. 1497.
„ ex Canonico Moguntino dignitatem Præ-
„ positi Würceburgii consecutus: vitam Ge-
„ nevæ in Sabaudia finit, militans Carolo V.
„ Cæsari contra Franciscum I. Regem Gallia,
„ Anno 1536. xx. Augusti. „ Ibid. p. 29. me-
moratur, Marchionem Brand. Fridericum,
Alberti Electoris Filium, patrem huius Fride-
rici, Præpositi Würceb. discessisse ex hac vita
1536. Onoltzbachii, anno ætatis LXXVI. guber-
nationis 50. eiusque uxorem, Sophiam, Casi-
miri Regis Poloniae filiam, obiisse Onoltzba-
chii An. 1512. iv. Oct. eique peperisse liberos
septendecim, 9. filios, & 8. filias, sicut eos e-
videnter exhibeat Altare illud, quod Frideri-
cus ipsemet in templo Heilsbronnensi ante
mortem erigi curaverit, & p. 30. sq. nomina
eorum recensentur, in quibus duodecimum
obtinet locum Fridericus Præpos. Würceb.
Omni.

Do man nun jnn anrichttung, fürdrung,
vnnnd hanndhabung oder verachtung
vnnnd verhinderung, ainer rechten statli-
chen Visitation, alls ains gewiesen Werck

Eee 2

Got-

Omnium vero maxime ex iis memorabiles
sunt tres huius Friderici Fratres, CASIMIRVS,
GEORGIVS, cognomento Pius, & ALBERTVS
Dux Borussiae, de quibus fuse ibidem in seqq.
paginis agitur. Confer Ge. Christoph. Ren-
schelii *Stamm-Baum des Durchleuchtigsten
Chur- und Fürstl. Hauses Brandenburg* edit.
Byruthi 1666. 4. ubi p. 77. sq. eadem Friderici
March. Brandenb. posteritas recenseretur, dici-
tur vero hic 10. filios, & septem filias ex con-
iuge sua Sophia genuisse, inter quos decimo
tertio loco Fridericus Præp. Würceb. occur-
rit, p. 79. eademq; de illo leguntur, quæ supra
excerpsi ex Geneal. Synopt. Curiae Varisc. edi-
ta, e qua multa Renschelium desumfisse, ger-
manice ab eo conversa, apparet. En quæ de
Friderico habet „XIII. Friderich der Jünger „
ist A. 1497. den 17. Jan. zu Onoltzbach geboh- „
ren/und anfänglich im Erzb. Stifft Mainz ein „
Thumbherr / bald hernach Probst im Stifft „
Würzburg worden / worauff Er sich bey „
Käyser Carl V. in Kriegs- Dienste begeben / „
in welcher Verrichtung Er auch (als höchst „
ermeldter Käyser wider Franckreich gezogen/) „
zu Genff 1536. verstorben. Ita Renschelius. „

Gottis der (bey Inen selbst) berumbten Cristen liebe vnd (r) standhafftigkeit bey Gottis vort, vnd was sich zuerhaltung desselben gezimbt, (s) wol sehen oder erkennen wird. (t)

Aber (u) wie vbel es auf diesen tag, mit furschung der Pfar vnd PredigAmbt jm Lanndt steet, vnnnd wie wenig gelerter, frumer, getreuer Pfarhern, Prediger, ander Kirchen - vnnnd Schuldienner geacht wird, jst euch vnuerporgenn, vnnnd auf dem wol zuermessen, das die gelersten vnnnd besten Pfarhern vnnnd Prediger abbruch habenn an jrer Pfar nutzung, vnnnd auf mangel geburlicher handthabung auffgerichter Cristlichen Kirchenordnung, (x) aufs dem Lannd ziehen müssen, Vnd hat hiewider nit stat fürzuwenden, man müsse vonn den reichen Pfarhen, den vberfluß nemen, vnnnd

(r) *Duas has voculas supercripsit Voglerus.*

(s) *Et hæc, quæ alio typo impressa sunt, Voglerus margini adscripsit, & per signum quoddam ad textum retulit.*

(t) *MS. easdem voces, sed male, ut videtur, exaratas, refert, quas Voglerus expunxit, substitutis iis, quas modo legisti.*

(u) *Sic Voglerus rescripsit, deleta particula Dann in MS.*

(x) *vid. notam (a) supra, p. 789. lqq.*

vnd armen Pfarhern dauon zupuffe gebenn. Dieweil es nit geschicht, sonnst vvere es nit vnrecht gethan. Aber es ist al-
lain ein schein vnd heuchelej, von dem
teuffel selbts erdacht, Dadurch die geler-
testen Pfarhern Auf dem Landt zujagenn
vnd der Kirchen güter jnn aigen weltli-
chen nutz zuziehenn, wie man offennlich
vor augen siehet. Es würden auch pillich
die gelerten vor anndern zum rail groben
eseln, (y) oder heuchlern, erlich besoldet
vnd vnderhaltenn, Angesehenn, das die nit
vvol zu bekommen (z) noch so paldt zu
erziehen sein.

E e e 3

Dann

(y) Intelligit Voglerus talem ruditatem & igno-
rantiam nonnullorum huius farinae homi-
num, qualem supra in nota (d) p. 793. verbis
Andr. Althameri, eodem Anno 1534. Onolz-
baci exaratis, descriptam leges.

(z) Liceat hic, opportuno quippe admodum
loco, inferere magni nostri D. MART. LUTHE-
RI ad ipsum GEORG. VOGLERVM, huius Epi-
stolæ scriptorem, 1532. die viridium, adeoque
tribus fere annis ante, Vitemberga exaratas
litteras, breves nimirum, sed dignas, quæ hic
locum inueniant. Earum exemplum autogra-
phum servat ipse, qui & has Vogleri litteras
benevole

Dann ob man gleich sonnst vil jungen
knaben, ja schir kinden jnn der wiegen,
Reiche

benevole mecum communicavit, Nobiliss.
Dn. Io. Laur. a Jemgumer Closter Ipse quidem
b. Lutherus, æger tum capite, epistolam non
scripsit, sua tamen manu eandem subscripsit.
En illam:

*Epistola D. Mart. Lutheri ad
Georgium Voglerum.*

„ Gnad und frid. Erbarer fürsichtiger lieber
„ herr vnd freund. Ich hab nu oft von eue-
„ rent vwegen vermanung entpfangen, sonder-
„ lich durch Lasarum Spengler meinen gutenn
„ freund und herrn. Das ich solt ann mein G.
„ Herrn Margrauen Georgen schreyben für die
„ armen pfarrherrn vnd prediger, vnd hatt
„ mir vvolgethan, das ich darjnn evuren gros-
„ sen vleys vnd gunst gegen die armen pfaffen
„ gespüret hab. Demnach hab ich seiner F. G.
„ vndertheniglich vnd vleissig geschriben. Dar-
„ auff mir sein F. G. ganz gnediglich vnd
„ trostlich geanttvort, Das an seiner F. G. gar
„ keinen mangel solt haben, vvo man es nur
„ vverde anzeigen, und die vvort also gesetzt,
das

Reiche Pfrunden vnnnd Stipendia aus hof-
E e e 4 gunst

das ichs jnn keinen zuveiuel setzen kan, es „
sey seiner F. G. ernnst. So bitt ich nu vveyt- „
ter gantz freundlich, yhr vvoltet solche arme „
diener Christi, vvie bisher von euch loblich „
geschehen, zu trosten besolhen haben, und „
sunderlich M. Bernhardum Ziegler, gunstig „
furdern vvomit yhr konndt, Denn ers ja „
vverdt ist, vvie yhr selber vvoll erfaret vnd „
entpfündet. Denn solche leut nicht vvie die „
kisling auff der strassen zu finden sindt, und „
vvenn sie vveg sindt, vergeblich nach ybrem „
gleichen getrachtet vvird. Hiemit Gott be- „
solhen. Datum Wittenberg am grünen Don- „
nerstag. 1532.

E. E.

Inscriptio.

Dem Erbarn vnd fürsich-
tigen Georgen Vogler,
Margrauischen zue
Brandenburg Cantzler
Meinem gunstigen lie-
ben Herrn vnd freunde.

williger

D. Martinus
Luther itzt
kranck am haubt.

Mentio fit in hac ipsa Lutheri epistola LAZARI
SPENGLERI, Syndici Norimb. de quo vid. Ill.
Seckend.

308 Vl. Ge. Vogleri Epist. ad Superattend. Onold.
gunst (aa) gibt, dauon zu studirn, waifs
man doch nit, was sie lernen oder vvie sie
geraten, darvmb je am besten vnd gevvif-
festen vvere, die so allberait (bb) gelert, jnn
Gottis wort gevbt, vnd vor augen findt,
zu

Seckend. in Hist. Luth. in indice, v. Spengler.
M. BERNH. ZIEGLERVS, quem tantopere
Lutherus Voglero hic commendat, idem est,
cui & cum aliis hanc de Visit. Eccles. episto-
lam Voglerus inscripsit. Patet vero vel ex
his Lutheri literis, quam dignum se reddide-
rit Voglerus elogio illo, quo iam antea (1529)
ipsum publice ornaverant Mart. Meglin, Pastor
olim Kitzingensis in Franconia, cum eundem
Evangelii Præconum Obadium vocavit, in
libello, hodie vix amplius obvio, qui Norim-
bergæ A. 1529. 4. quatuor plagis excusus est,
sub titulo: MARTINI MEGLIN προσκείμεναις
ad GEORGIVM Marchionem Brandenburg.
Excerpunt hunc libellum, rarumque dicunt,
collectores Relatt. Innoc. 1705. p. 810. seq.
qui & 1720. p. 531. sqq. aliam eiusd. Meglini
epistolam exhibent. Dictum modo scriptum,
Norimbergæ impressum, si quis mihi perlu-
strandum benevole concederet, magni id be-
neficii loco habiturus essem.

(aa) Voglerus has voces in marg. signo addito,
adscripsit.

(bb) In MS est allgerait/forte incuria scribentis,

zu erhalten, Vnnd daneben rechtgeschaffen jungen, der ingenia zuuor erkant vvürden, vnnd nit kinden jnn der Wigen oder dergleichen, stipendia zu gebenn. (cc)

Es ist auch nit fein, das man sonnst andern Reiche Pfründen, zue vveltlicher befoldung verleihet. Dohin die nit gemaint sein. Dauon man aber den armen Pfarhern vvoll helfen konnth vnd solt. Dergleichen von denn reichenn gotlosenn Clostern jm Lannde, vnnd sonnderlich den aufgestorben, wann man nit vil lieber soliche gotsgaben selbst einneme. Vnd zwar es fasselt nichtz. Das sehen alle menschen wol. Vnnd frist solich Kirchen oder wie mans nent, Münch vnnd Pfaffenn gut, nach altem sprichwort, auch das recht erbt, oder sonnst wol ankomen gut, derhalbenn alle die, so dergleichen Substantz zu jnnen ziehen, Ehe arm Dann reich dapej werdenn. Allsdann gemainiglich geschicht. Wann jm jemandes frembdes Lieber sein last, Dann sein *eigen* (dd) gut, das

E e e 5 der-

(cc) Ipsemet Voglerus adiecit hoc verbum, ab amanuensi, vel quicunque scripsit, omissum.
(dd) Vogleri manus hanc voculam apposuit.

derselbig *bej allem geitzen vnnd zue sich reif-*
sen frembder güter (ee) verdierbet.

Welichs ich allain zue ablainung der
angeregten Misbreuch vnnd darvmb ein-
fure, des alles Eurn vnd meinen gnedigen
Herrenn Marggraf Georgen (des Fürstlich
Gnade ich gewieslich *bej sich selbsts für ain*
guthertzigen Fürsten halte,) vnnd seiner
Fürstlichen Gnaden gewaltigen habenn zu
erjnern, vnnd zuermanen, wie euch dann
bej verlust eur selen haile zuthun geburt,
jnen dieses werck Gottis, vnnd alles das
zue vnserm Christenenthumb gehort, oder
demselben furderlich sein mag, vor allen
Anndern geschefften vnnd sachen, mer
dann bishere angelegen, vnd beuolhen sein
zu lassen, vñd nit von sich zu weissen noch
furzuwenden, das man (wann jnn sol-
chen dingen gehandelt werden soll) ann-
ders oder nöchtigers zu schaffen habe.
Auch also jnn vnnd vor allen dingen, den
allmechtigen vnd sein ewigs hailwertigs
wort, mer zu fürchtenn vnnd zu liebenn,
dann jemannd oder jchtz anders, jnn himel
vnnd vf erden.

Alls

(ee) Sic correxit Voglerus. In MS. legebatur:
das derselbig jnn solichem verdierbet.

Alls jr dann wißt, wo nit *jn vnnd vor allen dingen* (ff) Timor Domini, do ist auch nit *in* jncium Sapientie, noch vil weniger rechte weishait. On die doch kain Fürstenthumb noch Lañde christlich noch vvol regirt vverden mag. Darvmb Salomon, Alls er zue koniglichem Regiment kame, nit vmb reichthumb, zeitlichem wollust, lanng leben oder dergleichen, Sonnder allain Got vmb weishait vnnd verstanndt bathte, von dem auch allain alle ding herkommen. Derwegen er Auch vonn Got gelobt, vnd jme vmb deswillen, mer dann er gebeten hat, alls nit allain weishait vnnd verstanndt, Sonnder auch reichthumb, friede vnnd alle zeitliche vvolgart vngebeten, vberflüssig mitgetailt *vwardt*. (gg)

Darab alle Christliche Obrigkaiten vnnd Regenten billich ain exempel nemen solltenn, oder zum vvenigsten ob dem Loblichen Churfürsten zue Sachssen, Der vngeacht, das er vvol so vil alls anndere Fürsten zeitlich zu regiern vnnd zu schaffen hat, Sich dannocht vor allen dingen Gottes

(ff) Additio Vogleriana in marg.

(gg) Sic Voglerus, deleta in MS. voce: *würdt*.

tes heiligenn worts, vnnd was demselben billich nachuolgen soll, *selbst* (hh) mit vleis vnnd bestenndigelich annimbt, dasselbig nach allem vermogen handhabt, vnnd furdert, auch für alle Kirchen - vnnd Schudiener, nicht vveniger dann für seiner Fürstl. Gnaden aigen Regiment forget, vvol erkennend vnd vvissend, das daran alle zeitliche vnnd ewvige vvolfsart ligt, vnnd das alles anders auff erden, außerhalb Gottis vvorts, zergencklich ist, eß schein vvie vvolgesellig eß vvolle, (ii) dergleichen auch die Maisten vnnd fordersten seiner Churfürstlichen Gnaden Rechte vnnd diener *alls rechtte vnnd nit MaulCristen* (kk) thon. Darvmb dann der allerhochst seinen Kurfürstlichen Gnaden mer zeitlicher vnnd ewviger wolfart, wider alle anfechtung, vnd jnn allen dingen gibt, weder den jhenen, so Gottis worts vnd desselben fürderung nichtz, vvenig, oder je

(hh) Additamentum Vogleri in marg

(ii) Et hunc prolixum locum, alio typo expressum, Vogleri manus in margine posuit, ceterisque textus verbis adiungi, voluit.

(kk) Scripturam Vogleri hic quoque deprehendis.

je zeitlicher geschefft vnd wollust mer Achten.

Allso das auch der Spruch jnn dem Hundersten vñd Sieben vnd Zwantzigsten Psalm (wie alles Gottes wort) offennlich warhafftig erscheint, vvo der Herr das Haus nit pauet. So arbeiten vmbsonnst die daran pauen. Vñnd vvo er die Stat (das ist Lannd vñnd Leut, auch fridlich gut Regiment) nit gibt, bevart vñnd erhelt. So wacht vmbsonnst der vvechter etc. Got baut vñnd bevart aber allain an den orten, vñnd gibt seinen gotlichen segen, do er vñnd sein wort vor allen dingen, geforcht vñnd geliebet, Vñnd vvo am ersten sein reich vñnd gerechtigkeit gesucht vñrdet, do laßt er recht fridlich Regiment vnd alles gut zeitlich vñnd evvig zufallenn, vñnd nit an den Enden, do man on sein wort vnd willen selbst regiren, auch durch frembd gut, oder annder wege reich werden, vñnd seiner dienner jm vvort, der kirchenn vñnd schul personen nichtz Achten will. Dann wer jne vnd sein vvort verachtet, Soll auch wider verachtet vverden. Was man auch seinen diennern, das thut man jm selbs.

Esß sej gut oder pöß. (11)

(11) Additamentum Voglerianum.

Das merckt man auch wol an dem, wie vil neuer ordnung vnnnd Regirung (on Gottis rath, neben verachtung seins gotlichen worts, vnnnd guter cristlicher pollicej) werden furgenomen, das kaine recht jns werk kumbt, zugeschweiggenn recht für sich geet, Ja durch die ordnanzter oder Irrmacher (mm) selbst zuvilmaln geendert werden. Also das sie oft selbst nit wissen, wo sie darinnen sein, oder was sie ordnen. (nn)

Mich wundert, das vnnf vnnser Herr Got nit noch hoher strafft. Dieweil man (wie ich erst dieser tage (oo) erfahren habe,) so gantz Gotlos wesenn vber erkante vnd offentlich bekannte (pp) warhait noch zue Hailsprun vnnnd an anndern orten jm Fürstenthumb gestat, do man die obrigkait von Got vnnnd nit vergebens hat, alle mispreuch Sünde vnnnd Laster abzustellen (qq) ja selbst Pabst vnd Bischoff sein, vnd sonnst

(mm) Manus Vogleri ad marg.

(nn) Hæc in eadem linea adscripsit Voglerus.

(oo) Deleta particula neulich / hæc illi verba substituit Voglerus in marg.

(pp) Additio Vogleriana.

(qq) A Vogleri manu in marg. deleta voce: hat.

sonnst alle gehorsam (rr) habenn will, auch darinn kainen (ss) vbertreter Menschlicher gebot vngestraftt ließ, *sonnderlich vvo man gelt zu finden vvaiß.* (tt) Aber do laßt man nit (uu) haltung Christlicher ordnung, ja verachtung Gottes worts, vnnd ob man gleich den fromenn Fürsten auch ain ketzer schilt vngestraftt, vber das manns mer dan ainmal zu hof warhafftig angezaigt. So hat doch irgent ain gotloser Amtman oder sonnst dergleichen person mer ansehenns vnnd forcht, dann vnnsrer getreuer Got.

Vnnd damit jr vnnsern gnedigen Herrn Marggraf Georgen, etc. des pas zu ernern wißt, wie vnchristlich auch vonn Got zeitlich vnnd ewig hochstreflich vnnd verdamblich, das gotlos wesen zue Hailßsprung geduldet vñd begunstigt wirdt, vberschick ich euch derhalben ain abschrift, wie mir
vonn

(rr) Post vocem gehorsam MS. habebat voculas,
mit gewalt / quas Voglerus expunxit.

(ss) Post tō kainen MS. referebat hæc; **Wils**
prethschügen noch anndere / sed oblitteravit ea
Voglerus.

(tt) Voglerus ad marg.

(uu) Hæc Voglerus, deletæ vocalæ nit / super-
scripsit.

vonn ainem, der es gegen Got vnnnd der
Herschafft hertzlich vnnnd gut gemaindt,
dieser tage ain verzeichnus zukommen,
*vvelchs mir auch des Abtz halben zu horen gannz
mitleidlich, jedoch jst jn solichem vvider Got ny-
mand zuuerschonen, noch stilzuschweigen (xx)*
Dess versehens, jr vverdet Auf diese mein
getreue vvolmainende ermanung, nit mer
vvie bisher nachlässig sein, die notvvendi-
gen Visitation, vnd dadurch Gottes Rei-
che, ja vnnser aller (hoches vnnnd niders-
stands,) *seelen (yy)* seligkait zu fürdern, alle
gotlos mispreuch jm lannde bei den clo-
stern (zz) vnnnd sonnst abzustellen vnnnd
auszurotenn.

Sonnderlich auch das vnnser gnediger
Herr, ain feinen, vor anndern gelerten vnnnd
jnn Gottis vvort vvolgübtenn Caplan stets
bei vnnnd vmb sich habe, den sein Fürstlich
Gnad, nit allain, alls ainen offennlichen
Prediger

(xx) Has tres lineas, cursivo typo exscriptas,
Vogleri scripturam in margine referre, vides.

(yy) Sic Vogl. in marg. deleta in textu voce
sellen / male scil. exarata.

(zz) MS. hæc habebat post 10 Clostern: (unge-
acht daß etlichen schlechterhafftige Pauchfuter
gegeben werden) per quæ verba Voglerus li-
turam fecit.

Prediger, Sonnder auch sonnst, mer dann die gottlosenn heuchler vnnd verfurter, die seien vwie geuvaltig die vollen (aaa) ad partem vertreulich, gnedigeliçh vnd angenem horen vwie die Heiligen Konig im alten Testament Gottes Propheten, (bbb) jnn allem dem, das zue abstellung gotlos wesen, auch fürderung vnnd handhabung des ewvigen Wort Gottis (ccc) Christlicher Kirchenordnung, Kirchen vnnd Schuldiener Visitation (ddd) vnnd andern guten Pölliceien die nottorfft erfordert. Es treffe sein Fürstlich Gnad selbst oder annder an, vnnd denselben, als Gottis Diener, erlich vnnd wol tractirn, (eee) vnnd mit nichte gestaten, das jne die trunckenpoltz vnnd annder verachter Gottis Worts, Wann man soliche oder annder laster vñd vncristliche handlung, schuldigeliçh rurt, daruber schmecken, schumpfrn, vnnd erger dann den

Tom. 1. Fasc. IV. Fff gering-

(aaa) Sic Voglerus ad marg.

(bbb) Additio Vogl. in marg.

(ccc) Vogl. in marg.

(ddd) Hæc Voglerus adscripsit, deleta in MS. voce Schulen.

(eee) Verbum haltenn/ quod in MS. legebatur; Voglerus in marg. cum hoc commutavit.

geringsten hundes oder stalbuben haltenn.
 Alls vor wol etlichen begegenn. Darvmb
 auch kain rechtgeschaffner man doher
 stelt, vnnd nymand zue Wittenberg ge-
 wesenn ist, der sich an Herr Ludwigs des
 predigers zue Culmach seligen statt, dohin
 hat schicken lassen wollenn. So weit waist
 man von nichtz oder geringachtung der
 kyrchenn vnnd schuldiennern jnn diesem
 Fürstenthumb zu sagenn, das man auch
 jnn solichem *die offennlichen vvidervertigen*
des rechten Cristenthumbs (fff) mer dann
 den rechten regirennden Fürsten (dismal
 Gottes vnnd seins ewigen worts geschwi-
 gen) vor augen hat, vnd *denselben* (ggg) zu
 gefallen diennet. Der allmechtig wennde
 es nach seinem gotlichen Willenn zum be-
 stenn, vnnd geb euch seinen hailigenn Gaist
 je lennger je mer jnn verkündigung vnnd
lere (hhh) seins rainen Worts, gesetzes vnnd
 Evangelions, Auch zu erhaltung desselben
 ain statliche jerliche Visitation zu furdern,
 freidig zu sein, vwie sich geburt, vnd allem
 got-

(fff) Sic Voglerus in margine, expuncta in MS.
 voce den Thumbrobt.

(ggg) MS. habet denselben.

(hhh) Manus Vogl. in marg.

gotlosen Wesen mit ernnst on heucheln
zu vvidersteen , damit Eur aller beuolhne
schefflein (darvnter auch die obrigkait bej
euch nit ausgeschlossenn vvirdt,) blute nit
vonn eurn hannden erfordert vverde. Wor-
jnn ich euch dann hilfflich sein, vnnd alle
Christliche Liebe erzaigen kont, sollt jr
mich mit der Hilf Gottis allzeit gutvvillig
vnnd geflissen finden. Datum Freytag
nach Anndree, Anno etc. xxxiiii.

Georg Vogler. (†)

An Herr Bernharden Zigler,
Herren Anndressen Althamer,
Maister Sigmuden Schneweisen,
vnd Herr Hannssen Rurer. *alls*
Superattendenten jn des glau-
bens vnd religion sachen zue
Onoltzbach. (††)

Fff 2

Cedula

(†) Ita subscriptum est nomen eius ab eadem
manu, quæ MS. exaravit. vid. quæ de Georg.
Voglero diximus in Fasc. III. p. 534. sq. & 567.
& in hoc Fasc. IV. p. 805. sqq. & 836. sqq.

(††) Conf. quæ de hac inscriptione, calci episto-
læ subiecta, supra p. 788. observata sunt. Pro-
missis ibi datis itare volentes, paucula de his
Theologis Onoldinis in medium proferemus
in sequente observatione n. VII. p. 836. sqq.

Cedula. ()*

Vnnd Nachdem Das aller Edelst Buch, so
je auf erden *kommen*, Nemblich (iii) die
ganntz deutsch Bibel mit dem höchsten
vleis zue Wittenberg (kkk) jm truck auf-
gangen, darymb auch Got nymermer ge-
nug zu danncken ist. Siehet mich zu er-
haltung Gottis evvigen rainenn vvorts für
Christlich not vnnd gut an. Das mein
gnedi-

(*) Hæcce schedula ab eadem manu, quæ epi-
stolam scripsit, exarata, & a Voglero aliquot
in locis recognita, ad superiorem epistolam,
una cum sequente alia schedula, adhuc refe-
randa est; sicut & utraque in MS. eadem se-
rie scripta legitur, qua nos eam exhibemus.
Eiusmodi mantissæ illo ævo locum Postscri-
ptorum, quæ nos hodie vocamus, obtinebant,
quales schedulæ passim occurrunt apud Kap-
pium in libro supra citato, v. g. P. I. p. 217. 221.
227. ubi & hæc ipsa vox *Sedula* occurrit.

(iii) Duæ hæ voces a Vogleri manu in margi-
nem relatæ sunt.

(kkk) Et quidem ex Io. Lufftii officina typo-
graphica, A. 1534. sub tit: Biblia, das ist/ die
ganke heilige Schrift deutsch / Mart. Luth.
Wittenberg / begnadet mit Kurfürstlicher zu
Sachsen Freyheit/ gedruckt durch Hanns Lufft/
M. D.

gnediger Herr jnn alle Ambt schreibe, vnnd darob sey, das zue ainer jgelichen Pfarkirchenn vnd auf ain jdes rathaus *jm Fürstenthumb* (lll) ain soliche Biblia gekaufft, vff best eingebunden, vnnd alls den grostenn schatz, bey den Pfarkirchen vnnd dem Rathe *ains jeden orts* (mmm) behalten vverde. Domit man Gottis wort allzeit rain vor augen habe, vnnd sich jnn gaistlichem vnnd zeitlichem Regiment darnach halte. Wie dann aller obrigkait geburt, das gesetz Gottis vor allen dingen jnn hennden zu habenn, vnnd damit tag vnnd nacht vmbzugeen. Ja es wer Christlich, Loblich vnd zu aller vvolgart furderlich, das die Biblia alvvegen jnn der Fursten Rechten vff dem tisch, vñd mer dann schampare oder sonnst vnnutze vvort *jm gebrauch vñd so gemain* Fff 3 vvere,

M. D. XXXIII. prout hunc titulum *αὐθιγίνης* affert S. R. D. D. G. G. Zeltnerus in der kurgestaften Historie der gedruckten Bibel, Version 2c. und Beschreibung des Lebens Ioh. Lufftii, p. 47. seq. not. (a) qui locus ex hoc Vogleri Epistolæ An. 1534. ad finem vergente, conscriptæ, additamento, non parum illustratur. (lll) Vogleri additio in marg. (mmm) Itidem a Vogleri manu.

were, Alls das Pater noster sein soll. Dann darjnn die allerbesten gefatze vnnnd regiment verfast vnd practicirt sind. Nach welichem rechten *dann* (nnn) der allerhochst, gerechtest richter, allain sein vrtail geben vnnnd exequirn, Es wirdt auch billich jnn solichem der clain cost nit gescheucht, So man doch zuuor vil mer vmb gotlose Bücher, Wachs vnnnd dergleichenn vnnutz vnnnd vergeblich ding, jnn die Kirchenn gebenn, Vnnnd vff den Rathheusern *auch sonnst* (ooo) verschlembdt hat. Got wolle, das es noch aufhore. Amenn.

Alia Zedula. (ppp)

Günstige liebe Herrn, Bedenckt selbst, wie gotslesterlich auch das sey, das Abbt vnnnd Conuent zue Heillsbrun jerlich zu osterlicher zeit, nit allain bei jnen selbst gantz gotlose Comunion halten, sonder auch allen offentlichen feinden Gottis vnd
feins

(nnn) MS. habet *auch* quam particulam Voglerus oblitteravit, eidemque voculam *dann* superripit.

(ooo) Ita Vogl. in marg.

(ppp) Vid. quæ in nota (*) p. 820. annotavimus. Hanc Voglerus propria manu scripsit.

seins heiligen Worts dieselben Comunion
sambt auch reichlicher malzeit mittailen,
also das alle gotlosen, dieses orts vor an-
dern Clostern jr zuflucht vnd freien platz
haben, alles gotlos wesen nit allain, wie-
wol zuuorderst, vnserm getreuen Herrn
vnd Got, sonder auch vnfers G. H. Marg-
grafen Georgen etc. Cristlichen Confession
vud Kirchen-Ordnung zu uerachtung, zu
uben, welchs aber ain Cristliche obrikait
mit ainem wort abschaffen mocht vnd pil-
lich thun solt, So man doch on das Bebst
Bischof vnd Kaifer jm closter sein, wann
man steur atzung vngelt vnd ander auf-
lag, auch wider des closters freihait haben
will, Ja nit vngestraft lieff, Wann jemand
jm closter, ain hirschen schieffte. Warumb
sicht man dann solich offentlich gottis le-
sterung vnd vbertretungen Gottes gebot
vnd einsetzung zue, man gedenckt vil-
leicht, Got sehe ess nit, Vnd werd nit ain-
mal recht richten vnd straffen, Cristus vn-
ser Hailand mocht wol statlicher zue vns
dann den Juden sagen, Jr heuchler vber-
tret Gottes gebot vmb eur auffsatz willen,
aber ess mangelt warlich vil an euch Super-

Fff 4

atten-

attendenten, (qqq) Jr gedenckt gnedige
Herrn vnd Junckhern zue hof zubehalten,
ess pleib Gottes wort vnd Cristliche Kir-
chenordnung wo die wolle, wann er nur
genug hab vnd zufriden sej, jr vverdet (rrr)
aber ain mal ain andern sententz horen,
der allmechtig erbarm sich vnser aller
amen.

VII.

(qqq) Post verba: **an euch Superattendenten/**
Voglerus sequentia eadem serie adhuc scri-
pserat: vnd sonderlich dem hofprediger / dem
das maul mit zweien pfründen und andern
Condition verstopfft ist/ als er auch seiner aigen
predig von der heuchelei wol vergessen kan/
gedenckt gnedige Herrn &c. Sed ipse Vo-
glerus hæc iterum delevit, & lineis circum-
ductis inclusit, in margine sequentem ad-
scribens notatiunculam: Nō. ist allso auch
genn Onolzbach geschriben / aber nit weiter.
Quæ ipsa tamen verba, in margine extantia,
rursus cancellatim expunxit.

(rrr) Hæc in margine posuit Voglerus, deletis
in textu oculis: **Er wirdt** / quæ ad concio-
natorem aulicum respiciunt; sicut & omnia
ea, quæ oblitteratum illum locum, quem in
paullo præcedente nota exhibuimus, excipi-
unt, in singulari numero scripta, & non nisi
adeundem relata erant, antequam Voglerus
dictum

VII.

Brevis Commonefactio de
recurrente Memoria Sæculari ce-
lebris Conventus SuobacensisA. MDCCXXVIII d. XIV. Iunii,
instituti.*Accedunt notitiæ quædam de illis
Theologis Onoldinis, quibus Georgius Voglerus
antecedentem de Visit. Eccles. susci-
pienda, epistolam inscripsit.*

Homine liberali ac sapiente minime esse
indignum, meminisse, quo fere die
ac tempore cœpta sint meliorum auspicia
literarum, bene monet Cel. I. C. Colerus (*)
eoque consilio d. 26. Aug. A. 1718. Vitem-
berga ad S. Ven. C. A. Heumannum, (qui ma-
gno suo merito Doctor Theologiæ Helmsta-

F ff 5

dii

dictum locum expunxerat, ceteraque ad Su-
perattendentes in plurali utcunque accom-
modaverat, sic tamen, ut alicubi vestigia re-
linqueret numeri singularis.

(*) T. II. Actor. Philos. p. 604.

326 VII. Brevis Commonefactio de Memor. Saecul.
dii d. 15. Jan. (*) creatus est) exaravit episto-
lam (**) qua memoria saecularis adventus
Phil. Melanchthonis in Academiam Vitemb.
celebratur. Illo ipso scilicet die ducen-
tos fuisse completos exactosque annos,
ait, quo vir optimus illam in Academiam
devenit; aliisque reliquit, quo demum ritu,
vel, si fas est, carimonia cultuque hunc ce-
lebrare diem tum voluissent. Quodsi illi
dies, grata posterorum memoria recolun-
tur, quibus fulgidum bonis literis sidus est
exortum, (ita enim iure Melanchthonem
vocaveris, cuius tamen in restauranda reli-
gione Evangelica, non minora fuisse me-
rita, scimus,) quanto magis homine vere
Christiano dignum est, sanctos merito ha-
bere istos temporum articulos, quibus olim
insignis

(*) Anno, quem nomen & munus ipsius ex-
hibere, forte fortuna deprehendimus.

D. Christophorus AVgVstVs HeVMann,
Athen. GottIngens. InspeCtor & SS. Th.
professor.

conf. Nova literaria, quæ Lipsiæ prodeunt, A.
1728. p. 221. sq. & Excerpta Novell. Coburg.
(Coburgischer Zeitungs-Extract) A. 1728. m.
Mart. p. 49. Disp. eius inaug. recensetur in
Selectæ Biblioth. Theol. Parte xxix. p. 434. sq.
(**) Extat ea l. c. p. 603. sqq.

insignis, latius propagandæ, quæ Vitembergæ a Megalandro Luthero, divinitus in hanc rem excitato, felicissime restituta erat, puriori doctrinæ, accessio facta est, vel aliud quodvis ad posteros notabile factum contigit. Quæ causa quoque est, cur & nos religioni nobis ducamus, silentio prorsus præterire diem, quo hæc ipsa scribimus, XIV. JUNII, quo per *DEI gratiam ducenti completi exactique sunt anni*, ex quo in vicina nobis Franconia, Evangelica veritas lætissima incrementa cepit. Hic ipse enim exoptatissimus dies est, quo GEORGIUS PIVS, Marchio Brandenb. celebrem SVOBACENSEM CONVENTVM Anno 1528. instituit, in eoque Ecclesiasticam concordiam cum NORIBERGensi SENATV confirmavit, & *generalem Ecclesie Visitationem* decrevit; sicut Rentschiana infra quoque proferenda verba habent, ubi scil. utriusque partis Theologi, XVII. articulos, in quibus summa doctrinæ tradebatur, proposuerunt, referente Durrio. (*) Non est animus, omnia, quæ de his dici possent, vel summatim describere; sufficit nobis, indice digito, aliquot saltem scriptores

(*) In *Isag.* in libros Norm. Eccles. Norib. p. 159

res(**) hic indicare, quos hoc de argumen-
to evolvere, neminem forte poenitebit.
ABR. SCVLTEVS in Annalibus Evangelii
renovati ad A. 1528. p. m. 128. edit. Hardt.
vix aliquot lineis, & obscurius hanc mate-
riam attingit. Fusissime & ex instituto hic
versatus est *RENTSCHIVS* in oratione
paulo post citanda. III. *SECKENDORFIUS*
in Hist. Luth. L. II. §. XLII. Addit. 1. p. 121.
habet quædam, huc facientia, sed, num ex
XVII. illis Articulis Augustana Confessio bi-
ennio post composita fuerit, nihil certi sta-
tui posse ait, donec ex Archivis Suabacenses
illi articuli proferantur, quod hucusque
factum esse, negat, se invenire potuisse.
Videri autem illam assertionem fundamen-
to suo destitui, scribit Ven. Elias Frickius,
in germ. vers. Hist. Luth. Seckend. ad e. a.
§. LII. p. 916. qui & §. LIX. p. 968---972.
ad a. 1529. Articulos XVII. Suobacenses
ex Ulmensi Tabulario produxit. Cel. Iac.
Guil. *FEVERLINVS* P. P. & Fac. Phil. tum
Decanus, in Programmate germanico,
Altorfii

(**) Quibus adici possunt nonnulli ex illis, qui
iustis voluminibus Historiam Ecclesiasticam
N. T. per omnia Sæcula descripserunt.

Altorfii 1720. d. 9. Maii, edito, quo summe necessariam curam Principi circa veram civium suorum religionem in illustriss. exemplo Sereniss. Marchionis Brand. GEORGII, consideravit, (*) horum etiam Articulorum mentionem, etsi brevem, iniicit, cuius verba ex nota (g) adscribere, non alienum puto a proposito: Diese 17. so genannte Schrvobachische Artickel vverden von vielen für das fundament der Augspurgischen Confession gehalten, vvoran auch im geringsten nicht zu zweifeln: aber eine andere Frage ist, ob sie erst zu Schrvobach seyen aufgesetzt vworden, da dann nur selbige (vvie sie Herr Frick in der Teutschen edition der Seckendorffischen Historie des Lutherthums erst publicirt) mit denen so genannten Torgischen Artickeln zu conferiren seyn, als von vvellen sie fast gar nichts differiren, und vvellche ohne zweifel Lutherum zum vvrheber haben.

S. M.

(*) Memoratur a Celeb. Prof. Koelero in Fastis Vnivers. Altorf. ad A. 1719. & 1720. p. 91. sq. addito hoc elogio; in progr. laudari, allatis optimis testimoniis, Georgii March. Brand. Onoldini, curam atque providentiam in restauratione repurgatæ religionis Christianæ, qui hac de causa elogium Pii, Constantis, & Confessoris promeruit.

s. M. Layrizii præside Celeb. Iano Witteb. 1719. edit. Diff. de Articulis Suobacens. Hæc ille. Memini eruditi discursus, quem vocant, Academici, quem ante hos ipsos octo annos, in prælectionibus suis Theologicis de Symbolis Scriptisq; Symbolicis (*) Ven. Doctor meus, Dn. D. Pfizerus, Sacrorum Antistes nunc ad D. Ægid. Norib. meritissimus, de hoc argumento instituit, occasione procul dubio sumpta a Diff. laud. Iani & Layrizii de Artic. Suobac. quippe quæ paullo ante lucem viderant. Hoc enim lemma (**) discursus occasionem esse voluit: *De fundamento*

(*) Vtinam Commentationem hanc perspicuam doctamque, quam auditoribus suis in calamus tum dictavit, uberioribus annotationibus sine dubio interim ab ipso viro Celeb. locupletatam, in publicam ipse ederet lucem; eam enim inter sua MSta referri passus est in vita sua, vitis Theol. Altorf. a Ven. D. Zeltnero editis, inserta, p. 511.

(**) Quod ex §. xxxv. Sect. II. Historicæ, Commentationis Pfizerianæ, quam ex ipsius dictantis ore calamo excepi, & MStam servo, transcribere iuvat. Præter modica enim Prolegomena, tribus eam sectionibus comprehensam voluit, quarum contenta ipsis Ven. Viri

mento Aug. Conf. consignanda, articulis septendecim, an Torgaviensibus, an Suobacensibus, lanus () & Layrizius (**)* Wittenbergæ peculiari disquisitione egerunt. Dolet mihi, quod his ipsis dissertationibus nunc quidem potiri nequeam; facere tamen non potui, quin lecto-

Viri verbis, pace quidem eius, ex Proleg. repetere hic publice liceat: „ Nobis, inquit, „ constitutum est, de Symbolis Librisque „ Symbolicis tum aliorum cœtuum, tum no- „ stri cum primis purioris, ita commentari, „ ut Ima SECTIONE LOGICO-CRITICA, de ge- „ nuino Symbolorum, & Librorum Symbo- „ licorum conceptu, tum nominali, tum rea- „ li, sumus solliciti; deinde IIda SECTIONE „ HISTORICA præcipua ex antiquiori & recen- „ tiori Historia, Confessionum publicarum „ colligamus exempla, & speciatim Libro- „ rum nostrorum Symbolicorum, tum omni- „ bus Ecclesiis Evangelicis communium, tum „ huic vel isti propriorum, occasiones & cir- „ cumstantias enarremus; Denique IIItia „ SECTIONE THEOLOGICA, de eorundem au- „ ctoritate, iustoque pretio, subiunctis quæ- „ stionibus controversis huc pertinentibus, „ breviter differamus. „

(*) Resp. M. Layrizio, 1719.

(**) Eodem anno, Præf. M. Layrizio, Resp. Scheufflero.

lectores ad illos remitterem, quoniam easdem historiae huic minime omnium silentis, & hoc ipso die XIV. Iunii, inde a ducentis annis memoria recondenda, egregie inservire, ex allatis didici citationibus.

Supplet tamen nonnihil apud me hunc defectum luculenta oratio Rentschiana, cuius recensenda supra me fecisse spem, recordor. Ecce integrum eius titulum: *IVBILÆVS BVRGGRAPHATVS NORICI*, hoc est: *Historia Reformationis Ecclesiastica, quam Sereniss. Princeps, DN. GEORGIVS, Cognomento Pius, Marggrafus Brandenb. Dux Iegerndorffensis & Burggraf. Norib. communi Statuum consensu, Anno MD XXVIII. suscepit, & Baruthi in Illustris Collegii Maiori Auditorio, sexto Cal. Aug. MD LXXVIII. solemniter Panegyri repetiit M. IO. GVOLF. RENTSCHIVS, Sereniss. Aulae ac Xenodochii Ecclesiastes, nec non Theol. Moral. Prof. Publ. Baruthi, praeo Ioh. Gebhardi, in 4. plagis tribus. (*) Memoriae sesquisaeculari Conventus Suobacensis destinaverat Rentschius hanc*

(*) Citat hanc orat. Feuerlinus in cit. program. in nota (c) addens, Seckendorffium ea in Hist. Luth. L. I. p. 241. usum esse. Equidem l. c. §. CXXXIX. nominatim Seckendorffius illam orationem

hanc ante hos ipsos quinquaginta annos
habitam ab ipso orationem: ita namque in
præmisso scribit programme: *Centesimus*
nunc & Quinquagesimus annus est, quo Evan-
gelica veritate illuminata hæ regiones Papæ ulti-
imum dixerunt vale. Cum in Suobacensi Con-
ventu anno post reparam humano generi sa-
lutem 1528. GEORGIUS PIVS Marggraf.
Brandenburg. &c. &c. Ecclesiasticam concor-
Tom. I. Fasc. IV. Ggg dianam

orationem non adducit, mentionem saltem
faciens dissertationis, a reverendo & doctis-
simo viro, Ioh. Wolffg. Rentschio, Ecclesia-
sta Byrutenfi, ad ipsum missæ; sed dubium
non est, quin eandem orationem innuat,
præsertim cum ea, quæ ibi profert Seckend.
in ea habeantur. Eiusdem denuo meminit L.
II. §. XLII. p. 121. add. 2. quem locum in in-
dice I. v. Rentschius, omissum esse, observo,
dignum tamen iudico, qui ad priorem, ibi
memoratum, referatur, ob singularia con-
tenta, quæ ex Rentschiana oratione, in hoc
posteriore loco Seckend. exhibet, quanquam
illum ad v. Georgius Marchio Brandenb. in
eodem indice retulerit, ubi & multa alia de
Georgio Pio iunctim sunt annotata, cum
quibus scriptores in Feuerliniano Programm.
laudati, inprimis Rentschius im *Brandenburg-*
gischen Ceder-Hein/ conferri merentur.

834 VII. *Brevis Commonefactio de Memor. Sacul.*
diam cum Noribergensi Senatu confirmavit, &
generalem Ecclesiae Visitationem decrevit. Quid
ipsum facturum fuisse, quaque animi læta-
bundi significatione optimo Numini grati-
as acturum, credibile est, si hoc ipso die XIV.
Iunii A. 1728. memoriam illius Conventus
non iam sesqui - sæcularem, sed bis - sæcula-
rem oratione celebrare debuisset. Æquum
ergo esse puto, benevolo lectori, illi certe,
cuius inprimis interest, talia memoria re-
petere, istam eius orationem, lectione, ut
arbitror, dignissimam, hoc præfertim tem-
pore recognoscendam commendari. Ne-
que enim in illa occurrunt, quæ trita &
omnibus cognita dudum esse, aliquis for-
te præsumat. Imo operæ pretium factu-
rus videretur, qui eam, ob raritatem & præ-
stantiam, integram hoc anno recuden-
dam susciperet, iis additis, quæ Ianus atque
Layrizius in Dissertationibus supra laudatis,
quadraginta post annos, de eodem argu-
mento præclare commentati sunt, etsi, de
quo superius dolere me memini, ad manus
nunc illas haud esse, ægre, ut par est, fero.

Cæterum cum non minima sit, quæ in
hoc ipso Conventu Suobacensi, cuius hoc-
ce anno memoria sæcularis redit, decreta
est

est Visitatio generalis Ecclesiarum; licebit hinc nobis facile lectori benevolo causam approbare, cur antecedentem a Ge. Voglero, ad Superattendentes Onoldinos, de solenni Eccles. Visitatione instituenda, circa finem A. 1534. exaratam epistolam, nunc quidem in medium produxerimus. Eius enim causam a priore Visit. 1528. suscepta, arcessendam esse, quivis intelligit. At vero susceptam esse, postquam in dicto sæpius Conventu Suob. decreta fuerat, vel ex Seckendorffio (*) constat. Hic enim cum de Conventu & articulis Suobacensibus verba fecisset, addit: *Visitationem inde, in Marchionis & Norimbergensium ditionibus, secutam, vehementer oppugnavit Episcopus Bambergensis, sed nullo effectus. Responsum tamen ei a Senatu Norimbergensi fuit, iuribus eius reformatione illa nihil decessurum esse.* Sed de huius quidem anni Visit. Eccles. satis nunc inter omnes constare, scimus. Secus se res

G g g 2 habe-

(*) Hist. Luth. L. II, §. XLII. Add. 1. p. 121. ad a 1528. & in vers. germ. Frick. L. II. §. LII. p. 915. ad eund. annum. conf. citatum Programma Feuerlinianum, ubi & in nota (h) ad Rentschii Brandenburgischen Ceder, Hein / p. 631. lectores ablegantur; & Zeltm. 1. citand.

habere videtur cum illa, de qua A. 1535. forte habenda, Ge. Voglerus Io. Rurerum (*) aliosque Theologos Anspacenses, sub finem A. 1534. in exhibita a nobis memorabili illa Epistola, quam sectio huius Fasc. sexta sistit, commonefecit. Vnde constitutum nobis est, D. v. in posterum hac de re nonnihil differere, ac Bernh. Ziegleri & Io. Rureri autographas ad Ge. Voglerum epistolas, huc pertinentes, huiusque ad hunc literas, proferre, aliaque connexa, utilitate forsitan non carentia, monere, ex quibus & lux accedet illis, quæ D. Zeltnerus (**) dubitanter dixit.

Nunc, ne fidem p. 8. datam deferere nos velle videamur, pauca dicenda nobis sunt de istis Theologis Onoldinis, quibus memoratam sæpe epistolam de Visit. Eccl. A. 1534. Ge. Voglerus inscripsit, nimirum de Bernh. Zieglero, Andr. Althamero, M. Sigmundo (forsan Simone) Schneuveisio & Ioanne Rurero. (***) De ultimo horum, nempe Ioh. Rurero, primo

(*) Vtrumque Conventui Suobacensi 1528. interfuisse, paullo post memorabitur.

(**) In Mauritii Helingi vita & fatis, §. XVIII. p. 32. in nota a)

(***) De SIM. SCHNEWEIS & JO. RURERO Biographi

primo loco differere iuvat, quoniam eiusdem ante hos ipsos ducentos annos magna fuit in Conventu Suobacensi auctoritas,

Ggg 3

magnaue

graphi, quotquot nobis evolvere licuit, silent. Nec nomina eorum occurrunt in nuper edito indice Theologorum Evangelico-Lutheranorum chronologico V. CL. Io. Ant. Strubbergii, Osnabrugensis. Merentur tamen ab oblivione vindicari, una cum ADAMO CANDIDO, Pastore Creilsheimensi, quem Rureri in Conv. Suob. Collegam ac fidum Parastatam fuisse, & verum Religionis candorem intermortuum pene revocasse in vitam, Rentschius p. 12. Orat. cit. refert, qui & addit, hunc Weissium sive Candidum Moguntia Creilsheimium venisse circa A. 1521. & A. 1534. ibidem finem vitæ fecisse, eumque a suspitione Crypto-Zwinglianismi liberatum esse a Seldio, (qui tum, cum Rentschius hæc scriberet, ipse Pastor & Decanus Creilsheimensis fuit,) in Hexaconthalitho Iacobæo. Sim. Schneweis successorem eius fuisse, puto, ut ex dicendis forte patebit. Idem Adamus Candidus interfuit quoque Conventui Augustano 1530. celebrato, uti apud Cœlestinum in Hist. Comit. Aug. T. IV. folii 134. altero latere col. a lego, ex quo id etiam Ven. Frickium in Hist. Luth. Seck. L. II. §. 87. p. 1108. annotasse video; quanquam duodecim ultimas huius p. 1108. lineas uncinulis

magnaue merita. Quoniam tamen & ipse
 GEORG. VOGLERVS ibidem præsens fuit, au-
 diemus, quæ Rentschius l. c. p. 14. de eo scri-
 pserit: *Ex Politicorum cætu, inquit, compa-
 ruit Vir de universa Republica meritissimus,
 Georgius Vogler, cuius denuo non sine honoris
 præfatione mentio facienda est. Qui non minus
 in rebus civilibus prudentiam, ac in summis
 illorum temporum discriminibus miram animi
 magnitudinem, quam in re sacra pietatem in-
 fucatam, & zelum Christiano homine dignum
 ubique ostendebat. Comitabatur summum virum*
 Wolff-

cinulis inclusas esse, ut alibi factum est,
 oporteret, cum apud Seckend. L. II. §. 72. p. 189.
 col. a. ab init. non reperiantur nomina illa
 Doctorum Orthodoxorum a partibus Prote-
 stantium, qui in Comit. Aug. fuerunt, quæ ex
 Coelestino l. c. Frickius suæ versionis, equidem
 consilio minime illaudabili, inseruit. Ipse ego
 ad manus habeo MS. Io. Brentii epistolas, ex
 Comitibus August. 1530. scriptas, in apographo
 vetusto, quibus inter alia hæc sunt præmissa:
 Herkog Jorg Marggraff von Brandenburg
 hat gehabt (subintellige auf dem Reichs. Tag zu
 Augspurg) D. Joh. Brenken / Prediger zu S.
 Hall. D. Adam Weyß Pfarherr von Creilß-
 heim / Johann Kurrer Prediger zu Onolzbach /
 Martinum Meglin Pfarherr zu Rikingen.
 conf,

Wolffgangus Christophorus ex generosa & perantiqua Wisenthauensi familia, Praefectus seu Capitaneus Suobacensis. Hoc elogio merita Vogleriana, quibus 1528. insignis in Conventu Suobac. fuit, post 150. annorum decursum condecoravit Rentschius. Agedum proferemus aliud, non minus ponderosum, quod hoc ipso Anno 1528. M. Aug. paullo post finem Conventus illius, publice eidem viro praestantissimo Andreas Althamerus Brenzius dedit, in dedicatione ad Georgium, March. Brand. Onoltzbachii dicto mense & anno scripta, & parti secundæ Diallages,

G g g 4

i. e.

conf. Meglini huius epistolam ex Comit. Aug. 1530. d. 21. Aug. scriptam ad Consul. & Senat. Kitzing. in fortges. Samml. 1720. p. 531. sqq. cuius etiam supra p. 808. mentionem inieci. vid. & Seckend. vers. germ. p. 1108. & Cœlestinus l. c. Ex Brentii literis MS. ad Io. Hensmannum, V. D. M. Suevo-Halensem, collegam suum, feria 6ta post Jacobi 1530. ex Augusta Vind. scriptis, discō, Adamum Weissium vel Candidum eodem die Augusta discessisse: Parochus Crelsheimius, ait, hodie a nobis „ ad Ecclesiam suam discessurus est, ob corporis imbecillitatem, qui ad te mittet scriptum Lutheri ad Cardinalem Maguntinum. „ Forte de Adamo Candido plura leguntur in Jani & Layrizii Diss. de Artic. Suobacensibus.

840 VII. Brevi Commonefactio de Memor. Secul.
i.e. Conciliationis Scripturarum (Norimb.
1528. 8. edit. de qua dedic. & editione vid.
Relatt. Innoc. 1713. p. 737. sq.) præmissa.
A te nunc Princeps (ita scribit de Georgio
March. Brand.) *alor, ideoque æquum erat, meos*
labores tuæ Amplitudini offerre — Cum videam
te præ multis Germaniæ Principibus pietati stu-
dere, non habita minarum quorundam furiose
furientium ratione: quos dominus nondum il-
luminavit, & ad verbi sui cognitionem perdu-
xit. Tu vero strenue curas, ne foveas idolo-
latrîam, & pestiferos quosdam cerimoniarum
abusus: unde etiam adhibes operam, ut habeas
a consiliis rectos, sapientes, prudentesque, ne qua
parte desis officio pii Principis. Laudo igitur
candorem tuum, & precor tuam Magnanimi-
tatem, ne patiaris te avelli a promovenda pieta-
te. Habes qui te excitant, magni spiritus, &
stupendæ prudentiæ viros, Generosum & no-
bilem virum Ioannem Schwarzenburgeñ.
Georgium Voglerum, homines pietatis spe-
ctatæ, qui ambo ex æquo student, ne istoc tempore
periculoso Sathan regnet ubique, orant, legunt,
consulunt, suadent, impellunt magno can-
dore, & simplicitate: quos non vulgares patro-
nos meos in domino suspicio, ea qua decet vene-
ratione. Precor igitur Celsitudinem tuam, ut
pergas

pergas, velut cœpisti, promovere pietatem, & rempublicam Christianam. Dominus adsit operi tuo, benedicat tibi, & custodiat te in omni tempore. Amen. Onoltzbachii. Mense Augusto. Anno a Christo nato. M. D. XXVIII. Consulto locum huncce, ante hos ipsos ducentos annos scriptum, & præter Vogleri encomium etiam Pii Georgii March. Brandenb. laudes, ob institutum aliquot septimanis ante Conv. Suob. quo & sine dubio Althamerus respexit, complectentem, produxi integrum, cum ista dedicatio in aliis illius libri editionibus, v. g. in illa de A. 1534. quam p. 789. excitavi, omissa sit. Egregie vero piissimus Princeps his Althameri, Theologi Anspacensis, Christianis adhortationibus, in promovenda Relig. Evang. & pietate, locum deinceps dedit, quod in vulgus notum est, & Seckendorffius, in indice I. Hist. Luth. voce GEORGIVS, compluribus locis docet, adductisque optimorum Scriptorum testimoniis uberius confirmat aliquoties iam laudatum cel. Feuerlini Programma de hoc ipso Georgio March. Brand.

Quem adducto loco Althamerus laudat generosum atque nobilem virum IOANNEM SCHWARZENBURGENSEM, suspicatus statim
eram

cram, non alium esse ab illo Ioanne, Barone de Schwarzenberg, cuius meminit Christ. Schlegelius, (*) quemque Episcopi Bambergensis, Wigandi, (**) e nobili de Redwitz familia oriundi, Aulæ Magistrum fuisse, & Luthero haud obscure favisse scribit, allegatis hanc in rem literis Lutheri ad ipsum Baronem a Schwarzenberg, T. II. Altenb. fol. 221 exstantibus. Qua in coniectura confirmatus sum ab Ill. Seckendorfio, (ex quo sua hausisse video Schlegelium,) quia aliquoties de illo egregio Barone agit in Hist. Luth. vid. Indicem v. Schwarzenberg. Ex locis in indice citatis

(*) In Observationibus in vita Io. Langeri, primi Superintend. Coburg. §. XII. p. m. 24. edit. Gothanæ 1724. 4.

(**) Illum primum, cum lux doctrinæ Evang. Bambergæ etiam fulgere inciperet, moderatum extitisse, & Bullam Pontificiam Leonis X. M. D. XX. in Diœcesi sua publicare pariter reclusse, tradit Schlegelius l. c. Quæ verba non ita capienda sunt, ac si Wigandus A. 1520. Bullam publicare noluerit; Wigandum enim ab A. 1522. usque ad A. 1557. Episcopatu præfuisse, tum aliunde, tum ex D. Zeltneri notis ad §. VIII. factorum & placitorum Pauli Sautensack / Fanatici Noribergensis, p. 60. sq. constat.

citatis, aliquot obiter hic proferri, lectoribus non ingratum erit, ad illustrandum elogium, quod A. 1528. adeoque ducentis ab-
hinc

stat. Sed intelligenda sunt de Bulla notissima Leonis X. P. R. A. 1520. in Germaniam missa, qua Lutheri doctrina tanquam hæretica damnatur. vid. Seckend. ad illum annum, & Frickius in vers. germ. p. 274. seqq. Ast mox recessit ab ista sua moderatione (ab ipso quoque Luthero T. II. Altenb. f. 221. laudata, vide Seckend. L. I. §. 132. p. 224. b.) Wigandus, cuius nuper admodum Sententiam (alicubi certe nimis obscure A. 1524. scriptam) contra Præpositos Nürmbergenses Ge. Besslerum & Hectorem Bemerum, ac Wolffg. Volbrechtum, ibidem Priorem Augustinensem, ex reliquiis MSS. Spalatinianis, exhibuit Cl. Kappius in Spicilegii documentorum, ad Reform. Histor. pertinentium, P. II. p. 633. sqq. ad quem ipsum locum non incongruum fuisset, annotari memorabilem illam relationem Seckend. in Hist. Luth. L. III. §. LXI. p. 169. sq. edit. Lat. & p. 1634. sqq. vers. Germ. quemadmodum idem Episcopus cum Noribergensibus transegerit, litemque diu agitatam finiverit. Debeo hunc locum laudato Zeltnero l. c. p. 61. coll. p. 8. sqq. 59. sqq. & p. 2. eiusd. Vitt. Theoll. Altorf. conf. &, si placet, Fasc. II. Syllog. nostræ, p. 425. sq. Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

hinc annis, illi tribuit Althamerus, & memoriam huius viri eximii sæcularem non nihil recolendam. Primam eius mentionem ad A. 1522. L. I. §. cxxxii. p. 224. b. Seckendorffium perspicio fecisse his verbis, ipsi perquam honorificis: *In Franconia, inquit, IOANNES BARO SCHWARZENBERGIUS, (quæ familia inter equestres a multis seculis splendidissima, dudum in Baronum & Comitum, nuper etiam in Principum ordinem evecta fuit. conf. ad hæc Seckend. verba Lexic. Histor. Univerf. T. IV. p. m. 329. edit. Basil.) aula Bambergensis Magister, vir erat non indoctus, scriptisque quibusdam clarus, & Luthero favere cœperat, sed ita, ut nondum omnia eius dogmata probaret. Huius literis Lutherus mense Septembr. (vid. Tom. II. Altenb. f. 221.) respondens, inter alia laudat moderationem, Episcopi Bamberg. & parci petit intercessione Baronis, Pastori Coronacensi, qui uxorem duxerat. &c. Allatum modo Seckend. locum, facta simul Schwarzenbergii mentione, citat Zeltnerus in allegata vita Lautensackii, p. 59. in notis ad §. VII. Idem Seckend. l. c. f. 259. ad a. 1523. f. 289. ad a. 1524. f. 316. ad e. a. meminit Schwarzenbergii, & cit. f. 316. ad a. 1524. ait, eum
filiam*

filiam ex cœnobio retraxisse, & magnum inde a Luthero præconium esse meritum, ut constet ex epistola ad eum, d. 21. Dec. h. a. scripta, quæ legatur T. II. Altenb. f. 515.

Ad a. 1528. (eundem scil. quo Althamerus ad March. Georgium de Io. Schwarzenburgensi & Ge. Voglero tam honorifice scripserat,) idem Illustris Lutheranismi scriptor de Io. Schwarzenbergio loquitur. Postquam enim L. II. §. XLII. Add. II. f. 121. sq. de Conventu Suobacensi, aliisque Georgii March. Brand. negotium Relig. spectantibus institutis, deque eiusdem cum Electore Saxoniae per literas & legatos susceptis in eadem causa deliberationibus dixisset, hæc tandem refert: *Missus erat mense Februario* (scil. a. 1528.) *Onoltzbachium ab Electore Eberhardus von der Tann* (*) : *cum hoc, ut ex eius relatione percipitur, Marchionis absentis nomine egit Iohannes a Seckendorff, presente IOHANNE a SCHWARZENBERG BARONE, Vito a Lentersheim & GE. VOGLERO, Præfecto Cancellariae (Cantzley-Verweser.)* Hæc ille.
Elias

(*) Eadem ex Seckend. fuscè repetit, & NB. haud pauca de CONVENTU SUOBACENSI, A. 1528. habito, narrat Schlegelius in vita Io. Langeri, §. XLIV. p. 83. sq.

Elias Frickius in vers. germ. Histor. Luther. Seckend. ad e. a. Lib. II. §. LII. p. 917. de hoc Electoris Saxoniae legati cum consiliariis Georgii March. habito colloquio, agit, sed nomina eorum, adeoque nec Schwarzenbergii, haud commemorat, qui tamen tribus prioribus, a nobis ex Seckend. adductis, locis, huius Baronis meminit, p. 528. 565. & 670. Sed p. 917. ad 1528. & p. 1793. ad a. 1539. quibus in locis Seckendorffius denuo de Schwarzenbergio scripsit, Ven. Frickius nomen eius omisit, uti de postremo hoc loco paullo post dicemus.

Redeundum nunc est ad locum paullo ante ex Seckend. ad a. 1528. prolatum, ubi *Ioh. Schwarzenbergii & Ge. Vogleri* simul iniicit mentionem, pari fere ratione, ac Althamerus l. c. Georgium March. compellans, eorum nomina ita coniunxerat: *Habes, qui te excitant, magni spiritus, & stupendæ prudentiæ viros, Generosum & nobilem virum IO. SCHWARZENBURGEN. GEORGIUM VOGLERUM, homines pietatis spectatæ, & reliqua, quæ supra ex eo transcripsimus. Hæc vero verba ideo repetimus, ut lectoribus coniecturam nostram clarius nunc expendendam demus, qua probabile nobis fit,*

fit, Io. Schwarzenbergium, Aulæ Bambergenſis antea Magiſtrum, non alium eſſe ab hoc, quem Anno 1528. Andr. Althamerus, Theologus Onoldinus, & diu ſatis poſt ipſum, Ill. Seckendorſius ad eund. annum ita commemorarunt, ut ex verbis ipſorum appareat, Io. Schwarzenbergium deinceps Onölbachium conceſſiſſe & Georgio Br. March. ſua addixiſſe & commodaiſſe officia.

Supereſt adhuc unicus locus in Luthera- niſmi Hiſtoria Seckendorſiana, in quo no- men *Ioannis Baronis a Schvvarzenberg* legitur, quem tamen, cum in indice citato male ſit indicatus, neque in erratorum elencho emendatus, non niſi multo ſtudio reperire potui. Scilicet ablegatur ibi lector ad L. III. §. LXXIV. n. 16. Primus & ultimus nume- rus recte ſe habet; ſed in medio vitium hæ- ret, & pro LXXIV. levi transpoſitione LXXVI. legendum, dictuſque locus novem foliis verſis, quærendus eſt, ſcil. p. 248. ad a. 1539. Hic cum Seckendorſius verboſe excerptiſſet præſtantiſſimum D. Mart. *Lu- theri de Conciliis & Eccleſia* A. 1539 a Io. Luff- tio, in 4t. excuſum librum; factum eſt, ut præeunte Luthero, Io. Schwarzenbergium etiam commemoraret. In lemmate 16.
enim

enim, ubi Lutherum optasse legitimum concilium, ostendisset, hæc de Luthero scribit: *Suadet, ut ex omnibus regionibus seligantur viri solide in sacris literis eruditi, quibus gloria Dei, fides Christiana, & salus Ecclesie atque animarum, cum pace orbis terrarum, curæ & cordi sit; adhibendos etiam esse quosdam ex laicis prudentes & probos, qualem fuisse ait IOH. BARONEM a SCHWARZENBERG, de quo alibi dictum est. Sufficere posse existimat trecentos, &c.* Hæc Sekendorffius, qui in postremis his verbis ad ea loca respicere lectores iubet, quæ supra ex eodem partim transcripsimus, partim excitavimus. Recensuit ille dictum Lutheri librum, quem tamen, forte præter meritum, libellum vocat, ex editione, quæ habetur in Tom. VII. Altenb. a fol. 236. ad 295. ad quam Ven. Frickius etiam suam eius descriptionem (p. 1785. sqq. vers. germ. Hist. Luth. Seck. extantem) adornasse videtur: qui tamen p. 1793. allatam modo ex Seckendorffio Lutheri sententiam ita pro scopo suo expressit, ut nonnulla, uti in tota recensione, ita hic quoque (id quod supra innuimus,) omitteret. En verba Frickiana, vel potius Lutheri ipsius: *Man solte aus allen Landen fordern*

fordern recht gründlich in der Schrift gelehrte Leute, die Gottes Ehre, den Christlichen Glauben, die Kirche, der Seelen Heyl und der Welt Friede mit Ernst meyneten, darunter auch etliche verständige vom weltlichen Stand, und wäre überall an 300 genug. Ad manus mihi est prima huius tractatus Lutheri supra memorata editio, (quales autographorum nomine Hardtiana compellatione vocari constat.) Ibi in litera X. extrema, (*) sequentia lego, quorum partem ex Frickio modo ante dedi: Man müste aus allen Landen fordern die recht gründlich gelerten Leute in der heiligen Schrift, die auch Gottes ehre, den Christlichen glauben, die Kirche, der seelen heil, und der vvelt friede, mit ernst und von herzen meineten, Darunter etliche von vveltlichen stande, (Denn es gehet sie auch an) die auch verstendig und trevuhertzig vveren. Als wenn Er HANS von SCHWARZENBERG lebete, dem wüste man zu vertrauen.

Tom. I. Fasc. IV. H h h trawen

(*) Numeri enim paginis nulli sunt impressi, constatque liber ex I. Alph. & 4. plag. En titulum eius: Von den Conciliis und Kirchen. D. Mart. Luth. Wittenberg / 1539. 4. In fine hæc extant: Gedruckt zu Wittenberg durch Hans Lust, M. D. XXXIX.

trawen, oder seines gleichen, und vvere gnug,
wenn jr vber alle dreyhundert vveren, aus-
erlesene Leute, da man Land und Leute auff-
setzen möchte, etc. Non metuo, ne lecto-
rum ingratiis integer hic locus productus
a me sit; testimonium enim hoc ita est
comparatum, ut facile inde pateat, quan-
tum Megalander noster Nobilissimo illi
Viro tribuerit, quem & binis dudum ante
literis, quarum superius fecimus mentio-
nem, ornavit. (*) Dicta vero Lutheri verba
innuere

(*) Priores Lutherus ad Schwarzenbergium A.
1522. dedit, quas Seckend. in Indice III. qui
Scripta Lutheri per annos recenset, ad e. a.
num. 29. in T. II. Altenb. p. 220. extare scri-
bit. Easdem Frickius im Register der Schrif-
ten und Werke Lutheri, p. 2764. ad e. a. com-
memorat, illasque reperiri ait in eodem T. II.
Altenb. p. 220. & in Tomo I. Isleb. f. 118. (In
T. I. Isleb. n. 17. Epistolam ad Ioannem Baro-
nem de Schwarzenberg contineri, confirmat
quoque S. R. Abbas Io. Fabricius in Hist. Bibl.
suæ P. I. p. 465. ubi Tomos duos Lutheri Opp.
germ. qui Islebiæ prod. recenset.) Quando ta-
men ibid. Frickius lectores ad L. I. §. 131. vers.
suæ germ. Hist. Luth. Seck. remittit, ubi scil.
huius epistolæ ipse fecisset mentionem; pace
viri

innuere videntur, Schwarzenbergium iam tum in vivis esse desiisse; saltem Lutherum dubium fuisse, indicant, fruitusne tunc adhuc vitali aura fuerit, nec ne? D. Ge. Coelestinus in Historia Comitiorum A. M. D. XXX. Augustæ celebratorum, T. IV. f. 130. b. exhibet Catalogum Georgii March. Brand. Consiliariorum & Aulicorum, qui celebri illi conventui interfuerunt. In iis etiam occurrit *Fridericus, Dynasta a Schvartzenberg*. Qui num frater, vel filius Ioannis nostri fuerit, an ipse Ioannes, quem A. 1528. Onolzbachii iam fuisse, supra ostendimus, hic intelligatur, ignorare nos fatemur. Filiam certe habuisse Ioannem, item ex superioribus constat, ubi Filiam cum suam

Hhh 2

ex

viri Ven. mendum ibi latere, indicamus; cum §. 133. præstitum id ab eo fuerit. Et in hoc ipso §. 133. p. 528. citatur T. II. Altenb. p. 120. sed p. 220. extare Seckend. ait. Alteram Lutheri ad Schwarzenb. epistolam Tom II. Altenb. f. 515. haberi, idem Seckend. in laudato Indice III. ad a. 1524. n. 45. docet. Eadem in suo indice ad e. a. confirmat Frickius, addens, reperiri eam quoque T. I. Isleb. f. 185. (quod & Io. Fabricius l. c. p. 466. ad a. 1524. n. 4. indicat.) Allegat ibid. Frickius L. I. §. 162. operis sui, paullo ante laudati; sed §. 164. (p. 670.) citare debuisset.

ex coenobio retraxisse, p. 844. Seckendorffio teste, probatum dedimus.

Scripta hæc a me erant, paucis exceptis, & typographo tradita, cum forte in Cel. Krausii præfat. ad Nova Lit. 1727. legerem, (*) de Io. Schvuartzenbergio nuper aliquid Cl. Io. Frid. Christium elucubrasse. Cupidus evolvo indicem, v. *Christ*; remittor ad p. 502. ubi lætus deprehendo, virum illum elegantissime doctum de IOH. SCHWARTZENBERGIO, viro pacis pariter atque bellicis artibus insigni, commentationem (**) edidisse. Eodem tempore incidit in manus meas eiusdem Christii Specimen III. Noctium Academicarum, (de quo infra in Novis Liter. paucula dicentur,) ubi in Observ. XVIII. §. VI. p. 251. ex Camerarii quodam libro Hermannii Com. a. Nuenar epitaphium

(*) In folii decimiquinti altera pagina.

(**) A. 1726. m. Sept. Halæ Sax. in 4t. plag. 3. additis binis figuris, ære expressis. Laudatur eadem in Novell. Excerptis Coburg. 1726. p. 248. sq ubi Cel. Christius adiecisse dicitur Io. a Schwarzenberg, Nobilis quondam Viri in Franconia, iconem, quam ipse Christius ad exemplar celebris olim pictoris Alberti Düreri in æs inciderit.

phium exhibet, addens, ex eodem se etiam *Ioh. Schvvarzenbergici* & *Hutteni* epitaphia dedisse. Hanc ergo commentationem Christianam omnino adeat, qui plura de hoc Barone scire gestierit.

Sed e diverticulo in viam redire tandem decet, cum ob *Georgii Vogleri* memoriam, hanc de *Schvvarzenbergio* digressionem interfertam esse, facile pateat, occasione ab *Althameri* præconio, quo utrumque ornatum olim voluit, ultro suppeditata. Idem *Andr. Althamerus* A. 1526. d. 3. Oct. *Ge. Voglero*, quem *Casimiri March. Brand. Secretarium Onoldinum* vocat, tractatulum de Sacramento Corp. & Sang. Domini nostri Iesu Christi (*) inscripsit. Vidi quoque in *Herm. von der Hardt* T. K. antiq. liter. monum. p. 272. eiusd. *Althameri* Concil. locorum Scripturæ, qui species tenus inter se pugnare videntur, editionem *Norimb. de A. 1530. 8. (**)* commemorari,

Hhh 3

quæ

(*) Von dem hochwürdigen Sacrament des Leibes und Blutes unsers Herrn Jesu Christi / wider die irrigen Geister / so uns das Nachtmal des Herren zu nichtigen. in 4to. 3. Bogen. vid. *Unsch. Nachr.* 1713. p. 735. sq.

(**) Aliarum editionum ibidem 1528. 8. & 1534. 8. excusarum, supra p. 839. 840. & p. 789. 841. fecimus mentionem.

quæ ad *Ge. Voglerum*, *Georgii March. Brand. Archigrammateum*, directâ sit. Eandem editionem, Hardtio teste, adduci lego in Relatt. Innoc. 1715. p. 88. facta hac ipsa *Georgii Vogleri* mentione. Illo ipso A. 1530. Vinc. Obsopœum, qui Onoltzbachii scholam habuit, ad *Ge. Voglerum Brand. Cancell. epistolam*, Marco Heremitæ præfixam, dedisse, ex Maittairii Ann. Typ. T. II. p. 388. coll. p. 749. observavi in Sylloges huius Fascic. II. p. 402. sq Binas dedicationes Althamerianas, cum hac ipsa Obsopœi, mihi haud ingratas fore, si quis me iis beaverit, ex iis, quæ in Fasc. III. p. 535. & 567. dixi, coniecere licet. Denique *Ge. Voglero* A. 1532. d. 12. Octobris, nuncupasse perspicio suam Ioan. Brentii in Evang. Iohannem Commentarii versionem germanicam (*) *Hiobum Gast*, hoc præmisso elogio: *Dem Erbaren vnd Hochachtbaren Georgen Vogler, der Durchleuchtigen Hochgebornen, meiner gnedigen Fürsten vnd Herrn*

(*) Est mihi ad manus editio, hoc tit: *Der Evangelist Johannes Aufgelegt durch D. Iohannem Brentium. Verdeutschet durch Hiobem Gast. M. D. XXXIX. 8.* in fine legitur: *Getruckt zu Hagenaw durch Valentinum Kobian / Anno 20. 1539.*

Herrn Der Marggraue zu Brandenburg Cantz-
ler zu Onoltzspach. Dedicationis finis hic est:
Datum am S. Thomastag, Anno M. D. XXXII.
den XII. Octobris. E. A. vwilliger Hiob Gast. (*)

H h h 4

Obiter

(*) Videtur mihi Hiobus Gast, ut hunc Com-
ment. Brentii in vernaculam nostram trans-
funderet, commotus esse elogio isto, quod
illi tribuit ipse b. Brentius noster, in fine de-
dicationis, qua hanc ipsam Exegefin suam in
Evang. Iohannis, Haganox, per Ioh. Secerium
An. M. D. XXVII. 8. excusam, fratribus suis
in Creichgoia Christum synceriter & constan-
ter prædicantibus nuncupavit. En dedic. clau-
sulam: „Valete in Christo, ex Hala Suevo-
rum Calen. Martiis, Anno XXVII. Salu-
tant vos diligentissime, Iohannes Isenman-
nus Symmystes noster, in Domino fidelis „
(vid. de eo supra p. 839.) & HIOB GAST, „
amoenissimi ingenii homo, literis & pietate „
clarus, & alii nobiscum Christum prædican-
tes. „ Hactenus Brentii verba. Eiusdem
HIOBI GAST ad Ioan. Stiglerium super con-
troversia rei Sacramentariæ, 27. Nov. absque
anni indicio, (quem tamen 1525. esse, facile
intelligitur,) exarata epistola legitur in illa
editione Syngrammatis Suevici, quæ Norim-
bergæ, ex officina Gabr. Hayn, M. D. LVI. 8.
prodiit, lit. E. 7. 8. Integer huius editionis ti-
tulus exhibetur in Relatt. Innoc. 1713. p. 736.
Variæ

Obiter observo, hunc ipsum Hiobum
Gast Io. Brentii Comment. Germ. in Eccle-
siastem

Variae accessiones in eadem habentur, quæ
in illa editione Syngram. Suev. quam Petrus
Brubachius Francof. ad M. 1561. 8. impressit,
frustra quærentur, ubi & nec dicta Hiobi
Gast epistola reperitur, & in titulo male
A. 1526. legitur, constat enim, A. 1525. Syn-
gramma illud exaratum esse; qua de re suo
tempore & loco fusius agemus. Vbi degerit
cum Hiobus Gast, cum epistolam illam A. 1525.
scriberet, & cum Brentiano encomio A. 1527.
ornaretur, exploratum non habeo. A. 1528.
vero Pastor Cadoltzburgensis fuit, sub ditione
March. Brand. Onold. C. E. Nigrinus p. 22.
des kurzen Entwurffs des preißwürdigen Fran-
ckenlands / Nürnberg 1673. 12. hæc habet:
Cadolzburg / ist ein Marggräfisch-Ohnsbachisch
Schloß / Haupt, Amt und Dorff. Amici be-
neficio possideo libellum, paucis hodie cogni-
tum, & Anno 1528. aliquot saltem mensibus
post Conventum Suob. ad Georgium March.
Brand. ab Hiobo Gast scriptum, quem & ob
eandem memoriam sæcularem excitare pau-
cis volui; Titulus ille est: Gründliche Ant-
wort und freystige / mit heyliger Göttlicher ge-
schrifft Ablehnung / auff etlich gschrifft drey
Artickel Christlich leer und wesen betreffend /
des Probst zu Langenleen / (oppidulum est tri-
bus miliaribus Norimberga distans, sub eadem
ditione

fiastem Salomonis, Haganox 1528. editum,
latinitate donasse, ibidemque eodem anno
excudendum curasse, si fides habenda Chri-

H h h 5

stoph.

ditione March. Brand. Onold. vid. Nigrinus
l. c. p. 48.) an den durchleuchtigen hochges
bornen Fürsten vn̄ herrn / herrn Georgen /
Marggrauen zu Brandenburg 2c. **Durch**
Hiobem Gasten Pfarher zu Cadolzburg.
Anno M. D. XXVIII. Menſe Novemb. Quin-
que philiris absoluitur, & forma octuplici
typis est exscriptus. Auctoritate & iussu ipsius
Georgii March. Brand. auctor ad hunc libel-
lum scribendum se impulsus esse, in fine eius
diserte scribit. Notabilia sunt verba fol. 3.a.oc-
currentia: Nu wollen wir das faren lassen/ vnd
im namen Christi zum schwerd greiffen / wider
disen nicht sehr grauffamen noch forchtwirdigē
Goliad zu kempffen / vnd seinen tandt den er-
sten artickel/ des sacraments betreffend / herken-
hafft angreyffen / vnd in krafft des almechtigen/
gewaltigklich stürken / vn̄ E. F. G. sampt irem
gepiet vn̄ fürstenthumb zu manlichem herken
vnd erhaltung in bestendigkeit erklänter
vnd angenumener warheit / in schuß vnd
schierm des ewigen barmherzigen Gottes be-
solhen haben vntertheniglich. etc. Eadem fere
in duabus ultimis paginis repetit, hanc sub-
iiciens clausulam: E. F. G. gang ergebner un-
tertheniger Hiob Gast.

stoph. Hendreichio in Pandectis Brandenb. p. 725. col. a. voce: Brentius. Idem p. 724. col. b. de sacris Brentii in Evang. Lucam laboribus, non unius generis, agit, quorum quosdam Halæ Suev. A. 1537. 1538. 1540. prodiisse ait. Sunt mihi variæ epistolæ Io. Brentii ad Ge. *Voglerum* avtographæ, & huius ad illum; quas alibi omnes luci nos fideliter reddituros spondemus, cum in iis insint, quorum publicatione non plane nullas a multis gratias inituros nosmet speramus. Nunc partem saltem unius a *Voglero ad Brentium* die Mercurii post ferias Simonis & Iudæ Apostolorum, Anno M. D. XXXVII. scriptæ proferimus *epistola*, quam ab eadem manu, amanuensis scil. Vogleri, exaratam esse, videmus, qua eiusdem de Visit. Eccl. epistolam, quam sectione VI. dedimus, scriptam esse, p. 787. monuimus. Sed & hanc epistolam Voglerus recognovit ipse, & extrinsecus sua manu hanc fecit rubricam: *Mein Antwort an Herr Johann Brentzen/ uff sein dedicirte Homelias, in halben tail des Evangelisten Lucæ, samt ainem verdeckten verguldtten Trindtgeschirrlein um XXIJ. Gulden/ 1537.* Fuit vero tum Winshemii, cum hancce scriberet

ret

ret epistolam, uti ex subscriptione liquet.
En tibi partem illius priorem, omiſſis non-
nullis lineis, quæ illam præcedunt:

Ex literis Ge. Vogleri ad Io. Brentium.

Besonder günstiger lieber Herr. Für beede
schreiben, am datum in die Mathei Apostoli,
vnnd Montags nach Dionisi, nechst verschie-
nen, hab ich sambt Euren Homelias jnn den
halben tail des Evangelisten Luce, mir Armen
gesellen dedicirt, alles Inhaltz vernomen. Vnnd
vvievvol mir solich Dedication zue höchstem
(vnnd doch meinenhalb zue ganz unvvirdigen)
Lobe Raicht, trag ich doch derselben darumb be-
schvverden, das ich dagegen kein Vergleichung
zethon vvayß. Dann ob Jr vvoll mit solichem
gar kain gegenvererung sucht, vvie auch auß
dem erscheint, Das Jr mir armen gesellen solich
köstlich buch zuschreibt, do Ir euch keine Wi-
dervergeltung zu versehen habt, vnnd doch ge-
melt (gleichvvoll in allvveg unrvergeltlich) Buch
grossen Herrn het dedicirn, die euch vviederumb
reiche vererung heten thon mögen, So er-
kenn ich doch das mir gegen Eurm so hoch-
günstigem erzaigen, mer dann mein vermö-
gen eraicht, ze thon gebüret. Ir hetet mir
auch kain höher lobe in eur Dedication geben
können, dann das ich euch guten vvillen er-
zaigt,

zaigt, vnnnd Mir andere frome Kirchendiener
 solle haben bevolhen sein lassen, mit ermanung
 solichs noch ze thon &c. Got vvolte das ich
 soliches lob in der that vvarmachen möchte,
 dann das vver mir lieber, dann aller vvelt zeit-
 licher Rumme, Auch gewißlich nichts anders,
 dann das ich mich also gegen vnserm Herren vnd
 Hayland Ihesu Christj verhalten hete, vnnnd
 noch hielte, vwie dann der Herr selbst sagt,
 vvas man solichen seinen getreuen dienern, ja
 den vvenigsten aus den seinen, das thue man
 Ime selbs. Das billich alle die Cristen sein vvol-
 len, raitzen vnnnd verursachen solt, euch vnnnd
 andern rechtgeschaffen dienern seiner hailigen
 Christlichen kirchen, nichts anders dann alle
 ere, liebs vnnnd guts, mit der that vnnnd rainem
 hertzen zu erzaigen, vnnnd das nit allein ich,
 Sonder meniglich dasselbig getreulich thue, dar-
 umb vvollen vvir alle Got vnsern himblischenn
 Vater, durch den herrn Christum, on vnderlas
 vertreulich bitten, dann on sein gnade können
 vvir gar nichtz thon, noch vil vveniger ain
 solich kostlich vverck, das aller heuchler ver-
 mainten gotsdienst vbertrifft, volbringen, Aber
 mit gotlicher hilffe, vwill ich eur Cristlichenn
 vermanung ingedenck vnd derselben zu vol-
 gen, meins besten vermögens gestiffen sein.
 Hastenus Vogleri ad Brentium verba.

Ad extremum memorare hic iuvat, scriptum illud *Martini Meglini* ad Georgium March. Brand. A. 1529. Norimb. 4. impressum, cuius nobis copiam fieri, supra p. 808. exoptavimus, & in quo elogium Ge. Vogleri, quod Meglinus illi tribuit, dum ipsum *verbi divini ministrorum Obadium* vocavit, extare, scripsimus, interea, dum hucusque scribendo pervenimus, nobis ipsis oblatum esse, non quidem ex prima, modo dicta, editione, sed ex iterata eius impressione. Dum enim aliud agentes, D. Lud. Rabi, Superint. tum Ulmensis, Historiæ martyrum & Confessorum Dei partem sextam M. D. LVII. Argent. in 4t. germ. lingua excusam, evolveremus, læti incidimus in fol. XXXVIII. sqq. ubi illud, una cum duobus aliis ad eundem Georgium March. Brand. olim scriptis, repetiit, addens, omnia typis olim edita, & nunc a se, ut libro suo ea in singularem lectorum utilitatem atque solatium infereret, digna iudicata esse. Qua quidem in re operæ pretium ipsum fecisse, nemo non existimabit, qui vel ea legerit, quæ de Megliniano libello in Relatt. Innoc. 1705. p. 810. sq. habentur, ubi rarus is dicitur, ex editione scil. Norimb. vetusta:
Lud.

Lud. Rabum enim typis recudendum suscepisse, fugit doctissimos Collectores. Agemus forte alia vice de eodem scripto: nunc quidem ex fol. LIII. b. nonnisi dictum elogium Vogleri ipsis Meglini verbis exhibemus. Ita enim scribit circa finem libelli Meglinus. *Gnädiger Fürst und Herr, diß ist die treüvvliche Ermanung, die ich Eüvver Fürstlichen Gnaden vorlangest zubereyt und gehn Speyr, inn disen leüffen der Anfechtung zuschicken veruvenet hab, (*) Dieuvveyl aber zu derselben zeyt kein bequämer Bott daselbsthin vorhanden geuuesen, und sich der Reichstag gähling geendet, und die Stände von einander gescheiden seind, hab ich solche Schrifft zu den andern vnnützen Brieffen geuorffen, biß mich Eüvver Fürstliche Gnad Cätzler Ge. Vogler (fürvvar ein mann zugleich fürsichtig als Christenlich, vnnd nach Eüvvern Fürstlichen Gnaden*

(*) In præfatione præmissa & Kitzingæ A. 1529. exarata, scribit Meglinus, se hanc admonitionem Christianam ad March. Brand. Spiram transmittere: *die ich auch Eüvver Fürstlichen Gnaden gen Speyer / (allda diser leut betrübung am meisten vnder dem volck mit mancherley geschrey außgegossen werden) vber sende ic,*

den der Propheten vñd Diener des Evangelii, ein warhafftiger Abdias) ermanet, lauch vwie er macht hat, mit mir schafft, dise mein arbeit Eüvver Fürstliche Gnad nachmals zuzustellē, mit anzeig, das eben dieselben vorigen färlichkeyten noch vor augen, vñnd von den Widerchristen täglich gehauſſet vwerden, darumb hab ich gedachtem mann, dem ich in vil einem mehrern verpflichtet binn, gehorcht. Vnd sende nun dieselb vermanung, dergestalt, vwie gesagt ist, Nemlich nit umb untervveyſens vvillen, sonder zu bezeugung meyner zu Eüvver Fürstlichen Gnad habendē lieb, & reliqua. Ex his patet. Ge. Vogleri auspicio in publicum deinceps promanasse hoc scriptum, postquam Meglinus, ut videtur, in MS. illud Georgio M. B. exhibuit. Eodem A. 1529. ad eundem Georgium M. B. Io. Brentius quoque illam epistolam, Halæ Suev. die Sabbathi post Catharin. dicto anno scriptam, quam ex Hortledero integram exhibet Reverendiss. Academiae Tubing. Cancellarius, Dn. D. C. M. Pfaffius. (*) Sequente deinceps an. 1530. Georgius utrumque, Brentium & Meglinum, secum in Conventu

(*) In Fasc. I. p. 212. sqq. Actorum & Scriptorum publicorum Ecclesiæ Württembergicæ.

ventu Augustano habuisse, supra p. 838. sq. observavimus.

Verum enim vero contrahenda tandem sunt vela, & postquam præter opinionem de Io. Barone a Schvarzenberg, Ge. Voglero, aliisque, plura, quam institutum forte ferebat, protulimus, neque tamen omnino ingrata forsan futura; paucula adhuc de memoratis sæpius *Theologis Onoldinis* (*) nunc tandem afferemus: ea enim, quæ de *Schneveifio & Rurero* p. 836. sqq. & p. 839. sq. 853. sq. de *Althamero* dicere inchoavimus, aliarum rerum memorabilium observatione non-nihil interrupta esse, ipsimet fatemur, & eam ob causam veniam petimus, damusque vicissim, ubi alios hanc exposcere videmus. Sed nec hic lectorem prolixam eorum notitiam expectare a nobis volumus, quandam saltem notitiam p. 825. polliciti; &

(*) Scil. de Bernh. Zieglero, Andr. Althamero, M. Sigmundo (rectius forsan Simone) Schneveifio, & Io. Rurero, de quibus nonnulla observare nos velle p. 788. 819. 819. 825. inuimus, & p. 836. sqq. ex parte cœpimus; in qua ipsa tamen p. 836. lin. 14. pro p. 8. legendum est p. 825. vel 819. ubi fidem eapropter dedimus.

& cum paucula in fine p. 819. de iis promissimus, paucula iam præstamus, alio tempore, si Deus voluerit, & vivamus, plura daturi; neque enim animus fert, eam, quam p. 836. dedimus fidem, non aliquando liberare.

De IOH. RVRERO initium faciemus, ob causam p. 836. sq. allatam. Diximus ibi, magnam eius fuisse ante hos ipsos 200 annos in Conventu Suobacensi auctoritatem, magnaue merita. Qua ex ratione forsitan in laudatis Iani & Layrizii Dissertt. de Articulis Suobac. elogium eius haberi, credimus. Consulat eas, cui licet. Nos Rentschium (*) potissimum nunc sequimur, cuius hæc sunt verba, equidem prolixiora, quæ memoriam Rureri bis-sæcularem egregie hoc ipso anno instaurant: *Aderant ibi (scil. in Conventu Suobac. A. 1528.) indicto termino die Mercurii post Corporis Christi Festum, Legati Brandenburgici pariter ac Noribergenses, Viri utriusque ordinis summi, Ecclesie ac Reipublicæ columnina. Ex Theologis quidem primæ Abbati Heilsbronnensi Iohanni Wenckio (qui bis in eodem Monasterio, ob insignem*

Tom. I. Fasc. IV.

I ii

pruden-

(*) In oratione superius p. 832. sqq. laudata, ubi vid. p. 12.

prudentiam Abbas electus est,) debebantur, qui tamen nescio quam causatus humilitatem, daß Er sich der Regierung der Pfarrer nicht unterstehe / und nie darmit umgangen sey / partes suas Germaniæ Chrysostomo, IO. HANNI RVRERO, P. C. Pastori (*) Onoldino, contulit. Hic ergo felices admovit manus; Hic RVRERVS est, qui ruituram alto de culmine Romam omnino deiecit, qui RV. RA cordium semine verbi divini fecundavit. Pauca sunt, quæ de hoc RVRERO posteritati innotuerunt. Neque enim in terris famam, sed in cælo coronam quæsit. At hoc unum facinus præclarum & memorabile, omnis trophæa transcendit, omnia Epitaphia superat, quod aggredi periculosissimum & summum opus annisus est; quo tot hominum millia, non Anti-Christi modo Episcopis, sed & ipsi demoni eriperet. Hæc Rentschius de Rurero; qui & paullo post de Adamo Candido, eius ibi Parastata & Collega agit, quæ cum p. 837. ipso duce, monuerimus, hic quidem repetere superfedemus. Pastorem Onoldinum Rurorum hic vocat Rentschius. Recordamur opportune eorum, quæ hac de re in Contin. Relatt.

(*) Vide quæ mox ex Relatt. Innoc. annotabimus.

Relatt. Innoc. (fortges. Samml.) 1720.
p. 854. habentur, ubi series legitur Pasto-
rum Primariorum, qui Onoldi inde a Re-
formationis tempore, usque ad A. 1720. vi-
xerunt, quorum ultimum, in ordine de-
cimum quintum, Summe Ven. Dn. D. Ioh.
Guil. von der Litz / adhuc superstitem esse,
observant Clariss. Collectores, &, ut ipsi ex
alto benedicat Dominus, ut faciat fructus
multos, precantur, cum quo voto nostrum
quoque, & multorum aliorum, ex animo
coniungimus. Hic ergo p. 854. sequens
occurrit eorum de Io. Rurero, huc referenda,
observatio: In Herrn M. Rentschens Tetz-
dernhayn / p. 631. (*) steht / Iohannes Rure-
rus, StadtPfarrer zu Onolzbach / sey
1528. auff dem Convent zu Schwobach
gewesen. Man hat sich aber bey dieser
Serie vorhero schriftlich erkundiget / wo
man sich zu erkundigen hat / und zur
Antwort bekommen / daß Herr Rure-
rus nicht StadtPfarrer in Onolzbach / sons-
dern StiftsPrediger ad D. Gumberti
gewesen sey. Hæc illi. Ex quibus clare
Iii 2 cogno-

(*) Eundem locum supra p. 835. in nota (*) ex-
citatum leges.

cognoscitur, Rurerum non Pastorem Onoldinum, sed ad D. Gumberti Ecclesiastem, fuisse. MStas, & avtographas quidem, habeo literas Ge. Vogleri ad Io. Rurerum, A. 1535. die Iovis post Dom. Oculi, scriptas, (ad quas suo tempore cum aliis evulgandas p. 836. me obstrinxi,) quarum inscriptio sic habet: Dem Erwirdigen H. Johann Rurer / Predigern im Stifft zue Onoltzbach / meinem günstigen lieben herrn vnd gepattern. Hoc ipso igitur in munere sacro tum quoque constitutus erat, cum in fine A. 1534. eidem, cum aliis, istam Voglerus epistolam misit, quam n. VI. legisti, in qua & Ioan. Rurerum nominatim compellat, quem locum ex p. 799. huc referri, non abs re erit. A. 1530. iv. Cal. Mart. Andr. Althamerus Ioan. Rurerum & SIMONEM SCHNEWEIS, in Evangelio Christi Synmistas fideliss. devinctissimosque, vocavit. (*) Etiam in Spalatini Annalibus a Cel. D. Cypriano editis, p. 461. M. Io. Rureri fit mentio, item p. 223. & 442. pro Ioh. Rurck enim & Ioh. Ritter, legendum ibi esse, Iohann Rurer, alias demonstrabo; sicut & eadem p. 442. minus

(*) Vid. Relatt. Innoc. 1713. p. 741.

minus bene legitur *Magister Simon Schürz*
weiß/ qui p. 451. rectius *Simon Schneevveiß*
scribitur: est enim ille, qui Articulis Smal-
caldicis A. 1537. ita subscripsit: *Simon Schne-*
vveis Parochus Ecclesiae in Crailsheim. (*) Hunc
namque Adami Candidi successorem fuisse,
supra p. 837. dictum est, ubi & p. 838. *Io.*
Rurerum Comitibus August. 1530. interfuisse,
ostendimus. De *ANDR. ALTHAMERO*,
Pastore Primario Onoldino, evolvi meren-
tur ea, quæ in Relatt. Innoc. A. 1713. p. 733.
-- 742. & A. 1715. p. 85 -- 89. coll. A. 1720.
p. 854. (ubi tamen pro p. 58. legendum est
p. 85.) annotata leguntur. De *BERNH.*
ZIEGLERO vid. eadem Relatt. Innoc. 1713.
p. 740. & Fasc. huius p. 807. 808. Sed de his
omnibus D. v. in posterum nonnulla adhuc
dicendi locus erit. Tu interim L. B. in me-
liorem, quæso, interpreteris partem, quæ
pia mente a nobis hucusque prolata legisti,
& Optimum Numen enixe mecum prece-
ris, ut Serenissimam Domum Brandenb. in
constantia Evang. veritatis professione ad fi-
nem usque mundi clementer conservet.

Iii 3

VIII.

(*) Vti in Rechenb. LL. Symbol. editione, Lips.
1677. 8. p. 338. & apud Seckend. ad A. 1537.
L. III. §. LV. Add. (e) p. 153. col. a. videre est.

VIII.

NOVA (*) LITERARIA
cum Observationibus
variis.

LIPSIAE.

LVcem vidit M. Joh. Erhard Kap-
pens / 2c. kleine Nachlese einiger / grös-
sten theils noch ungedruckter / und sonder-
lich zur Erläuterung der Reformations-
Geschichte nützlicher Urkunden. Anderer
Theil. 2c. Leipzig / bey Joh. Fried. Brauns/
sel. Erben / 1727. 8. I. Alphab. 4. und $\frac{1}{2}$ Bo-
gen. Recens. tum alibi, tum in Bibl. Theol.
P. XXVII. num. VI. p. 223. sqq. (ubi tamen
pro II. Alphab. 2. Bogen / legendum est,
I. Alph. 4. und $\frac{1}{2}$ Bogen / quia signaturæ,
ut vocant, primæ & secundæ partis conti-
nuantur.) Eo libentius huius secundæ par-
tis

(*) De variis rebus literariis Anni 1727. iis in-
primis, quæ ad Academiam Tubingensem,
& Sueviam generatim, figillatim Ducatum
Würtem-

tis in hac Sylloge, in cuius Fasc. II. p. 457
seqq. priorem quoque memoravimus, men-
tionem facimus, quo feliciorem se fuisse præ-
dicat ipse auctor celeberrimus (*) in nan-
ciscendis MSS. Spalatinianis ex *Suevico* quo-
dam *thesauro librario*, (**) perillustri nempe
Krafftii, Reip. Ulmenfis Consulis longe me-
ritissimi. Vnde hanc & sequentes partes, tum
aliis, tum iis potissimum cimeliis exornare

I i i 4

merito

Württembergicum pertinent, diligenter egit
Ven. Ge. Conr. PREGIZERVS, Fautor meus &
Amicus æstumatissimus, in Continuatione
Pöeseos Sacræ ad illum annum (*Fortgesetzte
Gott, geheiligte Poësie auff das Jahr 1727. ge-
richtet / Tübingen / 8.*) p. 438 — 552. qui &
idem institutum in hoc opere iam inde ab
Anno 1717. laudabiliter servavit, variasque
non contemnendas observationes, Suevorum
rem literariam illustrantes, per hoc ipsum
duodecennium (spes enim est, fore, ut & ean-
dem telam per hunc annum 1728. multosque
sequentes D. v. pertexere pergat) ibi congef-
sit. Ea adeo, quæ ad A. 1727. proposuit, repe-
tere non est animus, sed Lectores Benevolos
eo ablegamus.

(*) Quem nunc Lipsiæ Professionem publ. ex-
traordinariam Eloquentiæ ornare, ex Novell.
Excerptis Coburg. 1727. p. 273. didicimus.

(**) Conf. de eo Fasc. I. p. 212. sq.

mèrito decrevit, quam felicitatem publico bono destinatam, iure ipsi gratulamur. Annotabimus pauca pro more nostro, humanissimo Kappio haud forsan refragante.

Pag. 442. sqq. coll. p. 474. sq. & p. 590. sq. de *Iodocolona*, i. e. *Iusto Iona*, agitur. Eadem eodem tempore observavimus in Fasc. II. Sylloges huius, p. 322. sqq.

Pag. 444. de *lo Croto Rubeano* nonnulla afferuntur. Similia diximus l. c. p. 292. sqq. & p. 326. Ad quæ loca addi possunt contin. Relatt. Innoc. 1720. p. 646. sqq. ubi Ven. I. C. Oleario duce, vita Croti etiam habetur. Quando tamen Cl. Kappius hic memorat, laudatum Olearium in libro citato (*Fortges. Samml.* 1723. p. 709.) revocasse promissum suum de vita Croti uberius enarranda, pace eius monemus, non videri id innuere verba Oleariana, scribit enim: *Es habe die Historia Croti noch nicht völlig können zu stand gebracht werden, vveil Zeit und Verleger fehlet.* Non ergo sustulit plane spem hanc eruditissimus Olearius, quam ut impleat tandem, enixe optamus. (*)

(*) Obiter notamus, non parum nos his ipsis diebus gavisos esse, cum videremus, Rev. Io. Iac.

Pag. 474. sq. Cl. Kappius ait: *Id. Ionam in-*
eunte A. 1521. (zu Anfang des 1521. Jahrs)
Præpositum Vitemberg. constitutum esse. For-
san non poeniteat, huc conferre, quæ in
Fasc. II. p. 332. sq. hac de re scripsimus. Hu-
ius Ionæ Præpositi Vitemb. sunt theses illæ,
A. 1522. disputatæ, quæ in Relatt. Innoc.
A. 1708. p. 732. sq. leguntur, & minus recte
videntur attribui illi Iac. Præposito, de quo
vid. Relatt. Innoc. l. c. p. 337. sq. & Kappii
Nachl. P. II. p. 548. sqq. & 655. sqq. ad quæ
loca infra quædam observabimus. In rarissi-
mo enim libello (*) Vitemb. v. Idus Sept.
1538. in 8. typis Io. Lust. excuso, sub tit.
Propositiones D. Mart. Luth. ab initio negotii

Iii 5

Evan-

Iac. Rambachium, SS. Theol. Prof. Ord. in
Acad. Frid. eandem Lutheri ad Eob. Hessum
epistolam, quam nos in Fasc. II. p. 292. seqq.
cum notis quibusdam recudi fecimus, nuper-
rime ex T. II. Epist. Luth. p. 307. (qui locus
tunc nos fugit,) repetiisse integram, in præf.
quam M. Lutheri Comment. in Psalmum se-
cundum, præmisit, p. 18. sqq. ubi & de Lu-
theri peritia in literis humanioribus præcla-
re differuit, addendus hinc iis auctoribus,
quos l. c. p. 295. sqq. laudavimus.

(**) Recensetur in *Unsch. Nachr.* 1709. p. 584. sq.
ubi & p. 585. Io. Præpositi nomen legitur.

Evangelici, ab autore tractata, usque in hunc diem, Lit. N. 2. b. leguntur eadem theses, hac inscriptione: D. Iona Præpositi Wittenbergensis Disputatio. De Spiritu & Litera, 2. Corin. 3. Post thesin 27. annus additur. M. D. XXII.

P. 484. sqq. Theses Henr. Zutphaniensis contra Missam privatam () exhibentur. De illo vid. index Kappii, v. Zütphen. In Relatt. Inn. 1709. p. 25 --- 32. eiusdem Propositiones aliæ habentur, non indicato loco, unde depromptæ sint. Reperio autem illas in ante laudato libello Propos. Lutheri, lit. Q. 3. sqq. conf. Rel. Inn. e. a. p. 385. ubi auctor illius recens. nescius fuit, Iona Præpositi & Henr. Zutphaniensis theses in iisdem Rel. Inn. 1708. p. 732. sq. & 1709. p. 25 --- 32. iam repetitas esse; sed an ex hoc libello, est, quod dubitem, saltem quod ad theses D. Iona Præpositi attinet.*

P. 548. sq. de Iacobo Spreng, Hyperensi dicto, agitur; de eo ad p. 655. sqq. paucula notabimus, quæ & huc referre velis.

Pag.

(*) Merentur cum illis istæ theses, de eodem argumento, comparari, quæ in sæpe citato libro Propositionum Lutheri, lit. P. 2. usque ad lit. Q. 2. fiunt.

Pag. 581. lin. 22. pro in Gesetz weiß /
forte legendum est : im Gesetz Mosi / certe
id volunt verba p. 575. lin. 10.

Pag. 594. sqq. De Io. Brismanno & nos quæ-
dam diximus in Fasc. II. p. 376. sqq. vitam
eius, in epitomen contractam, nuper dede-
runt Collectores contin. Relatt. Innoc. 1727.
p. 888. coll. p. 1062. Qui & effigiem eius
in fronte Sectionis sextæ, post p. 870. collo-
carunt, quæ hancce gerit subscriptionem:
D. Iohannes Briesmannus, Reformator Borussia,
natus 1488. obiit 1549.

Pag. 610. sqq. De D. Henr. Stromero, Aur-
bachio, cuius hic fit mentio, Cel. Colerus, in
descriptione huius Kappiani libri, ad hunc
ipsum locum, in Bibl. Theol. P. XXVII.
p. 231. desideravit notitiam. Dedimus nos
ipsi nonnullam in Fasc. II. p. 314. sq. conf.
Cl. Schelhornii Amoen. Liter. T. VII. p. 270.

Pag. 633. sqq. coll. p. 626. sqq. De Wigan-
do Episc. Bamberg. eiusque Sententia, &c. conf.
quæ supra p. 842. 843. observavimus. Ad
Schlegelii ibi citatum locum, eiusque no-
tam (b) p. 24. omnino evolvi merentur Re-
latt. Innoc. 1705. p. 811. sqq.

Ad p. 640 --- 655. Nic. Gerbellii & Theologo-
rum Argentinensium ad M. Lutherum literas

ex MS. hic exhibet, & ineditas existimat Cl. Kappius. Vide tamen, num nihil horum occurrat in Ioh. Schwebelii Centuria (*) Epp. Theol. cuius contenta nuper dedit Cel. I. H. a Seelen in præf. Philocaliæ Epistoliciæ p. 2. sq. In editione Syngrammatis Suevici, Norimb. 1556. 8. (de qua p. 855. sq. egi,) lit. F. 1 --- 4. extat *Responsio D. M. Lutheri ad Ministros verbi Dei apud Argentinam, per Ge. Caselium Legatum, de verbis cœnæ Dominicæ, Wittemb. Domin. post omnium Sanctorum 1525. scripta.* Cuius occasio ex his, quas Cl. Kappius sistit, literis, arcessenda videtur, quanquam non immediata, quod dicitur, Lutheri ad eas responsio videatur. *Conf. Lutheri ad W. F. Capitonem epistolas, Maio & Iun. 1524. scriptas, in Bibl. Brem. Cl. IV. p. 911. sqq. Ad p. 655 — 664. Iacobi Hyperensis epistolam de martyrio Henrici Zutphaniensis, germanice extare integram, & a Lud. Rabo in Historia martyrum T. II. fol. 408. ex vernaculo exemplari, excerptam esse, Cl. Kappium docere ex αὐτοψία possumus. En totam epistolam.*

(*) Eodem tempore huius Centuriæ mentionem fecerunt, præter Seelenium, Viri Clariss. O. F. Schützius in vita Dav. Chytræi L. IV. p. 133. 140. & I. A. Strubberg in Discursu Prælim. ad Indicem Theoll. Evang. Luther. p. 43.

Ein erschreckliche geschicht wie
etliche Ditmarsche den Christlichen
prediger Heinrich von Zutfeld newlich
so jemerlich vmbgebracht haben. in ei-
nem sendbrieff Doctor Martino Luther
zu geschriben.

M. D. XXV.

*Dem vvaren lunger Christi Martino Luther.
Iacobus von Hypern.*

GNad vnnd frid von Gott dem vatter vnnd vn-
sern herren Iesu Christo, der vnser einiger
mitler vnnd priester in ewigkeit ist. Was sol
ich sagen allerliebster bruder? Was soll ich an-
hebenn? mein seel ist in engsten, vnnd mein geist
schreyet zu dem herren, vnnd ich hab keyn stil-
lung So sage ich, Sihe wie stirbt der frum?
vnnd nyemants bedenckts in seinem hertzen.
Die gotseligen werden vmbbracht, Dann nye-
mants versteet es, Wann der frum ist vom
angesicht der bosheyt wegk genomen. Vnser
heinrich der vnerschrocken prediger gottis
worts, ist vmbbracht worden, vnd ist also vmb-
kommen, als were jm Gott nicht holdt gewesen.

Doch ist seyn blut kostlich vor Got,
vviewol es vor den Ditmarschen ist gering
vvordenn. Ach herr vvie lang schreyen vvir
vnd du vvilt vns nicht erhören. Warüb sihelstu
die verachter an vnnd schvveigest still vvenn
der gotlos den vndertritt der frumer ist dann
er?

er? Ja vatter also hat es dir wolgefallenn,
 Wann der junger ist nicht mer dann sein
 meister, noch der knecht vber sein herren.
 Es ist dem junger genug vveñ er ist als sein mei-
 ster, vnnnd dem knecht, vvenn er ist als sein
 herre, habenn sy den haussuater genennt
 Beelzebub, vwie vil mer vverden sy die hauss-
 knecht also heysenn, Vnnnd darumb sollenn
 wir vnns vor jn gar nicht fürchtten, vwann das
 ist jr stund, vnd der gevvalt der finsternus, Dar-
 umb tragen vvür liebhaber der vvarheit leyd
 vnnnd geen trawrig hereyn. Die feynde aber
 frewen sich vnd geen mit aufgerecktem halss,
 Doch bekümmern vvir vns also vmb des hein-
 richen tod, das vvir vns nit vveniger deß vor
 Got dem herren erfrevven, vnd seind des ge-
 vviss, daß vvir ein newen mertrer vnd ge-
 tzewgen Christi haben Sy aber frewē sich vor
 der vvelt, Ich byn auch vngezweyfelt jr frawd
 vverd seyn vvye ein augenplick.

Aber vernempt die sach mit vvenig vvorten,
 vwann mein gemüt ist betrübter denn das ich
 vil kunt schreiben. Heinrich ist in Ditmarschen
 beruffen vvorden vom pfarherr zu Meldorff ei-
 nem fromen Christlichen vnd Euangelischen
 mann, mit vvissen vnd bevvilligung etlicher
 der fürnemsten desselben orts. Darauff ist er
 als ein vvilliger vn rechtschafner gezeüg Chri-
 sti dahyn gezogen, vnd hat sein vertrauen auf
 Got den herrē gestelt, vvievvol es jm vō gu-
 ten freunden ist vviderraten vvorden, die hatt
 er

er nicht hören vollen, vwann er sagt, er vvere von Got beruffen.

Als er nun gen Meldorff in Ditmarsch ist komen, haben in die Christen auff's freuntlichst angenommen. Die münchen aber als feynde des vwaren Gotisdienst vnd der Christlichen vvarheit, sind seiner zukunfft betrübt vvordē, haben gelauffen gerannt, sich bemüet vnnd so emsiglich angehaltten, das sy endtlich bey etlichen des lands obristen so vil erlangt habenn das man dem Heinrichen das predigen verboten hatt. Weil er aber vvüsst das man got mer solt gehorsam sein dan den mensche, derhalbē hat er am andern sonntag im aduent zvvu predig gethon, also das sich der alle so sy gehört, erfreut und got seiner gaben gedanckt vnnd gelobt haben. An sant Niclas tag hat er auch zvvu predig gethon, do ist das volck schyer auß allen vvinckeln zugelauffenn. Desselgleichen hatt er auch am tag vnser lieben frawen entpfengknus zvvir gepredigt, also das sich meniglich ob seiner leer vervvundert hatt.

Nun haben sich die münch in dem mit höchstem fleyß bearbeyt, geheult vnd ein aufrur gemacht, Vnnd iren willen erlangt. Wān am freytag volgent in der nacht nach zwelff vrvor dem dritten sonntag im Aduent, seind die münch kommen mit latern beleuchtet vñ bey fünffhundert vvapner mit jnen, die seind vol hamburger byers gevvest, vnd seind als die veynde dem pfarherr zu Meldorf in sein haufs gefallen, haben den merterer Christi jemerlichen

chen auß dem bette gezogen, darnach eynem pferdt an schvantz gebunden vnnd also mit groffer frolockung gen der heyde ein grosse meyl wegs vonn Meldorff gefürt vnd geschleyft.

Als sy gen der Heyde kōmen seind, haben sy den guten man in eines pfaffen keller gevvorffen, sye aber alle getruncken gespilt vnd gesungen.

Auf den morgen haben sy den frommen man mit höchster schande zum fevvr geschlept.

Do hatt sich ein Christlich vveib zvvischen den guten mann vnd das fevvr gestelt, vnd in zu erhalten Taufent gulden zugeben geboten, byls er mit recht vbervvunden verbrant wurd. Aber do hat nyemant vvellen hörn, Sonder ist das gut vveyb jemerlich an kopff geschlagē vvorden, das sy also hat müssen entwveichen.

Nu ist das vrteil so hernach folget, durch einen gesprochē vvorden der dis jars nit Richter ist, Aber er hat vom richter der das vrteil gesprochen solt haben zehen guldin genommen vnd solch vrteil gesprochen.

Vrtheil.

Diser vbelthetter der Gott vnd sein mutter gelestert hat soll verbrent vverden.

Darauf hat der frum man geantvvurt. Das hab ich nit gethon. Aber das geschrey hat vber hand genōmen, verbrent in verbrennt in.

Vnnd als der Christlich mann den himlischen vatter für sy gebeeten hat, ist er von in verlacht vnd verspeyet vvorden.

Nu

Nu ist das fevvr (*) vor allen menschen die „
verhanden gewest seind, zweymal aufsgan- „
gen vnd erloschen. Das haben sy (vvie sol- „
chen leutten vvol gebürt) für zavvbrey aufs- „
geben. „

Als er auch von jnen etlich wundē ent- „
pfangen, der man vnder zweyntzig nicht an „
jme gezelet hatt, ist er in das dritte fevr ge- „
worffen vvorden, Also hat er Got dem vater „
sein geist auffgeben.

Nun ist sein Cörper den gantzen tag vber, „
gantz vnnd vnuerbrannt gebliben.

Des Andern tags, vveldhs der drit sonntag „
im Aduent (**) gevvest ist, haben sy dem „
todten cörper die hende vnd füsse abge- „
havven, ein nevv feür gemacht vnd sy dar- „
in verbrant, Dann den strumpf als man sagt, „
haben sy begraben, vnd vmb den cörper ge- „
tantzt. „

Also sterbenn die diener Christi, Also vver-
den die wortt des meisters erfüllt. Ich kan nie-
mer schreyben. Bitt die Götlich maiestat, das sy
vns auch ein solche bestendigkeit geben vvöll.

Tom. I. Fasc. IV.

K k k

Ach

(*) *vid. Kappii Nachlese nusslicher Reform. Ur-*
funden P. II. p. 657. sq. qui hæc verba, quibus
lineolas præfiximus, ex Lud. Rabi Histor.
Martyrum T. II. fol. 408. excerpfit.

(**) *Apud Rabum & Kappium ll. cc. legitur:*
welchs der dritt Sonntag im Advent, der 11.
December gevvesen ist,

Ach das ich doch nur ein tröflin solcher gnad vnd bestands gehabt het, so rwet ich yetz on alle sorg in dem herren Christo So vveltz ich mich yetz in mancherley ellend trübsalen, jamer engsten vnnnd sünden. Gehabt ewch wol, der geyst Christi sey mit ewch. Mein allerliebster vatter in Christo Martine, dyse geschicht hett ich den zu Antorff geschriben, Aber der bott war vveg gelauffen vnd hett den brieff hye gelassen. Darum schick ichs deiner vätterlichen lieb, vnd flehe dein gütigkeyt durch Iesum, du vvellest vnns mit einem einigen Sendbrieff trösten, an die gantz Christlich gemeyn zu Bremē zu schicken. Demnach bit ich dich du vvellest mir das nicht abschlahenn, Dañ ich nicht alleyn, sonder vil bitten darumb. Preyse den mertrer Christi, vñ straff die arglistigkeyt der münchen. Ich bit dich du vvellest mir meine vnshicklicheit verzeihen, mein seel ist trawrig byß in todt, Dann mich verdreüßt lenger zu lebenn. vveyl ich allenthalbenn so vil vbels sehe. Demnach ist mein altter Adam nit gestorben. Bitt Got für vns.

Dudum studiose servavi hoc monimentum, quod in illo volumine continetur, cuius in Fasc II. p. 436. 437. mentionem feci. In quarti ordinis forma, tribus foliis excusum est, in quo typis iterum subiiciendo nullam prætermisi industriam, ut fidelissime

me

me ad vetus exemplum omnia exprimerentur, qua in re tamen num Kappianam in proferendis eiusmodi documentis accusationem sim affecutus, nescio. Nunc fidem circa finem pag. 874. datam, liberaturus, admodum pauca ad præclaras Cl. auctoris de *Iac. Spreng, Hyperensi* dicto, & *Henr. Zutphanensi* observationes adiicio. Huius ad illum epistolam p. 550. seqq. exhibuit Kappius, præmissa de *Iac. Spreng Hyperensi* noticia, quam p. 656. sqq. aliis annotationibus adauxit; atque hic est ille *Iacobus Præpositus*, qui epistolam de martyrio *Henr. Zutphan.* scripsit, & de quo nonnulla p. 873. observavi; ac nuperrime quædam notatu digna de eo attulit Rev. O. F. Schützius in *vita Dav. Chytræi*, Lib. III. p. 3. 4. ubi & memorabilem locum ex quadam Erasmi ad Lutherum epistola, L. VI. Ep. 4. p. 350. edit. Londin. (p. m. 245. edit. Basil. 1538. fol. quam in Fasc. II. p. 258. & 455. citavi,) exhibuit, & cognomen Iacobi latere scripsit, ex corrupto patriæ nomine, quo *Sperensis* in *membranis Academ. Vitemb.* audiat, ortum esse coniciens, quod *Sprengius* sive *Sprengerus* & *Sperensis* appelletur a Ven. *Henr. Muhllo*, *Dissert.* p. 421. Vnde optandum esset, ut Cel.

Kkk 2

Theod.

Theod. Hasæus, cui subsidia deesse non possunt, promissis tandem stare velit, qui, cum in Bibl. Brem. Cl. II. p. 154. sq. Io. Wyckii ad Iac. Præpositum dignas lectu literas, vulgari Saxonica lingua, Ratisbona A. 1532. die Veneris post Domin. Cantate, Bremam scriptas, inseruisset integras, & p. 153. *Iacobum Præpositum primarium tum temporis Sacrorum Bremensium antistitem, suumque decessorem*, vocasset, in nota subiecta hanc lectoribus spem dudum fecit: *Huius, inquit, ex monacho Augustiniano Evangelicæ religionis fortissimi defensoris vita (*) Deo dante, in his fasciculis locum occupabit.* Idem in Class. VI. eiusd. Bibl. p. 160. *Iacobum Prævest, sive PRÆPOSITVM, ex monacho & Priore Augustiniano, primum Ecclesiæ Bremensis post abolita Latinorum sacra ab a. 1524. Superintendentem* appellat, ex quo loco etiam patet, illum A. 1554. adhuc in vivis fuisse. (**)

(*) Idem Hasæus l. c. Class. I. Fasc. I. p. 161. sq. de Io. TIMANNO & Io. a LASCO, & Cl. VI. p. 114. de ALB. HARDENBERGIO fusius se acturum, promisit. Eandem & spem quoad HENR. ZVTPHANIENSEM de Hasæo fecit Kappius l. c. p. 487.

(**) Obiter liceat annotare, Io. MOLANVM, cuius hic simul mentionem facit Hasæus, 1554. nondum Scholæ Brem. Rectorem fuisse videri.

De *Henr. Zutphanienſi*, cuius martyrium Iac. Hyperenſis deſcripſit in recuſa epiſtola, quam & latine Cl. Kappius p. 660. ſqq. dedit, paucula p. 874. diximus, ad Kappianum indicem, v. *Zütphen*, lectorem remittentes. Cum Iacobi Hyperenſis epiſtola conferri meretur ea narratio de *Henrico Supphen, ab Diethmar*, (ſic enim ibi inſcribitur) quæ in Actionibus & monimentis Martyrum, quæ Genevæ Ioannes Criſpinus M. D. LX. fol. min. excudit, Lib. I. fol. 41. ſqq. legitur, ubi & fol. 42. a. hæc verba occurrunt: *Quum omnem darent operam, ut ignem accenderent, non tamen id poterant: atque ita incerti quid agerent, fuſtibus & hallebardis eum cadere non deſiſtebant, omniaque & tormenta & opprobria adhibere, quæ ab illorum petulantia proficiſci poterant. Et poſt pauca interiecta, fol. 42. b. Poſtremo alligatum in ſcala, eum hallebardis elatum ad paratam ſtruem lignorum detulerunt. Nam tum quidem in ea regione nullus erat, qui in eo ſupplicii genere exequendo expertus eſſet. Et poſtquam narratum eſſet, ictibus ſecuris militaris conſectum expiraſſe, additur: Mortui corpus ardentibus carbonibus uſtulaverunt, propterea quod nulla ratione efficere unquam potuerunt, ut ignis in parata lignorum*

Kkk 3

ſtrue

strue accenderetur. Atque hic quidem illius viri ac servi Christi exitus fuit, opinione mundi calamitosus atque horrendus, sed Spiritus iudicio gloriosus ac perbeatus. Cæterum Dithmarfos ob combustum Henricum Zutphaniensem, laudatos esse a Ludolpho Naamano, Flensburgensi, in codicis inediti, (quem Bibliotheca Flensburgensis Nicolaitana aservat,) Parte II. f. 28. testis est Summe Rev. Lic. Io. Henr. a Seelen, in notitia illius codicis, p. 532. Select. Liter. qui & iudicium suum recte addit; hinc & ex variis rebus aliis, elucere Naamani ζῆλον ὃ κατ' ἐπίγνωσιν. Laudatus *Seelenius* l. c. p. 341. sq. refert, Henr. Zudphanienensis historiam fuse descriptam esse p. 78 --- 89. in Io. Detlefi Chron. Dithmarsf. MSt. cuius ibi dat notitiam, qui & ad I. H. *Elsuvichii*, D. Henr. *Muhlîi*, & D. Gerh. *Meieri* de illo martyre narrationes præclaras, provocat, quibus addi possunt (præter illa, quæ apud Kappium l. c. p. 484. sqq. 556. sqq. habentur,) ea, quæ Io. Casp. *Wezelius* in P. III. Hymnopœographiæ p. 472. sqq. & recentissime O. F. Schützius in L. III. (*) vitæ Dav. Chytræi, p. 4. de eodem anno-

(*) P. 6. Schützius ominatur, fore, ut quispiam
Antwer-

annotarunt. Denique nec hoc est omittendum, *Pastori illi in Meldorp*, qui Henricum Zutphan. ad Dithmarfos vocavit, quemque virum Christianum & Apostolicum vocat Iacobus Hyperensis (ceu apud Kappium in fine p. 661. coll. p. 878. huius Fasc.) *nomen fuisse Nicol. Boje vel Boye*, uti testatur Io. Detlefus in Chron. Dithm. MS. p. 232. sq. cuius verba, uti apud Seelenium l. c. p. 328. extant, pace lectoris huc adscribemus integra, ea-que dialecto & scribendi ratione (quam in-

K k k 4

terdum

Antvverpiensis Ecclesiæ historiam opere singulari aliquando edat. Implevit hanc spem luculenter, quoad historiam Ecclesiæ, quæ olim Antvverpiæ colligebatur, Evangelico-Lutheranæ, V. Cl. Ioh. Lehnemann in der historischen Nachricht von der vormals im sechzehenden Jahrhundert berühmten Evangelisch-Lutherischen Kirche in Antorff/ (Frankfurth 1725. 4.) in cuius p. 18. de Henr. Zutphan. agi, testatur Kappius l. c. p. 486. non sine laude Cl. Lehnemanni, quem, & cuius librum, (qui Schützianis observationibus, quas l. c. p. 1. sqq. exhibet egregias, locupletari nunc potest,) merito affecit præconio Perreverendus & meritiss. Io. Balth. Ritterus, in præf. des Evang. Denckmahls der Stadt Frankfurth am Mayn/ cui viro humanissimo, nobisque faventissimo, non possumus

terdum non optimam esse, Seelenius p. 331. dicit,) qua auctor illa exaravit: *Vorgedachter Herr Nicolaus Boye iß an de Parre tho Melldorp gefordert anno 1524. tho dessen Tieden dat helle Licht des hilligen Evangelii erst hervor gelüchtet, uth den Ohrsäcken bemelter Pastor, nevenst anderen framen Christen in Melldorp, von Bremen geeschet den hilligen und seeligen Marterer H. Hinricum van Sütphen, so anno 1524. den 14. Decembr. thor Heyde vvegen des hilligen Evangelii sin Blodt mit*

possumus, quin publicas agamus gratias pro transmissa dodecade epistolarum, maximam partem ad HARTM. BEYERVM, Ecclesiastem olim Francof. a IO. BRENTIO nostro scriptarum, quarum avtographa a Generosissimis DNN. Scholarchis Francofurtensibus, (quos meo nomine submissee & observanter compellavit, quorumque munificentia insignis æternum me hinc debitorem reddidit,) ipsi ad describendum perquam benevole concessa sunt, qui & ipse descriptionis labore accuratissime & humanissime est defunctus. Cuius exemplo si & alii viri docti, ex quibus iam plures cimelia sua liberaliter mecum communicarunt, nonnulli promptissime obtulerunt, institutum meum in vita Brentii copiosius enarranda, porro promovere pergant, non me magis, quam publicum sibi olim obstringent.

mit grotem Marter vergathen etc. Cum quibus verbis conveniunt illa relationis, a D. Kortholto ad Ill. Seckendorffium transmissæ, verba, quæ in huius Hist. Luther. L. I. §. CXLIX. p. 268. col. b. leguntur. En illa: *Henr. Zutphanienſis cum biennium Bremæ tanquam Evangelicus ædis Anſchariana Paſtor exegisset, piæ cuiusdam viduæ, Wiba auspiciis, per M. Nicolaum Boje, Paſtorem Meldorpienſem, Dithmarſiæque Superintendentem, in Dithmarſiam accitus eſt. Atque hæc eſt illa Wiba (nomen proprium Wiba vel Wiebecke / hodieque paſſim uſitatum eſt Cimbris) de qua Lutherus Henrici deſcribens martyrium: Da gieng hinzu / inquit, eine fromme Chriſtliche Frau / Claus Jungen Frau / mit Weibe Nahmen. i. e. Accessit pia matrona Nicolai lungii uxor, nomine Wiba (legi debet mit Nahmen Wibe) Soror Petri Nannii. Vidua fuit deſuncti tunc iam lungii, unius ex collegio 48. Regentum, quos vocant, filia autem (non ſoror) Petri Nannen, cum qua poſt perpetratam hanc cædem, literarum commercium B. Luthero interceſſit &c. Atque hanc eſſe puto piam illam feminam, cuius Iac. Hyperenſis in epiſtola meminit, uti ſupra p. 880. legere licet. Cæterum ad Nicol. Boje*

Kkk 5

quod

quod attinet, promisit eius notitiam I. C. Wezelius in præf. P. III. Hymnopœographiæ. Ni fallor, exhibuit eam in edita (*) nuper P. IV. & ultima, cui & supplementa accessisse dicuntur. Neque enim dubito, hunc esse illum Nic. Boje, de quo agere se velle, fidem dedit Wezelius, utpote quem, una cum alio eius nominis, (**) inter Hymnopœos locum habere, Io. Detlefus testatur apud Seelenium l. c. p. 325.

HALÆ MAGDEB.

Præterito anno per partes in lucem exire coeperunt IO. FRID. CHRISTII *Noctes Academicae, observationibus ad rem litterariam miscellis & coniecturis expositæ. SPECIMEN I. (***) quo Iuris Iustiniani, Romanorumque Auctorum*
loca

(*) Editam enim nunc esse, ex catalogo librorum Lipsiensi, proximis nundinis vernis h. a. excuso, intellexi.

(**) De Cognato Nicolai Boje, concionatore, cui itidem Nicolao nomen fuerat, conf. & Seckend. in Hist. Luth. L. III. §. LXXV. Add. II. p. 243. b.

(***) Recensetur in Novellis liter. Krausianis, 1727. n. LII. p. 525. sq. & in Coburgensibus Novellarum Excerptis, 1727. m. Iun. p. 129. sq.

loca pluscula illustrantur, Velleius notatur, Cardanus defenditur. Observationum singularum titulos versa docebit pagina. Typis Ioh. Christ. Hilligeri, Acad. Typogr. A. 1727. 8. plag. 5. SPECIMEN II. (*) quo ex Antiquitate quaedam monumenta illustrantur, Cicero, Quintilianus, alii explicantur & emendantur, Anacreon defenditur, P. Stephani H. F. indoles exponitur. Typis iisdem, 1727. plag. 6. Hoc anno ibid. ex eadem officina SPECIMEN III. (**) prodiit, quo ritus iuris antiqui illustrantur, auctores emendantur, origines Francicae, alia, e MSS. eruuntur. A. 1728. plag. 6.

Memores eorum, quæ p. 852. promissimus, nonnulla pace auctoris Celeb. profereamus, quæ in lectione harum observationum doctissimarum, nobis venerunt in mentem. Frontem Specim. primi ornat triplex Hier. Cardani effigies, ab ipso Christio ære cælato eleganter expressa. Vnde exemplaria deprompserit, p. 63. memorat. Possideo H. Cardani Libros XVII. de Varietate Rerum, Basil. M. D. LVII.

(*) Recens. in laudatis libris, priore, l. c. n. LXX. p. 710. posteriore m. Sept. e. a. p. 227. sq.

(**) Describitur locis citatis, priore ad A. 1728. p. 152. posteriore, ad e. a. m. Jan. p. 11. sq.

M. D. LVII. 8. excusos. (*) In averſa tituli pagina Icon Cardani conſpicitur, illa ſcil. quam & Chriſtius loco ſecundo accurate exhibet, in mea tamen editione facies Cardani ſiniſtrorſum reſpicit; his circumſcriptis verbis: *Hieronymus. Cardanus. Aetatis. An. XLVIII.* In medio annus additur, 1553. In Chryſolitho cælendam curaffe illum iconem ſuam, ex Cardani L. VII. de Subtil. p. 173. refert auctor. Evolve locum, & inveni lib. cit. p. m. 259. edit. Lugdun. 1559. 8. Ego, ait Cardanus, *in Chryſolitho effigiem meam cælari iuſſi, cum prima nominis ac prænominis littera. Elegi hunc lapidem, quod ſit duriffimus, (**) atque ob id æternum opus, ſplendeatque non parum.* Forſan non ingratus fuerit Chriſtio & alius locus, ex Lib. XVII. eiſd. operis, p. m. 577. en illum: *Difficillimum*, inquit, ac ſingu-

(*) Aliam edit. ibid. eod. anno in fol. impreſſam Chriſtius uſurpavit, ex eaque effigiem alteram expreſſit.

(**) Fieri tamen potuit, ut & ob eas virtutes hunc lapidem elegerit, quas illi tribuit in tract. de gemmis & coloribus, p. m. 341. editionis operum quorundam Cardani, quæ Baſil. ex offic. Henrici Petri M. D. LXII. m. Sept. prodiit, & qua Chriſtium eſſe uſum, ex p. 47. ſq. diſcimus.

*singularis exempli opus faciem totam celare, atq̃
id etiam magis in parva gemma. Eam ob cau-
sam imagines meas multis in gemmis cæ-
latis, chrysolitho, hyacintho atque aliis,
cum nomine ac prænominē dimidium faciei aut
certe sesquidimidium repræsentare feci. &c.* Ex
quibus verbis varietas Iconum Cardani fa-
cile intelligitur; merentur vero & cætera,
quæ antecedunt & sequuntur, expendi.

Pag. 59. sq. characterem Cardani mora-
lem repræsentat Christius, qualem ipsi, ma-
ximam partem ex eius tractatu de libris pro-
priis, quem Bælius præteriisse illi videtur,
eruere licuit. Ac fatemur certe, pleraque in
hoc libro, nobis iam ante lecto, de Cardani
indole legi expressa, quæ Cl. auctor scite in
ordinem redegit, suisque meditationibus
docte illustravit. Meretur tamen conferrī
ille character, quem S. Rev. D. Heuman-
nus in Actis Phil. T. I. p. 573. sq. de Car-
dano efformavit, quantum ad ingenium
eius philosophicum attinet. (*) Postquam
enim retulisset, opera eius decem in folio
volu-

(*) In Philosophia Cardanum verum fuisse Ecle-
cticum, p. 61. Christius affirmat.

voluminibus (*) excusa prostare, variaque variorum de illo iudicia produxisset, ipse in hanc pronunciat sententiam; *magnam in eo fuisse memoriam, magnamque imaginationis vim, sed admodum mediocre iudicium, sine quo tamen ingenium philosophicum nihil vel parum valeat.* Profert & Heumannus Iul. Cæs. Scaligeri de Cardano iudicium ex epist. 90. ubi illum *virum nunquam satis laudatum, cui nihil fere superfuerit ad perfectam eruditionem,* vocavit. Reperi locum p. m. 251. in editione I. C. Scaligeri Epist. & Orat. Hanovienſi 1603. 12. vidique, eandem præfixam esse eiusdem Scaligeri exotericarum exercitationum libro XV. de Subtilitate ad Hier. Cardanum, (**) ubi tamen annus, quo scripta fuit, omiſſus est, una cum ultima linea; nam in editione Hanov. post verba: *in præſentia debes,* hæc adhuc leguntur: *Vascoſano vero de mea dignitate optime merito iam pridem debuisti. Vale. M. D. LVII.* At vero Scaliger in hac epistola de Cardani morte, (quam Thuanus

-
- (**) Possidet illa Illustris Norimbergensium Polyhistor, D. God. Thomafius, mihi que ante hos quinque annos, additis eruditissimis de Cardano sermonibus, humanissime ostendit.
 (**) Vtor editione Francofurtensi 1612. 8.

nus ad A. 1575. Bælius, v. Cardan. nota F. p. 763. edit. recentiss. rectius ad A. 1576. refert,) mentionem faciat, M. D. LXXVII. epistola exarata esse videtur. Cæterum sibi ipsi non constituisse apparet Scaligerum in ferendis de Cardano iudiciis. In præf. libri cit. quam ad Cardanum direxit, postquam *infinitam lectionem, & ingenii vigorem insignem ad omnium scientiarum minutissima quæque momenta consequenda*, in ipso laudasset, addit: *acerrimum vero iudicium, quod ego animam sapientiæ vocare consuevi, etiam supererat*; alibi ipsi *ingenium turbidum & ventosum* tribuit, & quanquam affectibus sæpenumero eum plus iusto indulgisse, nemo ignoret; existimaverim tamen, omnium candidissime tum de Cardano pronuntiasse Scaligerum, cum in Exerc. CXIII. n. 1. p. m. 424. lib. cit. sine dubio ex animi sententia scripsit: *Utinam isti tuo incomparabili ingenio diligentius studium, maturius iudicium adiunxisses. Profecto te mihi in bonis literis ducem, atque imperatorem elegissem.* Hæc & mea est de Cardano sententia, quam cum Heumanni & Christii, aliorumque, quæ apud Bælium & Teissierum in Elog. Thuan. T. III. p. 97 --- 110. magno numero occurrunt, iudiciis facile

facile conciliari posse, probe subductis rationibus, crediderim.

In Spec. III. Obs. XVIII. p. 248 --- 258. *de vita & scriptis Hermanni Comitis a Nuenar, Præpositi Coloniensis*, nonnulla commentatur Cel. Christius, doletque p. 249. gloriam huius viri hodie non pro meritis amplam esse. Mihi vero dolet, eidem non in mentem hic venisse eorum, quæ in Cel. *Iac. Burckhardi*, Consilarii nunc & Bibliothecarii Guelferbytani, vita Vlr. de Hutten dudum legit, (legisse vero ea Christium; dubium non est, cum ipse nuper *Analecta de Vlr. Hutteno* ediderit.) Ibi enim P. I. p. 148. sq. de *Nuenario Com.* agit, & provocat ad *Comment. suum de Ling. Lat. in Germ. fatis* P. I. p. 331. sqq. cuius & conf. P. II. p. 40. 479. & NB. p. 480. ubi *Commentarium de vita illius Herm. Com. a Nuenar* promittit, quod promissum in P. III. vitæ Hutteni p. 65. & 68. repetit. Scripta Nuenarii de *sudatoria febre & annotationes aliquot herbarum*, paucaque alia, ipsemet possideo. A. 1530. interfuisse illum Comitiis August. Christius p. 250. docet; confirmat id *Ge. Cælestinus in Hist. Aug. Com.* T. IV. fol. 127. b.

VLMAE

VLMAE.

In officina Dan. Bartholomæi Bibliopola, optimo consilio recusum nunc prostant *Rerum Suevicarum Scriptores aliquot veteres, Velleji Galli Fragmentum vetustum, Isidori Hispalensis, Io. Boemi Aubani; Henr. Bebelii nonnulla ad res Suevorum; precipue Felicis Fabri Historia Suevica; partim primum editi, partim emendatius auctiusque. In quibus Suevorum origo, migratio, regna, principes, bella, &c. memoria mandantur & Italogum in Suevos Imperatores calumnia excipiuntur. Ex Bibliotheca & recensione MELCH. HAIMINSFELDII GOLDASTI. Editio secunda emendatior. Vlmae, 1727. fol. I. Alph. 9. plag. Quid huic editioni accesserit, in Novis Liter. Lips. 1727. p. 453. breviter ostenditur.*

* *

Apud eundem prodire etiam coepit Io. SCHILTERI *Thesaurus Antiquitatum Teutonicarum*, de quo opere eximio in posterum quædam dicemus. De aliis ex eadem officina editis libris egimus infra p. 913. sqq.

HELMSTADII.

Quam diu satis orbis eruditus cupide
Tom. I. Fasc. IV. LII adhuc

adhuc expectavit Moshemianam vitæ Mich. Serveti enarrationem uberiores, ea lucem tandem vidit hoc titulo: *Historia Michaelis Serveti, quam Praside Io. Laur. Moshemio, Abbate Mariavallensi, & confirmato Michaelsteinensi, Sereniss. Duc. Brunsvic. & Luneburg. & Consiliis sanctior. Theol. D. & Professore P. O. A. O. R. M. DCC. XXVII. d. XIX. Dec. placido doctorum examini publice exponit Auctor Henricus ab Allwoerden, Stadenfis, Theol. Cultor. Helmstadii, stanno Bucholtziano in 4t. I. Alph. plag. 8.*

In fronte conspicua est effigies miserrimi huius hominis, a Fritschio Hamburgi sculpta, subiectis verbis: MICHAEL SERVETVS HISP. DE ARAGONIA; quam imaginem accurate expressam esse ex antiquo & nitide picto ἀρχετυπῳ, quod Cel. Boysenius possidet, §. LXII. p. 147. memoratur, aliquemque ex Serveti amicis fieri illud curasse, cum in custodia detineretur, probabile esse, ostenditur.

Cum ipse S. Ven. D. Moshemius lectorem de hoc instituto optime informaverit in epistola ad doctissimum Auctorem Respondentem, hoc demum anno 1728. exarata, & fini huius tractatus adiecta, bona cum lectorum venia illam huc transferemus integram.

Dili-

Diligentiæ, virtutis & eruditionis laude
florentissimo & clarissimo

HENR. ab ALLWOERDEN

S. P. D.

IO. LAVR. MOSHEMIVS.

*T*Ria fere lustra præterlapsa sunt, quum ad Hi-
storiam librorum (*) publica auctoritate
combustorum condendam iuvenis me applica-
rem. Fervebat tum temporis studium Historiæ,
quam litterariam vocant, nec quisquam facile
nomen inter eruditos consequi poterat, nisi suam
in hoc genere peritiam specimine quodam decla-
rasset. Quapropter & mihi, ut iuvenum inge-
nia plerumque servire solent temporibus, aliquid
huiusmodi audendum atque singulare hoc argu-

LII 2

men-

(*) Ex hoc ergo insigni procul dubio apparatu
Moshemiano multum locupletari possent Dis-
sertationes eruditæ de libris publica auctori-
tate combustis, altera ANDRÆ WESTPHALI,
Gryphiswaldiæ 1713. edita, & in Amœn. Lit.
T. VII. p. 75. & T. VIII. p. 463. sqq. laudata & ex-
cerpta; altera Io. GE. SCHELHORNII, in citatis
modo Amœnitatibus eius literariis, & quidem
in earum T. VIII. n. VI. p. 463 --- 510. nuper
admodum evulgata, cuius & continuationem
avide expectamus. conf. T. VII. p. 75. sqq. & T.
VIII. pag. 338. sqq. ubi de fatiis librorum agit.

mentum excutiendum esse censebam. Ac si meo mihi fata vivere permisissent arbitrio, non mediocre hodie extaret volumen, observationibus fortassis non plane spernendis cum de ipsis auctoribus, quorum opera non tulit summorum magistratum severitas, tum de libris eorum, quos carnifici delendos tradiderunt, refertum. Verum non passa est divina providentia tantum me in hisce rebus temporis consumere, & ad alia repente iussit abire negotia, sed cum quibus minor forte iucunditas, at maior coniuncta est utilitas. Parui ego voluntati supremi Numinis, schedasque non levi labore congestas ad nullius momenti chartas amandavi, una MICH. SERVETI, magni nominis, at infelicissimi Medici, Historia, quam per otium perficerem & expolirem, mihi reservata. Etenim in hac indaganda quoniam non parum posueram industrie, viris eruditissimis per litteras quoque consultis, neque nesciebam, cognitionem fatorum miseri hominis multum aliis ad prudentiam & sapientiam adiumenti esse allaturam, recte atque ordine me facturum statui, si in instituto labore perseverarem. Verum, amplificatis quotidie curis & occupationibus meis, & ab hoc pæne destiti proposito: atque periissent fortassis omnino labores, nisi TV, Vir ornatissime, intercessisses. Argumentum

mentum flagitabas exercitationis Academicæ,
qua fautoribus & patronis ingenium & solertiam
probares. Cognita vero mihi & perspecta erant
opes ingenii TVI, cognita insignis industria &
laboris patientia, cognita denique, quam Rosto-
chii iam collegeras, doctrinæ copia. Itaque non
dubitavi negotium hoc TIBI committere, atque
Historiam SERVETI concinnandam, & apte
construendam tradere. Satis autem mea fecisti
expectationi, remque omnem, quemadmodum
speraveram, sic exsequutus es, ut cur TIBI
gratulentur, satis boni omnes & equi existi-
matores causæ habeant. Qui si ingentem il-
lam rerum sylvam conspicerent, ex qua hanc
composuisti Historiam, iudicium certe TVVM
& indefessum studium æque laudarent, atque
nunc equitatem TVAM, modestiam & sagaci-
tatem laudabunt. Temporis ratio & alia obsti-
terunt, quo minus illa adidceres, quæ de doctri-
na, ceterisque ad miserum hominem pertinen-
tibus scitu sunt iucunda & necessaria. Verum
illis, qui hoc desiderabunt, aut TV medeberis
in posterum, aut fortassis ipse aliquando, si per
otium licuerit, consulam. Interim fructibus, Vir
Nobilissime, studii TVI & laboris fructibus,
exemploque TVO alios quamprimum doce,
numquam illis patronos & divinum auxilium

deesse solere, qui nec sibi, nec patronis, nec divino desunt auxilio. Vale, meque TVI studiosissimum amare perge. Dab. in Acad. Julia prid. Kal. Aprilis M DCC XXVIII.

In §. X. p. 28. sq. in nota (e) de Io. CAMPA-
no, homine, pessimæ notæ, nonnulla notatu
digna proponuntur, additurque, *dignum
fore hunc hominem, cuius vitam diligentius
aliquis consignaret.* Perquam mihi gratam
esse hanc observationem de Io. Campano,
publice profiteor, qui ante sex plus minus
annos, occasione cuiusdam epistolii B. D.
Mart. Lutheri, inediti, ut videtur, & a me
ex *αὐτογράφῳ* descripti, in qua Io. Campani
mentio fit, nonnulla de Campano collegi,
in quibus & haud pauca sunt, quæ hic de
eo afferuntur, inprimis ad Ven. Cypriani
locum illustrandum communicavi literu-
las illas cum pari virorum celeberrimorum,
quorum alter illas, observationibus suis il-
lustratas, commodo loco se editurum ali-
quando esse, dudum promisit. Spem ergo
facere audeo publicam, fore, ut, quam pri-
mum licebit, aliqua interim de Campano
notitia a viro illo doctissimo cum eruditis
communicetur, ad quam alicubi locuple-
tan-

tandam mea quoque perexigua observata
lubens suppeditabo, inprimis ea, quæ ad fata
Georgii Wicelii pertinent, qui Campanum,
probum se simulantem & industrium, ho-
spicio excepisse, accusatus est.

In §. XXIX. p. 66. not. g. coniectura af-
fertur, Germanum Colladonem (*Germain
Colladon*) haud dubie Gallum quendam fuisse,
qui Genevam sese receperit, Servetum-
que in Gallis antea notaverit. Assentior &
ipse huic opinioni, putoque, illum cognatio-
nis vinculo coniunctum fuisse cum N. Col-
ladone, Sacrarum Literarum Professore in
Schola Lausannensi, qui Lausannæ V. Id.
Aug. 1576. memoratu certe dignam præfa-
tionem præmisit Io. Calvini Institutionibus
Christ. Relig. dicto anno Lausannæ in 8.
mai. eleganti typo excusis, in qua multa de
suis fatis memorat, inter alia, *quod annis ab-
hinc plus minus 30. Calvini Instit. R. C. apud
suos Bituriges furtim & succisivis horis inter
studia Iuris civilis, quæ tum tractasset, legerit,
& 1549. ex Papatus dissipatione in has Ecclesias
(a Calvini tunc nomine appellatas Ecclesias
intelligit Collado) venerit, posteaque Genevæ,
ubi, approbante Calvino, provincia docendorum
in Schola puerorum functus esset, easdem Institu-*

tiones diligentius evolverit, in quas etiam indicem locupletem adornavit Collado, qui in dicta Editione Lausannensi habetur, quemque iam in raro obvia Calvini Instit. editione recens ab eo locupletata, reperio, quam Robertus Stephanus Genevæ A. M. D. LIX. xvii. Cal. Sept. in fol. excudit.

Ad §. LVI. p. 125. not. n. *Minum Celsum Senensem* virum fuisse eo tempore celebrem, neque hæc nomina ficta esse, erudite ostendisse mihi videtur optimus Schelhornius meus in Amoen. Lit. T. VII. p. 85. 86. (*) postquam ipse in *Claudii Tolomei* epistolarum, Italico sermone scriptarum, collectione, fol. m. 288 --- 291. edit. Venet. (in Vinegia, appresso Dominico Giglio) 1558. 8. Fabii Benvoglientii ad Minum Celsum literas, a Schelhornio citatas, perlegi. Vbi tamen duo mihi notanda hic sunt, 1.) quod in subiecto epistolarum indice *Marinus Celsus* (Marino Celsi) scribitur (**) 2.) quod in mea editione illa epistola d. 15. Sept. M. D. XLVII. exarata dicitur. Ad ipsum vero *Fabium Benvoglientium* scriptæ quædam Epistolæ

(*) In Indice lit. M. voce Minus Celsus Senensis pro p. 68. lege 86.

(**) Ibidem pro fol. 285. lege 288.

læ in huius collectionis foliis 59. 235. 241. 259. leguntur; aliamque Annibal Caro ad eundem Roma d. 25. Febr. 1558. dedit, quæ extat p. 362. sq. in simili Epistolarum Italicarum Sylloge, cuius hic est titulus: *Lettere di XlII. Huomini Illustri &c. In Venetia per Francesco Lorenzini da Turino, M. D. LX. 8.*

Ad p. 162. sqq. §. I. coll. p. 29. §. XI. *Hagenoæ typis Io. Secerii librum Serveti de Trinitatis erroribus prodiisse*, abhinc hoc ipso anno, eodemque, quo hæc scribimus, mense, nos quoque adstruere fusius aggressi sumus in Sylloges nostræ Fasc. II. p. 401. sqq.

Ad p. 230. seq. *de loco de Circul. sang. agam* p. 921. sq.

HAMBVRGI.

Tandem & Viri Perreuerendi OTTONIS FRID. SCHVTZII *de vita Dav. Chytræi Commentariorum libri duo ultimi* hoc ipso anno emissi sunt, sumtu Christ. Guil. Brandtii, in 8v. Forte alias de hac vita IV. libris elegantissime descripta, pluribus agemus; nunc ad L. IV. p. 190. sequentem *Epistolam Dav. Chytræi*, precibus Celeb. Schützzii pag. 207. legendis, inducti, ex D. Io. Pfeffingeri *Consolationum libello*, Viteb. a Io. Cratone, 1560. 8. excuso, lit. R. 3. sqq. proferimus, ex qua etiam L. I. §. XVI. illustratur.

Clarissimo Viro Eruditione & Virtute præstanti D. Iohanni Pfeffingero, docenti Evangelion Dei in Ecclesia & Academia Inclytæ urbis Lipsicæ, domino suo & patrono reverenter colendo. S. D.

Clarissime D. Doctor, patrone colende. De filii tui, viri doctrina & virtute præstantis, ac fraterno amore & studiorum ac vitæ societate mihi arctissime coniuncti, discessu, accepi mœstissimas Epistolas aliquot amicorum, hoc ipso die, quo historiam unici viduæ filii, a Christo Dei filio in vitam revocati, Ecclesia proponit. Quare initio hunc filium D. dominum nostrum Iesum Christum fontem & instauratorem vitæ toto pectore oro, ut te Spiritu sancto suo consoletur, & veris ac efficacibus remediis acerbissimo mœrori & desiderio nostro medeatur. Nam plurimas ac gravissimas & ingentis doloris & desiderii causas habemus, Tanta fuit virtus in filio tuo, tanta ingenii & morum probitas & excellens in omni officio diligentia ac moderatio, ut amarent eum omnes, quibus notus fuit. Quare ad eum complectendum, non tam domestica consuetudine, qua aliquandiu iuncti fuimus, quam admiratione virtutis ipsius rapiebar, pectus erat plenum pietatis & ardebat studio doctrinæ cœlestis discendæ ac propagandæ. Deinde ingenuitas summa erat, & nativa bonitas, quæ nihil habebat fucatum & aliunde adscitum. Et ut tota vita erat integra ac casta; ita sermo nihil impurum,
livi-

lividum aut obscœnum continebat. Cumque & ingenio & eruditione & aliis dotibus, multis nostrum antecelleret, tamen nulla in eo fastus aut insolentiæ significatio poterat animadverti, Familiariter, candidissime & sincero pectore mecum de plerisque doctrinæ Christianæ partibus conferebat. Et quanquam ea humanitate erga omnes erat, ut ab omnibus diligeretur, tamen me semper videbatur singulari benevolentia complecti, Itaque vicissim eum non secus ac fratrem dilexi, nec in acerbiores ex germani fratris quam ipsius obitu, luctum incidissem, & quo possum utcunque tui doloris magnitudinem æstimare, ut enim in bonis naturis σοφία sunt expressissimæ, ita non dubito, hoc ipsum incendium amoris erga natos, divinitus insitum pectoribus parentum, vehementer tuam mœstitiam augere, præsertim cum hoc tempore filium amiseris, quo tua senectus, in complexu, pietate, virtute & gloria ipsius suaviter adquiescere debebat. Et ipse iam excellenti doctrina excultus ingenium Ecclesiæ & gloriæ Dei illustrandæ & propagandæ destinarat.

Vtinam vero non solum lachrymarum societate, sed veris & efficacibus remediis tristissimum vulnus tuum curare possem, ego hac consolatione meo dolori utcunque resisto. Quod firmissime statuo, non casu sed certo Dei consilio hunc παραστάτην meum ex sua statione ad æternam Dei & totius Ecclesiæ cœlestis consuetudinem evocatum esse, ubi nunc gaudet se ex
huius

huius ærumnosæ vitæ ergastulo liberatum esse, & præsens fruitur conspectu, sermonibus & sapientia Dei ac filii ipsius domini nostri Iesu Christi, & suorum parentum, fratris, sororis & totius Ecclesiæ ac meam salutem DEO ardentissimis votis commendat, ibi enim (forte: eum) rursus complectar, & de universa sapientia Dei, cuius elementa hic una didicimus, suavissime cum eo colloquar.

Hac ego me consolatione utcunque sustento. Quam quidem iudico non inane *θελκτηριον* esse (ut Socrates & Cicero se ad illud animorum concilium migraturos esse somniant) sed certam & immotam sententiam esse resurrectione filii Dei ut (f. &) multorum aliorum, qui extincti revixerunt, confirmatam firmissime credo. Precor autem ardentibus votis filium Dei ut te & honestissimam coniugem tuam erigat & filium Paulum conservet incolumem, ut ipse soletur tristem matrem recreetque senectam. Bene vale & Epistolam simplici animo scriptam boni consule. Existimavi enim ad officium gratæ mentis pertinere, tali tempore, aliquam tibi meæ *συμπαιειας* significationem ostendere. Salutem reverenter opto honestissimæ matronæ coniugi tuæ, & dulcissimis liberis & clarissimis viris, tuo genero. M. Hofmanno. M. Annebergenfi &c. Rostochii, Dominica 16. post Trin. 1551. (*)

David Chytræus.

ONOL-

(*) Hoc año iuvenis 21. ann. Chytræus Prof. Rostoch. factus est, v. Schützius l. c. Lib. I. §. XVI.

ONOLDI.

In huius Fasc. p. 787. fqq. exhibui optima fide & intentione *Ge. Vogleri Epistolam ad Superattendentes Onoldinos de Visit. Eccles. solenni instituenda*; cum hoc, quod nos vivimus, sæculo, eam amplius veritatis studiosis subtrahendi causam satis gravem superesse nullam, totus mihi persuasum habeam, ut alicuius viri doctissimi verbis utar. Scripsi postea illa de epistola ad *S.V. Dn. D. IO. GVIL. de LITH*, qui Onoldo Id. Quint. 1728. hæc ad me docte rescripsit, quæ ut pace Viri Ven. meis lectoribus ne invideam, necessarium fere arbitror: *Sylloges Tuæ partem, ait, quam misisti, non sine delectatione legi, & industriam, qua Schediasmata memoratu digna ab interitu vindicas, vehementer probo. De Vogleri Cancellarii tamen epistola, stomachi & querelarum plena, qua primos Ecclesiæ Onoldinæ reformatores graviter obiurgavit, iudicare, hosque indicta causa condemnare vix audeo. Id certe suspectum, quod ipsos inimicitiarum, quæ illi cum Friderico Principe, Ecclesiæ huic tunc præposito, intercesserunt, societatem non coisse, tam agre tulit. De hoc autem, quod vocationem indignorum Ecclesiæ ministrorum, Simoniam, abusum bonorum sacris usibus*

usibus destinatum, aliaque sui & nostri seculi vitia detestatus est, prorsus illi assentior, nec ullam flagitia ista reprehendendi occasionem praetermitto. Visitationem Ecclesiarum, cuius necessitatem in literis his operose inculcavit, ego quoque Augusto Principi nostro non suasi solum, sed etiam persuasi, atque ut ea institueretur, effeci, leges in ea servandas, & quaestiones cuique ordini proponendas, consignavi, & quae beatus Lutherus de visitatione Ecclesiarum Saxonia exaravit, recudenda, cunctisque Pastoribus distribuenda curavi. &c. Quæ Ven. Lithius de sua circa Visitationem Eccles. cuius quidem successum non ubique parem fuisse, candide fatetur, suscepta cura, benevole ad me scripsit, ea & publice legere, nec ipsum forte Theologum hunc præstantissimum poenitebit, unde neque illi, neque aliis ingratam fore publicationem huius notitiæ, persuasus sum.

KILONII.

Legimus abhinc aliquo tempore in Biblioth. Lubec. Vol. V. A. 1727. edito, p. 191. sqq. memorabilem notitiam de obitu & vasta eruditione Generosissimæ BROCKTORFFIÆ, quam inde hic totam repetere liceat, ut & apud nos innotescat: Amisimus, neque nos solum sed universa Cimbria amisit splendidissimum decus, &
lexus

sexus sui & omnis eruditionis pereximium
 fidus, Perillustris, Generosissimi atque Ex-
 cellentissimi Domini CAJ BROCKTORFF,
 Domini in Tesdorff. & reliqua, amantissi-
 mam tori sociam, generosissimam Domi-
 nam ANNAM CATHARINAM ex peril-
 lustris AHLEFELDIORVM prosapia oriun-
 dam, & anni currentis die Ian. 4. defun-
 ctam. Excelluit non iis solum corporis &
 mentis dotibus, quæ tantæ genti sunt pro-
 priæ, sed ad istud literarum fastigium pro-
 gressa quoque est, ad quod pauci pertin-
 gunt, quorum una e literis salus & nomen
 est. Imo multos qui omnem in studiis vi-
 tam consumunt, longo post se intervallo
 reliquit. Musicam callebat egregie, & ad
 miraculum usque voce æque ac instrumen-
 tis (inprimis eo quod *Angelique* dicitur) ute-
 batur. Linguarum quæ hodie in usu sunt
 plurimarum erat callentissima, & gallicæ
 adeo, ut in eadem carmina eximia pange-
 ret. In Poesi vero vernacula omnes vene-
 res omnemque dictionis puritatem cum ma-
 ximis nostræ ætatis Poetis observabat. Hi-
 storiam sacram & profanam omnem perlu-
 straverat, addideratque tot scientiis noti-
 tiam antiquitatum, Iudaicarum inprimis,
 Iose-

Iosephumque eum in finem aliquoties perlegerat. Imo adeo rarissimo exemplo non latinæ solum & græcæ linguæ notitia imbuta fuit, sed Hebræam quoque, Chaldaicam & Syriacam perdidicerat, ut par adeo esset evolvendo & intelligendo codici sacro. Quin & manu docta versabat & Targumim & scripta Rabbinorum, Abarbane-
lis, Abenesræ, Kimchi, scripsitque adeo epistolas lingua hebræa & commercium literarum ebraice scriptarum habuit. Composuit lingua nobis vernacula integram vitæ Servatoris historiam, neque dies festus abiit, quin carmen aliquod memoriæ ipsius daret. Imo integrum psalmorum Davidicorum librum carmine vernaculo plane eximio expressit. Carmina non solum cum eximia bibliotheca tristes tanti Exempli reliquæ supersunt, sed &, quæ facta nobis spes, luci forte publicæ exponentur. Certe Vitam Beatissimæ, dignissimam quæ ab oblivione vindicetur, orbi erudito expositum iri, relatum nobis est. *Haftenus Venerandi Collectores Bibl. Lub. Nos hic meminimus eorum, quæ in Act. Erud. Germ. P. CXXIV. p. 302. sq. leguntur de eruditione excellenti, quæ GENE-ROSISSIMA DOMINA DE MARSCHALL hoc tempore cluit.*

VLMÆ.

VLMAE.

His diebus Vlmæ, in quarti ordinis forma, sumptibus Dan. Bartholomæi & filii, prodiit Ven. Io. FRICKII edecumatissima *Commentatio Theologico - Critica de Cura Ecclesiæ veteris circa Canonem Scripturæ S. & conservandam Codicum puritatem*, cuius in *Capite I.* de Canonis prima origine, constitutione, integritate &c. generaliora traduntur. *Cap. II.* de cura Ecclesiæ Christianæ circa Canonem Vet. Test. erudite differitur. *Cap. III.* de cura Ecclesiæ circa Canonem N. T. *Cap. IV.* de cura Ecclesiæ vetustissimæ circa puritatem Codicum N. T. conservandam. Opus dicatum est Duumviris Celeberrimis, Ern. Sal. Cypriano & Io. Alb. Fabricio. *Hæc perscripsit ad me Memminga d. 18. Mart. 1728. Vir multis nominibus mihi amicissimus sæpiusque iam in hac ipsa Sylloge laudatus Io. Ge. Schelhornius.*

* *

IBIDEM, eiusd. Bibliopolæ impensis, superiore anno publici iuris factus est laudati modo Io. GE. SCHELHORNII *Tomus VII. Amœnitatum literariarum*, quibus variæ observationes, scripta item quædam anecdota & rariora Opuscula exhibentur. Francof. & Lips. 1727. 8. plag. 20. cum figuris nonnullis, ære expressis. Recens. fuse in *Tom. I. Fasc. IV.* M m m Novis

Novis Liter. Cel. Kraufii A. 1727. n. XCIX. p. 985. sqq. & n. C. p. 998. sqq. De Tomo VI. diximus in Fasc. I. p. 207. sqq. observationesque nostras Cl. auctori, aliisque non ingratas fuisse, lubentes percepimus. Nisi chartæ angustia prohiberemur, etiam ad hunc, sequentemque octavum Tomum, paucula, nobis annotata, iam adspergeremus; reservabimus ea tamen in aliud forte tempus, nunc saltem ad quasdam Tomi VII. paginas, sequentes, leves quidem eas, addituri notatiunculas.

Ad pag. 19. sqq. ubi de Lithostrotis agit ignotus quidem, sed perquam doctus illius observ. auctor. Hier. Cardanus de Subtilitate Lib. VII. p. m. 269. edit. Lugd. 1559. 8. hunc mihi suggessit locum, nescio, an ab aliis iam annotatum: Fit &, inquit, Lithostroton, quo pavimenta templorum figuris variantur hominum, ferarum, arborumque, ut Constantinopoli in æde Sapientie, Venetiis B. Marci, & Florentia B. Ioannis Baptiste: aut muri, ut Mediolani in æde B. Laurentii, ex frustulis lapidum diversorum colorum, albis, rubris, caeruleis, viridibus, nigris, glutino tenaci invicem iunctis, ut non solam formam, sed & colorem imagines referant.

*Pag. 29. sqq. coll. p. 65. Sudarii focus in figura representatur. Forte nonnihil illustrari hæc possunt ex illo monumento, quod sub initium huius Sæculi, in Ducatu Würtembergico, inter Can-
stadium*

stadium & Zazenhulam ex terra effossum est, cuius meminit Summe Rev. D. Hauberus in Historia Mapparum Geogr. illius Principatus, vernaculo sermone edita, p. 133. not. f. qui & conicit, Balneum veterum Romanorum illud fuisse.

Ad pag. 37. sqq. De Legionibus Romanorum egregie etiam ac verbose differit Vir Cel. C. G. SCHWARZIVS in erudita *Diss. de Cohorte Italica & Augusta, ex Act. Apost. X. 1. XXVII. 1.* Altorfii Nor. 1720. habita, ubi & §. VII. p. 16. sqq. integer Dionis locus explicatur. Cum viro illi antiquitatum peritissimo nihil magis exosum sit, quam nonnullorum mos, de charta in papyrum transcribendi, facile intelligitur, non contemnendas ad hoc argumentum difficillimum dilucide explicandum, ab eo prolatas fuisse observationes. Prolixam & elegantem huius Diss. recensionem dedit Cel. Io. Dav. Kœlerus in Fastis Univ. Altorf. in Rectoratu annuo ipsius Kœleri A. 1719. & 1720. p. 117. sqq.

Pag. 123. & 125. narratur, *Autographum Annal. Hirsaug. Io. Trithemii flammis esse absumptum.* Vix legeram hæc, cum in M. Adami vitis Theoll. Germ. p. 278. (edit. Haidelb. 1620. 8.) in vita Conr. Pellicani, hæc mihi verba offerrentur: „Legit (Pellicanus) magnam partem „historiæ Hirsigaviensis Io. Trithemii, olim „Abbatis Spanheimensis, quem antea viderat; „virum, ut scribit, eximiæ staturæ & valde hu- „manum. „

Mmm 2

P. 125.

P. 125. refert auctor, eiusd. *Trithemii Steganographiae* αὐτοῦ γὰρ φον *flamma haustum esse*, quippe quod Franc. Iunius immerito combusserit. Dolet Cl. Schelhornius in literis d. 18. Mart. h. a. ad me datis, typothetæ & correctoris Vlmenfis incuria factum esse, ut hoc ipso in loco FRANC. IUNII nomen in FRANC. HVSITI mira metamorphosi fuerit commutatum; quod mendum tamen inter sphalmata extantiora corrigendum notaverit. Magis vero ipsi dolet, Cel. Colerum in sexto Anthol. fasc. in errorem inde inductum esse, dum scripsit, in fragmento, quod exhibet, Epistolæ Vffenbachianæ pro IUNIVS, legendum esse HVSITVS. Nondum pervenit in manus meas ille fasciculus, unde nescio, an ibi mentionem fecerit Annal. Typ. Maittairii, T. II. p. 210 — 215. ubi de Trithemio, ex rarioribus Caroli Bovilli epistolis, satis mira & scitu non indigna, uti Maittairius scribit, proferuntur, quæ Cel. Colero fortassis non fuerint ingrata. Cæterum ipse ego possideo Io. CARAMVELIS *declarationem Steganographiæ nec non Claviculæ Salomonis Germani Io. Trithemii, Abbatis Spanheimensis, &c. Colonia Agrippinæ, typis Egmondanis, Sumptibus auctoris, Anno M. DC. XXXV. 4. pagg. 158. editam.* Denique observo, cum autographa Annal. Hirs. & Steganographiæ Trithemianæ flammis perierunt, benigniora fata expertum esse autographum operis Io. Trithemii, quo de Scriptoribus Eccles. agit. En locum insignem ex Io. Christiani

Christiani L. Baronis de Boineburg Epistolis ad Io. Conr. Dietericū scriptis, & a Rod. Mart. Meelführero, Norib. 1703. 12. editis, (quarum elegantem & locupletem recensionem, cum laude Ill. auctoris insigni coniunctam, vid. in Act. Erud. 1704. p. 74. sqq.) Sic enim, sine dubio de autographo Trithemii, in Epist. C. p. 334. *Pastor ille ruralis, librorum amans, heri Codicem rarissimum dono mihi dedit, quem oppidò in loco isto obscurissimo nemo facile ab interitu vindicasset, est codex manu scriptus Trithemii, quo scriptores Ecclesiasticos recenset, licet enim liber dudum sit editus, rarissima tamen ac utilissima est manu scriptorum, ex quibus libri sunt editi, possessio, hac non conceditur, nisi viris principibus, superbio igitur non parum hoc dono, & hoc invento, tale enim potest iure optimo dici haberique.* Nisi fallor, Erfurti nunc asservatur illud ipsum Trithemii Idiographum; eo enim Bibliothecam Boineburgianam translata esse, legere me memini. Procul dubio autem in allatis verbis innuit Boineburgius illum Pastorem ruralem, de quo in Epist. LXXXVI. p. 303. egit his verbis: *C. Carlevitii Epistolas nondum editas nuper Tibi ostendi, quas mihi pastor quidam ruralis ex antiqua & eruditione pernobili familia oriundus obtulit: Optimo huic viro nunc me maxime curante Princeps locum clementissime concessit*

M m m 3

meliozem

meliozem. Ex quibus colligitur, optimos interdum thesauros literarios in bibliothecis pastorum ruralium esse absconditos; similiterq; dignos esse illos meliore fortuna, qui eosdem in lucem protrahunt. Qua occasione moneo, in animum me induxisse, aliquando fasciculis meis inferre observationem, nomina celebriorum quorundam virorum ordine alphabetico recensentem, quorum autographa, ex quibus præcipua illorum opera sunt impressa, hodieque in Bibliothecis variis custodiuntur. Accedere posset Appendix, sistens nomina illorum auctorum, quorum Msti codices, inediti quidem, sed ab aliis luculenter descripti, cimeliorum instar in Bibliothecis publicis & privatis habentur, quales recensioni, præter alios, ante aliquot annos dare cœperunt Viri Celebb. Io. Iac. Moserus in Bibliotheca Manuscriptorum, maxime anecdotorum, eorumque Historicorum, Norib. 1722. 4. edita, & Io. Henr. a Seelen in Selectis Literariis. A quorum instituto tamen meum in hoc differet, quod ego, indice saltem digito, auctorum nomina producam, additis locis, ubi MSS. eorum codices recensentur, vel asservantur. Conf. quæ de REGINONIS de Armonica institutione Codice, longe rarissimo & ab ipso auctore exarato, atque de MATTHÆI HERBENI libris de natura cantus ac miraculis vocis, in codice membranaceo scriptis, dixi in Fasc. I. p. 215. sqq. & Fasc. III. p. 570. sq. (ubi tamen in Fasc. I. p. 215. lin. 15. post voculam; qua: addenda sunt verba; exaratus fertur.)

Quodsi

Quodsi quis in dicto paullo ante proposito me vel confirmare vel adiuvere benevole voluerit, illum certum esse iubeo, fore, ut honori & meritis eius publica quoque laus, & publicæ gratiæ obtingant.

Ad ceteras Observationes in T. VII. Amœn. Liter. Cl. Schelhornii comprehensas, alias forte quædam adiiciemus, nec non ad Tomum VIII. qui sub initium h. a. prodiit, cuiusque contenta indicantur in Nov. liter. Kraus. 1728. n. II. p. 12. id unicum addentes, Epistolæ Criticæ de punctis Controversiæ Kempisianæ præcipuis, quæ T. VIII. n. III. p. 391 --- 442. extat, auctorem sine omni dubio esse Rev. EVSEBIUM AMORT, cuius plena & succincta informatio de eodem argumento, ad quam & passim hic provocat, recens. in Act. Erud. 1725. p. 414. sqq. Literas autem initiales C. R. P. quæ p. 391. T. VIII. Amœnitatum Liter. occurrunt, denotare nobis videri: Canonici Regularis Pollingensis. Sed de his satis pro instituto.

ALTORFII NORIMB.

IO. HENR. SCHVLZIVS, Med. D. & P. P. in hac Academia celeberrimus, Præceptor meus quondam in Anatomicis dexterrimus & humanissimus, mox edet Diatriben, qua memoriam Sæcularem inventæ circulationis sanguinis instaurabit, cuius & Historia Medicinæ Pars I. proxime emitetur. Dabimus, pace Viri Cel. ipsa eius verba ex literis ipsius, nupero die VIII. Maii, 1728.

Mmm 4

ad

ad amicum quendam, virum doctum, nobisque
& ipsis amicum, exaratis, quæ sic habent:

Sum iam in eo, ut, quantum reliqua negotia
permittent, sæcularem inventæ & propalatae
circulationis sanguinis memoriam aliqua lucu-
bratiuncula commendem, & nisi me bibliopolæ
morarentur, a quibus scriptum aliquod in An-
glia editum iam dimidio anno exspecto, forte
iam comparuisset, quod meditor.

Historiæ meæ Medicinæ prima pars prope-
diem in lucem publicam prodibit. Omnia re-
finxi, quæ olim de hoc argumento commenta-
tus sum, haud certe exiguo labore & temporis
impendio: ex quo factum est, ut tardius, quam
volueram, emittere opusculum hoc possim. Hæc
ipse Cl. Schulzius.

Dimanabit ita ad plures quoque fructus illius
laboris, quem in priore argumento illustrando,
hoc ipso anno in Scholis suis academicis ponere
se velle, affirmavit vir doctiss. in publice pro-
posito nuper Catalogo prælectionum, a sacro
paschatis ad sacrum Michaelis A. 1728. in Acad.
Altorf. habendarum: „ Publice expositurū se esse
„ omnem doctrinam de circulat. sanguinis, & de
„ laudibus virorum optimorum, qui in hac dete-
„ genda doctrina & asserenda laboraverunt: id-
„ que non solum ob dogmatis huius utilitatem &
„ necessitatem; verum etiam quoniam hic annus
„ centesimus est ab eo, quo feliciter tandem in
„ publicum hæc veritas prodiit. „ Cæterum legi
interim merentur, quæ hic ipse vir eruditissi-
mus

mus ad hanc materiam illustrandam annotavit in binis orationibus elegantissimis, (quarum recitationibus publice Altorfii factis, alterius d. 13. Dec. 1720. alterius d. 30. Iun. 1723. & me interfuisse, etiamnum lætor,) nimirum in Orat. inaug. de iusta Anatomici studii æstimatione, quæ seorsum prostat, p. 18. 19. & in illa Orat. quam prid. Cal. Iul. Anni Jubilæi ab Acad. Altorf. 1723. celebrati, in solenni inauguratione VIII. Doctorum Medicinæ recitavit, quæque nunc relata est in Acta Sacrorum Sæcularium Academiæ Altorfinæ, quorum exemplar eleganter compactum, ab Excellentissimo C. G. Schwartzio, Com. Pal. Cæs. & P. P. cui editionem illorum debemus, humanissime mihi & perliberaliter transmissum esse, publice prædicare iuvat; in hisce vid. p. 222. coll. p. 534. P. VIII. Act. Erud. & Curios. Francon. Et in iis quidem locis de HELV. DIETERICI in hoc genere A. 1622. sqq. adhibitis laboribus differit. Idem Schulzius iam pridem in Bibl. Noviss. Sect. II. p. 58. sq. de MICH. SERVETI sagacitate in sanguinis circulatione detegenda egit, teste Cel. I. H. a Seelen in Select. Lit. p. 49. coll. p. 56. Opportune vero potimur Historia Mich. Serveti, Helmst. 1727. 4. edita, quam copiose & docte enarratam, Præfide S. V. Dn. D. Io. Laur. Moshemio, defendisse doctissimum illius auctorem Henr. ab Allwoerden, Stadensem, Theol. Cultorem, supra p. 897. diximus, in huius enim p. 230. sqq. celeberrimus ille locus apponitur, quo circul. sang. diu ante Harvæum, docuisse Servetum, maximi hodie Medici fateantur,

M m m 5 aliique

aliique viri clarissimi, quorum nomina §. IX. in prooemio recensentur, ubi & Cl. auctor scribit, se auxilio imprimis Viri in his rebus magni celeberrimiq; LAVR. HEISTERI, negotium hoc conficere cogitasse. Plures, quibus ante Guilielmum Harvejum illud inventum a nonnullis adscribitur, adducit Ge. Paschius de Inventis Novis, cap. VI. §. III. p. 311. sqq. conf. D. Mich. Sennerti Disp. Witteb. 1664. hab. de Sanguine, Sect. IV. & Tenzelii Colloq. Menstr. 1695. p. 525. De ipsius vero Harvei adversariis & patronis, vid. Cel. Heumanni Acta Phil. T. II. p. 616 — 631. coll. p. 731. & eiusdem Conspectum Reipublicæ Liter. cap. I. §. IV. not. (f) p. 3. editionis auctioris. Quicquid cæteroqui sit de iis, quibus iam ante Harvejum, circulatio sanguinis cognita, clarius aliis, aliis obscurius, fuerit, primus tamen fuit Harvejus, qui ante hos ipsos centenos annos, per omnem orbem eruditum, illa doctrina inclaruit, dignus hinc, ut hoc ipso anno memoria sæcularis nomini ipsius celeberrimo iure decernatur, hicque etiam præclarus honos illi adiungatur, quo Londinense Medicorum Collegium iam pridem ipsum ornavit, cum statuam ex marmore albo, titulis honoratis ubique circumfulgentibus, illi ponendam curavit, in cuius podio hæc leguntur: *Guil. Harvæo, Viri monumentis suis immortalis, hoc insuper Collegium Medic. Lond. posuit: Qui enim Sanguini motum, ut & animalibus ortum dedit, meruit esse stator perpetuus; uti ex Thom. Bartholini Epist.*

Epist. Med. Cent. IV. p. 537. hæc refert longe Cel. Dn. D. Io. Iac. Baierus in Orationibus varii argumenti, nuper editis, & ab eodem benevole mihi transmissis, p. 23. conf. & Acta Erud. 1726. p. 166. sq. ubi Rich. Mead Oratio anniversaria Harvejana recensetur. Quomodo, nomen Harveji scribendum sit, disquirat Heumannus in Act. Phil. T. II. p. 620. Harvejum se ipse scripsit in epist. ad Casp. Hofmannum, quæ de circul. sang. agit, & cum alia Hofmanni ad illum, legitur in Ge. Richteri Epistolis Selectioribus, p. 808. 809.

* *

In eadem Academia Altorfina Cel. Prof. IAC. GVIL. FEVERLINVS (cuius Cursum Philosophiæ Eclecticæ in Fasc. III. p. 697. sqq. memoravimus,) Ontologiam emendatam & Apologiam Nicol. Taurelli prelo parat, cuius instituti sui in literis d. VIII. April. 1728. ad me datis, his me verbis reddidit certiore, *Ultimam, inquit, manum addere constitui Ontologiæ emendatæ, quæ prelo sub finem huius anni subiicietur, και Θεος Δεληση και ζησωμεν.* Præterea meditor *Apologiam Taurelli nostri, qui præter meritum Atheismi accusatur & Deismi: quæ de causa maxime desidero Synopsis ipsius Metaphysicam, in qua primus Zach. Viector υπερον τι reperisse sibi visus est; sed frustra hucusque in nostra vicinia Synopsis illam quæsiui, insigne habiturus beneficium, si mihi vel ad paucos dies ad perlegendum atque excerpendum communicaretur.*

IX. SVP.

IX.

SUPPLEMENTA, ILLUSTRATIONES
ET EMENDATIONES TOMI I.
HUIUS SYLLOGES.

Ad Quest. post. pref. Fasc. I. coll. Fasc. II. p. 265.
In generalibus æque ac specialibus Bibliorum
Complutensium, (quibus instructissima Biblio-
theca Ducalis Ienenfis superbit,) præfationibus
ne unicum quidem verbum, quod pro honorifi-
ce in Fabrum Stap. dicto haberi possit, invenire
se potuisse, scripsit amicus quidam d. 24. April.
1728. ad Cel. Io. Matth. Gesnerum, qui d. 12. Maii
e. a. humanissime id mihi per literas significavit,

Ad pag. 1. coll. p. 17. de ultimo Christi Paschate
recentissimæ sunt Dissertationes, una Rev. M. Io.
Englerti, Suinforti A. 1726. habita, & recensita
in Act. Erud. & Cur. Franc. P. III. p. 177. sqq.
coll. Relatt. Innoc. 1726. p. 1084. altera Cl. M.
Ge. Imman. Weidleri Dissert. contra Harduinum,
Witteb. 1727. hab. Conf. doctissimus Anglus
Io. Richardson in suis Prælectionibus Eccles. de
quibus vid. Acta Erud. Lips. 1727. p. 111. sqq.
Vol. I. n. III. ubi disquirat; an Christus ultimum
suum Pascha eodem tempore cum Iudæis cele-
brarit. Adde Bibl. Lubec. Vol. I. p. 167. de sen-
tentia Ven. L. Gottfr. Kolreiffii.

Ad p. 19. lin. 11. sqq. Optimus ille Senator,
cuius hic mentionem fecimus, ante hos duos
menses, scil. d. 10. Maii A. 1728, b. obiit,

Ad

Ad p. 63. 64. Eruditissima dubia, Regin. Polum, quem vitæ Longolii auctorem esse, demonstrare conabar, spectantia, publice mihi nectere libuit præstantissimo Krausio, in Novis suis Liter. 1727. p. 725. sq. quibus ut acquiescam, par est. Cæterum cum ibidem elogia mea, quibus ipsum, ob doctissimas ad P. Manutii Epistolarum libros tres priores annotationes suas, ornare volui non magis, quam debui, tam modeste a se declinat, in sinum eius ista eo cumulatius nunc refundo, quo minus ad me pertinere sentio illam laudem, quæ p. 724. ex humanissimo eius calamo excidit, gratissimo interim animo agnoscens perdoctam opellæ meæ exiguæ ibi institutam recensionem.

Ad p. 81. Florentinam epistolarum & orationum Longolii editionem nactos deinceps nos esse, p. 133. sq. diximus, & p. 137. sqq. eandem descripsimus.

Ad p. 100. Sim. Verrepæi editionem Epist. clarorum virorum Antverpiensem recte adduxit Draudius, prodiit illa apud Io. Bellerum, ad insigne Aquilæ aureæ. Fuit iam tum inter libros meos, sed postea demum manibus meis se obtulit.

Ad p. 101. lin. 11. sqq. Vir ille doctus est Rev. M. Io. Godofr. Lessingius, de cuius instituto Nova Liter. A. 1726. p. 421. sqq. evolvenda esse, monere ibi volui.

Ad p. 103. Vir Doctiss. Io. Ge. Schelhornius in
literis

literis d. 6. Febr. 1728. ad me missis, multa ad hunc Fasc. I. erudite annotavit, quorum nonnulla in gratiam lectorum meorum, pace V. Cl. inde excerpam. Ita ad notam meam pag. 103. subiectam, humanissime hæc mihi pergrata perscripsit: Acu rem tetigisti, Beyschlagi Clarissime, p. 103. suspicans, in recentissima Dictionarii Bæliani editione, ea, quæ Teisserio conquerendi ansum dederunt, omissa esse. In secunda namque editione, post verba: Malheureux que lui: hæc leguntur: le n'ai point trouvé ce passage, où Mr. Teissier nous renvoie, c'est peut-être que je n'ai pas eu assez de patience pour le chercher: peut-être aussi que mon (a) édition est moins ample que la sienne, mais j'ai trouvé d'autres endroits (b) où Longolius témoigne une estime & une amitié particulière à Flaminius J'ai même trouvé dans le 2. livre un passage qui a quelque rapport à celui de Mr. Teissier. Le voici: (c) Ego nihil ad Flaminius &c. Flaminius n'étoit encore qu'un jeune Ecolier, & par conséquent on n'auroit pas eu sujet de dire. &c. Hæc ipsa autem verba, & sequentia, in tertia etiam editione extantia

(a) Elle est de Paris 1533. in 8. chez Jodocus Badius.

(b) Voyez lib. 2. fol. 190. & lib. 3. fol. 240.

(c) Ibid. lib. 2. fol. 183. verso.

extantia, prioribus, quæ in hac desiderantur, iuncta, Teisserio id exprobrare videntur, de quo is, verbis a te allegatis, conqueritur. *Hæc ad me præstantissimus Schelhornius.*

Ad p. 106. med. In eadem coniectura me confirmavit Cel. Krausius in Nov. Lit. 1727. p. 725. & Cl. Schelhornius ita in lit. cit. ad me scribens: Feliciter quoque deprehendisti p. 106. originem, e qua Bælii suspicio profluxit. Gallica enim veste indutum revera protulit Longolii locum de Flaminio agentem, non addito epistolæ numero, sed generatim libro tertio in margine allegato, quod ex ipsa illa editione elogiorum Teisserianorum, qua Bælius usus est, quæque Genevæ A. 1683. in 12. prodiit, didici.

Ad p. 129. lo. Fichardi collectionem vitarum benevole postmodum ad nos transmisit humanissimus Schelhornius, cuius libri rarissimi, & paucissimis satis noti, descriptionem in sequente fasciculo exhibebimus.

Ad p. 132. Operam dabo, ut consilium istud de vita Longolii uberioribus notis illustranda, suo tempore exequar, cum præstantissimus Krausius in Nov. Lit. 1727. p. 726. operam meam qualemcunque non frustra fore, tam candide significaverit.

Ad p. 174. Cel. Mart. Hankii Collegium Politicum MS. penes se esse, idem Schelhornius me certiore fecit. Quæritur: num hic sit ille Hankius, quem Ill. Boineburgius in memorabili
Epist.

Epist. LXXXI. p. 297. Io. Conr. Dieterico tanto-
pere commendat, quemque eruditorum amo-
rem mereri ait. Conf. Act. Erud. 1704. p. 78. 79.

Ad p. 151. lin. 8. Mart. Hankium A. 1681. Go-
tha non evocatum esse Vratislaviam, uti hic
operarum vitio falso exscriptum est, sed A. 1661.
ipse iam monui p. 179. in nota subiecta.

Ad p. 179. de gemina moneta rarissima in
honorem Io. Cratonis cusa, confer etiam, quæ
in Fasc. III. p. 523. sq. dicta a nobis sunt.

Ad p. 183. sqq. Iuvat afferre, quæ de Tan-
Fabri methodo Vir doctissimus, A. S. Gesnerus,
(cuius hic mentionem fecimus, cuiusque aliud
quoddam Programmata elegantissimum Fasc. IV.
p. 743. sqq. inseruimus,) Rotenburgo ad Tub. d. xx.
Maii, 1728. perquam comiter ad nos perscri-
psit: *Recognovi hisce diebus, quæ de meo quo-*
dam Programmata in primo fasciculo commemo-
randa duxisti, & plus te mihi pro humanita-
te tua tribuisse, quam mereor, perspexi, cum
cenſura te mea commentationem tuam subiicere
scriberes. Sum tibi in plerisque, immo, nisi fal-
lor, in omnibus ὁμολῶντες: sed Fabri Me-
thodum ante oculos me non habuisse, etsi eam
in Commentariis litterariis (Memoires de Lit-
terature,) Hagæ Comitum 1717. 8. a Sallengrio,
ut arbitror, editis, eorumque T. II. P. II. recusam,
legerim alias, ipse mihi conscius sum. Multo plura,
uti

utiliora, & graviora, complecti illa Fabri Methodus mihi videtur, quam auctorum legendorum ordinem, qui solus methodi nomine non est, ut ego quidam sentio, satis dignus.

Hactenus Cl. Gesnerus, cuius de Fabri methodo sententiæ vicissim & ego prorsus sum ὁμολογῶντες; neque enim in commentatiuncula mea scopum illius penitus exhaurire, sed nonnulla ad prudentem auctorum veterum lectionem facientia, &c. ad ipsius mentem in ea exponere, constitutum mihi erat. Oblitus tum eram indicare, dictum Fabri libellum a SALLENGRIO recusum esse; moniturus id tamen in Supplementis ipse eram, antequam Gesneriana epistola opportune eiusdem me rei commonefaceret. Extat vero integra ea Fabriana diatribe, gallice scripta, loc. cit. T. II. Part. II. art. III. p. 62 — 105. sub titulo, quem & in Fascic. I. p. 184. ex Morhofio iam adduxeram: *Methode pour commencer les Humanitez Grecques & Latines, par M. le Fèvre*. Ipsius vero Tan. Fabri icon ornat eandem Partem II. Tom. II. Sallengrii Comment. Liter. ubi & in Sectione I. p. 1 -- 19. vita Tan. Fabri, legitur, hac præmissa inscriptione: *La vie de Tanegui le Fèvre*, ex qua laudata Fabri methodus in multis egregie illustratur.

Ad p. 198. sq. Cum grano salis accipienda esse, quæ de tota Ovidii operum lectione ibi dicta sunt, denuo hic monere visum est; eamq; illis modo, qui ex instituto literas humaniores tra-

Tom. I. Fasc. IV.

N n n

ctant;

Etant, præterea iudicio ac bonis moribus præditi abunde sunt, viris hinc magis, quam iuvenibus, suaderi non magis, quam indulgeri posse, graves sunt nonnullorum sententiæ, & audiendum hic esse omnino putamus Celeb. C. A. Heumannum, in prioribus foliis eruditæ præfat. quam Sapientiæ Scenæ Romanæ, Isenaci 1716. 12. ab illo editæ, præmisit. Conf. Ven. Iac. Frid. Reimanni præfatio, Introductioni ad Hist. Liter. Antediluv. præfixa, folio 7. verso.

Ad pag. 204. sq. Cuilibet fasciculo Nova quædam Literaria, varii scil. generis, inprimis tamen ea, quæ ad Sueviam meam pertineant, additis variis observationibus, subiecturum me esse, hic promisi. Adeoque latius patet institutum meum, quod ad sola Nova Liter. Suevica restrinxit Cel. Krausius, in humanissima recensione Fasc. I. Sylloges meæ, in Novis suis Literariis, ad A. 1727. p. 728. (*)

Ad pag. 206. Relationibus de rebus eruditis ad Superiorem præcipue Germaniam spectantibus, in quibus Suevorum inprimis res literariæ diligenter expositæ sunt, quæque lingua vernacula conscriptæ, ab A. 1717. Vlmæ prodire cœperunt,

(*) *In hac ipsa pagina erratum typograph. in prænomine Luscinii irrepsisse, & pro Ottonis, legendum ibi esse, Ottmari, ipse Krausius in subiecto erratorum indice monuit. Pace Viri Cl. liceat & aliud leve erratum in pag 722. emendare, atque pro 1717. substituere 1716.*

hoc

perunt, sexque, ni fallor, partibus, quas possi-
deo, & quarum ultima 1718. edita est, constant;
Relationibus, inquam, **Vlmensibus**,
quarum hic mentio facta est, adiacere omnino
a nobis debuissent **Hebdomadariae Rela-**
tiones de Suevicis Novis Literariis,
quæ Tubingæ A. 1721. 8. publicatæ, sed & ipsæ
postea interruptæ sunt, de quarum scopo &
utilitate erudite differit Vir Nobiliss. Io. Iac.
Moserus, in Iudiciorum de libris Iuridicis & Hi-
storicis absque partium studio pronunciatorum
(*unparthenischen Urtheilen von Juridisch-und Hi-*
storischen Büchern) Parte II. n. I. p. 93. sqq. De
collecta e viris doctis Academia Historiarum
Suevica, eiusque proposito & legibus, Cel. K. au-
gustus in Novis Litter. Lips. quæ latino sermone
conscripta, A. 1721. M. Nov. p. 168 -- 176. proli-
xam evulgavit notitiam, Tubinga ad ipsum tunc
transmissam. De Ven. GE. CONR. PREGIZERE
opera, in rebus literariis Suevicis breviter de-
scribendis, in hoc Fasc. IV. p. 870. 871. egimus;
idem & vitas ac memorias eruditorum Suevo-
rum, recens defunctorum, exhibere consuevit,
quod ipsum etiam in Amœn. Liter. in posterum

N n n 2

præ-

hoc ipso enim Anno 1716. Io. Lud. Seiferhel-
dus ex Rectore Gymnastii, Pastor primum in
summo templo S. Mich. Archang. factus, & 1717
ibidem Ecclesiastes, &c. constitutus est. vid.
Fasc. I. p. 2. coll. Fasc. III. p. 599. & 602.

præstare se velle, additis aliis historiam nostræ gentis litterariam illustrantibus rebus, in præfatiuncula T. VII. præmissa, promisit eruditissimus Schelhornius, addens, amicorum quorundam monitu istud se cepisse consilium. Quodsi forte docti, & rei literariæ Suevicæ propalandæ studiosi ipsius amici, ad eiusmodi quid Cl. Schelhornio suadendum, & ipsi incitari se passi sunt illa mea, optimæ intentionis plenissima, adhortatione, qua eundem Schelhornium, ad idem institutum suscipiendum, hoc ipso in loco (p. 206. Fasc. I.) iam ante editum T. VII. Amœn. liter. publice excitare ausus fueram; vel si sua sponte in hoc venerunt consilium: mihi profecto gratulandi causam habeo, qui loco citato idem eodem tempore tam sincere exoptaverim.

Ad p. 210. not. (b) Prophetarum versionem Hetzerianam Augustæ Vindelicorum non minus anno 1528. in fol. quam 1527. eadem forma, prodiisse, duos oculatos testes contra me ipsum proferre me iubet veritatis literariæ, quod semper amavi, studium. Alter est Ven. Dn. D. ZELTNERVS, quem Theologum illum celeberrimum esse, cuius hic (p. 210.) mentionem feci, ipse ostendi in Fasc. II. p. 433. ubi & de Hetzero quædam dixi. Ita autem Zeltnerus Altorfio Norimbergensium d. 15. Maii, 1727. ad me scripsit: *Quæ de Hezeri Editionibus observasti, grata fuere, in nota tamen subiecta præter rem & meritum de ἐκδόσει August. in fol. ut vocant, (An. 1528. addere forte voluit Ven. Zeltnerus,) te dubi-*

dubitasse, in Dissert. hac de Versione Prophetarum propediem publicanda, ostendam: cum aliud me usus oculorum, quibus ea subiecta semel iterumque fuit, edocuerit. Hæc ille. Alter est Cl. Schelhornius, in cuius epistola sæpe laudata, hæcce lego: „ Prophetarum versionis Hezerianæ non eam duntaxat editionem, quæ Augustæ Vindel. ex offic. Sylvani Ottmar A. M. D. XXVII. in fol. prodiit, ipse possideo, sed & edit. A. M. D. XXVIII. per eundem in fol. evulgatam, cuius curationem notitiam desiderat Theologus Tibi laudatus p. 210. quem Summe Venerabilem Doct. Zeltnerum, communem nostrum Præceptorem esse, nullus dubito. In eo autem differt altera a priore, quod in titulo haud compareat votum illud Hetzeri libris præfigi alias solitum: O Gott erlöß die gefangnen; absit porro Hetzeri præfatio, & cap. V. Iesaiæ erratum istud, quod sub finem prioris editionis emendari iubetur, sublatum iam sit. Am V. Blat der ersten seytten / der XV. zeil liß also / wie ich mit meinem Weingarten umgeen wöll. Hæc autem editio absoluta fuit d. VII. Martii A. M. D. XXVIII. prior d. XXII. Iunii M. D. XXVII. Sed de his aliisque Hetzeri libellis propediem ad ipsum Cel. Zeltnerum perscribam. „ Sic Schelh.

Ad pag. 213. sqq. Ottmari Luscinii Versionem Psalterii Germanicam iam ante Rev. Bruckerum descriptam in Contin. Relatt. Innoc. 1721. p. 544. sqq nec ibid. 1727. p. 803. monitum id esse, miror.

Ad p. 215. De Herbeni & Reginonis Codici-

N n n 3 bus

bus MSS. de Musica agentibus, egimus quoque in Fasc. III. p. 570. sq. & Fasc. IV. p. 918. Reginonis codicem innui credo in Bibl. Brem. Cl. VIII. p. 974. ubi & de alio Cod. Music. fit mentio.

Ad p. 219. lin. 4. & 5. Præfationem B. Rhenani, Xysti Sententiis præmissam, M. D. XVI. Cal. Oct. scriptam esse, diximus in Fasc. II. p. 384.

Ad p. 220. Gratissima mente agnosco doctissimam coniectura mea, minus hic quidem felicis illustrationem Schelhornianam, in literis d. 6. Febr. 1728. ad me missis, benevole suppeditatam: Vbertinum Pusculum Brixensem, ait, non eundem esse cum Io. Matth. Tiberino vel Tubertino, arbitror. Ad manus mihi est liber, quem Tom. VI. Amœn. p. 601. allegavi, hoc titulo insignitus: Vbertini Pusculi Brixiensis duo libri Symonidos. De Iudæorum perfidia. quomodo Ihesum Christum crucifixerunt, Divos Ricardum Parisiensem, Symonem Tridentinum affligere martyrio, suppliciaque dedere. In calce hæc leguntur: Impressum in Augusta Vindelicorum per magistrum Iohannem Otmar suis in ædibus ex transverso sacelli sancte Vrsule intra rivos Lici. Anno M. D. XI. III. ydus April. Titulum excipit Ottm. Prognei (*) Endecasyllabon ad lectorem, Ioannis Pini-

(*) i. e. Ottmari Luscinii, seu Nachtigall, de quo, eiusque Hendecasyllabo hic laudato, vid. eiusd. Cl. Schelhornii Amœnit. Liter. T. VI. p. 601. & p. 455 --- 489. coll. nostræ Sylloges Fasc I. p. 213. sqq. & Fasc. IV. p. 933. in fine.

Piniciani ad eundem epigramma, Io. Matth. Thyberini elegia, quam his inclusi, Tibi forte non iniucundam, cum grata breuitate tristia Simonis fata enarret, & Raphaelis Romei de eodem puero carmen undecim distichis constans. Sequitur deinde Io. Curtii Eberspachii, cui poematis huiusce editionem debemus, præfatio, Augustæ Vindel. A. M D XI. III. id. Apr. scripta, porro Io. Vögelin Haylbrunnens. ad lectorem hexastichon, tum ipsius Vbertini Pusculi Brixienfis ad Io. Hinderbach, Episcopum Tridentinum, dedicatio, soluto sermone exarata, cui succedit oratio ad Simonem: Ora pro nobis beate Simon martyr Christi, ut digni efficiamur promissione Christi: & ad Deum: Deus, qui beatum Simonem martyrem tuum ineffabilibus miraculis in puerili infantia, ut Iudæorum detestanda feritas pateret, inenarrabiliter ostendisti: fac nos quæ ipsius meritis & passione veritatem agnoscere, & cœlestia semper amare. Per Dominum nostrum Iesum Christum. Tandem exhibentur ipsi duo Vbertini Pusculi Brixienfis libri Simonidos, heroico genere non inconcinne scripti, quorum prior hoc habet primordium:

*Qui quondam duro cecini sub Marte cadentem
Constantini urbem magnam Graiumq; ruinantem
Imperii, secum populos in fata trahentem:
Nunc immane mihi facinus fatuq; tremendum
Admissumq; nefas nullo memorabile in ævo
Gentis Iudææ mæsto venit ore canendum.*

Nnn 4

Infan-

*Infantisque dolo capti, qui tractus ad aram
Victima, stans toto perfossus corpore vivus
Spectavit vitam fugientem sanguine venis
Manante in longam pœnam fera dicere fata
Cogor, & infandum scelus hoc differre per
orbem.*

Inde perspicuum, eundem carmine etiam descripsisse Constantinopoleos fata. Meminit eius Iacobus Philippus Bergomas in Supplemento Chronic. f. 289. edit. Venet. A. MDXIII. his verbis: Huius Imperatoris (Constantini nempe Palæologi) & prædecessoris gesta & imperii amissionem Ubertinus Poscullus (ita eum in margine quoque & indice nominat) civis Brixianus, vir in Græca Latinaque lingua non mediocriter eruditus, cum ex eorum (Turcarum scilicet) præda liber invasisset (l. evasisset) Romam veniens pulcherrimo versu descripsit. Io. autem Matthiæ Tyberini Epistolæ antiquissimam editionem in instructissima Perillustri Domini de Krafft Bibliotheca adservari, notavi Amœn. litt. T. III. p. 130. Post Gœzium eam in Selectis suis litt. p. 635. sqq. Celeb. Seelenius recudi curavit. Istorum virorum memoriam adeo neglectam & oblitteratam esse, dolendum est: e pauculis enim, quæ supersunt, eorum ingenii monumentis patet, non inelegantes fuisse.

*

*Mentionem fecit Cl. Schelhornius in supra
(p. 935.) exhibitis verbis, Io. Matth. Thyberini
Elegia de Simonis fato, quam & hic inferemus.*

Divo

*

Divo Ioanni quarto Pontifici &
Domino Tridentino Cæsari suo, Ioannes
Mathias Thyberinus, E. R. D. S. (*) &
filius inter curarum fluctus raptissime
confecit in arce Silvarum, Sexto Nonas
Iulii, M. CCCC. LXXV.

De Sancto Simone Tridentino.

SVm puer ille Simon, quem nuper in urbe Tri-
denti

Gens Iudæa sacra torfit in ebdomade.

Accipe inauditum facinus, dictuq; nefandum

Quisquis Iudæos sustinet, accipiat.

Ante Diem Paschæ lux tertia vespere facta

Et Martis dictus nomine mensis erat.

Ante fores patris puerili more sedebam

Non aderat genitor, non mea cara parens.

Non advertenti mihi proditor ecce Thobias

Astitit: & torvo lumine cuncta notat.

Vt nullum vidit, blanda me voce moratur.

Non ego fabar adhuc, vix ego natus eram,

Nondum ter denos menses mea viderat ætas.

Ita meæ vitæ parvula summa fuit.

Cor-

(*) i. e. Eius Reverendissimæ Dominationis Ser-
vus. Hæc verba Schelhornius ad marg. scripsit.

Corripior : me fertque statim Samuelis ad edes,
Impia Iudaïum gens simul illic erat.

Consilium horrendum, trucesque in lumine vultus,
Non homines, vipera diraque monstra magis.
Nox ruit : hinc gemini Salmon Samuelque
Tobias

Vitalis Moyses Israel atque Mohar
Ante Synagogam lati mea pectora nudant,
Convellit carnem forcipe quisque mihi,
Et ne clamarem Samuel mea guttura velat
Ille mihi plantas continet, ille manus.
Sanguine collecto de me crudeliter addunt
Impia Iudai verbera, verba, minas.
Accipias suspense Iesu fecere sic olim
Maiores nostri funera rite tibi.
Sic confundantur cælo, terraque marique
Christicola, & nostre gens inimica tribus.
Iamque propinquabat mihi mors, iam luce ca-
rebant

Lumina, iam fugerat pectora nostra calor.
Erigor, hinc dextrum Moyses, Samuelque sini-
strum

In cruce pandentes brachia nostra trahunt.
Tunc omnes crebris acubus mea pectora pungunt,
Afficiunt vitio meque piumque Ihesum.
Sic cecidi molles caput inter concidit ulnas
Ad superos vita libera fecit iter.

Vt

Ut perii plaudunt omnes superosque saluant,
 Quod de Christicolis ultio facta sibi est.
 Ad cœnam properant rebus sic deinde peractis
 Deque meo in mensa sanguine quisque bibit.
 Confectas mandunt azimas de sanguine nostro,
 In Christi solum dedecus omne Ihesu.
 Inclitus Hinderbach præsul princepsque, Ioannes
 Sceptra Tridentini qui regit alta soli,
 Hebræos postquam mihi funera summa dedisse
 Presensit, de me nocte dieque dolet.
 Colligit extinctum corpus: mandatque sepulcro,
 Iudaos merita morte ferire iubet.
 Adsis Sixte precor fidei ratis anchora nostræ
 Pontifici nostro porrige præsidium.
 Hic pugil est constans, hic est pius ille Sacerdos,
 Cuius vota mea complacuerunt Ihesu.
 Sume scutum & sacrum gladium triplicemque
 coronam,
 Tolle induratum papa beate caput,
 Adsint & reges adsint fortissime Cæsar
 Adsint cum populis principibusque tuis.
 Dede neci Hebræos: qui res: preciosaque rerum
 Christicolum: rabidi nocte dieque vorant.
 Christicolum fuso tantum qui sanguine gaudent
 Qui mandunt tepida membra cruenta viri.
 Ad pag. 222. sqq. Summe Ven. Dn. D. Eberh.
 Dav. Hauberus sua sponte humanissimam ad me
 misit

misit epistolam, Hagæ Schauenburgicæ d. 20. Maii, 1728. exaratam, e qua pace V. Cl. hæc excerpam, quæ lectoribus meis sine dubio perquã grata erunt:
 „ Vt iam accedam ad id, quod nos coniunxit, fateor, me citius iusto duos Nicolaos Germanos pro uno venditasse, atque a te primum ea de re fuisse admonitum edoctumque meliora Paullo tamen post, quam id ex Novis literariis Lipsiensibus (*) didicissem, misit ad me iam diu ante promissam demonstrationem amplissimam communis noster atque amicissimus Amicus Büne-
 mannus, tres esse diversos viros, Nic. Hahn, Nic. Cusanum, Nic. Donis, atque tres esse diversas Ptolemæi Editiones, Romanam anni 1482. Vlmensem anni 1482. atque Vlmensem anni 1486 — — Dudum est, quod ipse novæ Editionis Ptolemæi consilium cepi, & nuper admodum idem mihi in Batavia a non paucis suggestum est. Atvero eius prosequendi nec tempus mihi nec facultas iam suppetit. Meditabar tamen dissertationem epistolicam de nova Ptolemæi editione, ubi etiam de prima eius tum editione, tum versione latina differere constitueram.

(*) Respicit Celeb. Hauberus ad A. 1727. p. 728.

* * * * *

Ad ultimum L. B. significamus, mox editum iri Appendicem ad Tomum I. quæ Paralipomena & Indices locupletissimos, aliaque exhibebit, nominatim Observationem, qua docebimus, Casp. Ammannum, cuius Psalterium Cel. Seelenius in Select. lit. p. 732. sqq. describit, (conf. Amæn. Lit. T. VI. p. 455. sq.) eum dem esse cum Casp. Ammonio Theol. D.

VIRO

*Maxime Venerando, Excellentissi-
mo & Amplissimo,*

IOANNI BALTASARI
BERNHOLD,

Sacrae Theologiae Doctori,
illiusque in celebri Noricorum
Academia Professori P. O. dignissimo, &
V. D. M. in Ecclesia Altorfina
meritissimo,

Divinarum humanarumque
scientiarum egregie perito, atque
ingeniorum ad praeclara quaeque conten-
dentium fautori & aestimatori iusto
ac idoneo,

Patrono suo debita observantia, sinceroque
animi affectu constanter colendo,
& prosequendo,